

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Посібник за статтею 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод

Право на повагу до приватного і сімейного життя

Перше видання

© *Переклад з доповненнями* адвокатів, кандидатів юридичних наук
Олександра Дроздова та Олени Дроздової.

Офіційне цитування: http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_8_ENG.pdf

Також використано матеріали розміщені у вільному доступі на веб-ресурсі:

<https://hudoc.echr.coe.int>

Січень 2018 року

ЗМІСТ

Примітка для читачів

I. Структура статті 8

A. Сфера застосування статті 8

B. Чи слід оцінювати справу з позиції негативного чи позитивного зобов'язання?

C. У випадку негативного зобов'язання, чи проводилось втручання "відповідно до закону"?

D. Чи переслідує втручання законну мету?

E. Чи є втручання "необхідним у демократичному суспільстві"?

F. Зв'язок між статтею 8 та іншими положеннями Конвенції та її протоколів

1. Приватне та сімейне життя

a. Стаття 2 (право на життя) та стаття 3 (заборона катування)

b. Стаття 6 (право на справедливий суд)

c. Стаття 9 (свобода думки, совісті і релігії)

d. Стаття 10 (свобода вираження поглядів)

e. Стаття 14 (заборона дискримінації)

2. Житло і кореспонденція

a. Стаття 2 (право на життя)

b. Стаття 10 (свобода вираження поглядів)

c. Стаття 14 (заборона дискримінації)

d. Стаття 34 (індивідуальні заяви)

e. Стаття 1 Протоколу № 1 (захист власності)

f. Стаття 2 § 1 Протоколу № 4 (свобода пересування)

II. Приватне життя

A. Сфера приватного життя та відсутність визначення

1. Фізична, психологічна чи моральна цілісність

a. Жертви насильства

b. Репродуктивні права

c. Примусове медичне лікування

d. Психічне захворювання

e. Охорона здоров'я та лікування

f. Питання про припинення життя

g. Питання інвалідності

h. Питання, пов'язані з похованням

i. Екологічні проблеми

j. Сексуальна орієнтація та сексуальне життя

k. Професійна або ділова діяльність

2. Конфіденційність

a. Право на своє зображення та фотографії; публікація фотографій, зображень та статей

b. Захист особистої репутації. Наклеп

c. Збір та зберігання персональних даних

d. Конфіденційність, користування та розголошення особистої інформації

e. Право на доступ до особистої інформації

f. Інформація про здоров'я людини

g. Матеріали або дані, зібрані службами безпеки або іншими органами держави

h. Цілодобовий нагляд поліції

i. Зупинення і огляд органами поліції

j. Конфіденційність під час тримання під вартою

3. Індивідуальність та автономія

a. Право особистого розвитку та автономії

b. Право відкрити своє походження

c. Релігійні та філософські переконання

d. Бажаний зовнішній вигляд

e. Право на ім'я/документи, що посвідчують особу

f. Гендерна ідентичність

g. Право на етнічну ідентичність

h. Державність і право на громадянство

i. Сімейний та батьківський статус

III. Сімейне життя

1. Пари

a. Шлюб не залежить від звичаю фактичного співжиття

b. Одностатеві пари

2. Батьки

a. Штучне запліднення/право стати генетичними батьками

3. Діти

a. Взаємна насолода

b. Зв'язки між біологічною матір'ю та дітьми

c. Зв'язки між біологічним батьком та дітьми

d. Допомога на батьківство, опікунство/доступ та контактні права

e. Міжнародне викрадення дитини

f. Усиновлення

g. Прийомні сім'ї

h. Батьківські повноваження та державна допомога

4. Інші сімейні відносини

b. Право затриманого на контакт

5. Еміграція та вислання

a. Діти у місцях позбавлення волі

b. Возз'єднання сім'ї

c. Депортація та вигнання

6. Матеріальні інтереси

IV. Житло

1. Обсяг поняття "житло"

2. Приклади "втручання"

3. Межа оцінки

1. Власники житла

2. Наймачі

3. Партнери наймачів/несанкціоноване заселення

4. Меншини та вразливі особи

5. Візити додому, обшук та виїмка

1. Загальний підхід

V. Кореспонденція

1. Обсяг поняття "кореспонденція"

2. Позитивні зобов'язання

3. Загальний підхід

1. Загальні принципи

2. Коли може бути необхідним втручання у кореспонденцію ув'язнених

3. Письмова кореспонденція

4. Телефонні переговори

5. Листування між ув'язненими та їх адвокатами

6. Листування з Судом

7. Листування з журналістами

8. Листування між ув'язненим та лікарем

9. Листування з близькими родичами або іншими особами

10. Листування між ув'язненим та іншими адресатами

Посібник за статтею 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод

Право на повагу до приватного і сімейного життя

© Переклад з доповненнями адвокатів, кандидатів юридичних наук

Олександра Дроздова та Олени Дроздової

Список цитованих справ

Примітка для читачів 9

Примітка для читачів

Цей посібник є частиною серії Посібників по Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі "Конвенція" або "Європейська конвенція"), опублікованих Європейським судом з прав людини (далі "Суд", "Європейський суд" або "Страсбурзький суд"), щоб інформувати практикуючих правників про основні рішення, ухвалені Страсбурзьким судом. Конкретно цей посібник аналізує та узагальнює практику до статті 8 Європейської конвенції до 31 грудня 2016 року. Читачі знайдуть основні принципи в цій сфері та відповідні прецеденти.

Цитована судова практика була обрана серед провідних, основних та/або нещодавніх рішень та ухвал.¹

Рішення Суду слугують не лише для вирішення розглянутих справ, а й, загалом, для з'ясування, захисту та розвитку норм, встановлених Конвенцією, тим самим сприяючи додержанню державами зобов'язань, взятихними як Договірними Сторонами (*Ірландія проти Сполученого Королівства*, § 154, 18 січня 1978 р., Серія А, № 25, і більш свіже *Jeronovičs проти Латвії* [GC], № 44898/10, § 109, ЄСПЛ 2016).

Таким чином, місія системи, створеної у відповідності до Конвенції, полягає у визначенні питань державної політики в інтересах загального характеру, підвищуючи тим самим стандарти захисту прав людини та розширення практики прав людини у всій спільноті держав-учасниць Конвенції (*Костянтин Маркін проти Росії* [GC], § 89, № 30078/06, ЄКПЛ 2012 р.). Дійсно, Суд підкреслив роль Конвенції як "конституційного інструменту європейського громадського порядку" у сфері прав людини (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi проти Ірландії*, [GC], № 45036/98, пункт 156, ЄСПЛ 2005-VI).

У цьому посібнику містяться посилання на ключові слова для кожної згаданої статті Конвенції та її Додаткових протоколів. Юридичні питання, що

---

¹ Цитована прецедентна практика може бути однією з двох офіційних мов (англійською та французькою мовами) Суду та Європейської комісії з прав людини. Якщо не зазначено інше, всі посилання на судові рішення суду, винесені палатою Суду. Аббревіатура "(dec.)" вказує на те, що цитата є рішенням Суду та "[GC]" про те, що справу розглянула Велика палата. Рішення палати, які не є остаточними, коли це оновлення було опубліковано, позначено зірочкою (*).

розглядаються в кожному випадку, підсумовуються в Списку ключових слів, вибраних зі Словника прийнятих термінів (в більшості випадків) безпосередньо з тексту Конвенції та протоколів до неї.

База даних HUDOC з Судової практики дозволяє здійснювати пошук за ключовим словом. Пошук за цими ключовими словами дає змогу знайти групу документів з аналогічним юридичним змістом (міркування Суду та висновки у кожному випадку підсумовуються за допомогою ключових слів). Ключові слова для окремих випадків можна знайти, натиснувши тег "Опис деталей" в HUDOC. Для отримання додаткової інформації про базу даних HUDOC та ключових слів, перегляньте посібник користувача HUDOC (HUDOC user manual).

I. Структура статті 8

Стаття 8 Конвенції - Право на повагу до приватного і сімейного життя

"1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб".

Ключові слова HUDOC

Вигнання (8) - Екстрадиція (8) - Позитивні зобов'язання (8)

Повага до приватного життя (8-1) - Повага до сімейного життя (8-1) - Повага до житла (8-1) - Повага до кореспонденції (8-1)

Державна влада (8-2) - Втручання (8-2) - Відповідно до закону (8-2) - Доступність (8-2) - Передбачуваність (8-2) – Гарантії проти зловживання (8-2) - Необхідні в демократичному суспільстві (8-2) - Національна безпека (8-2) - Громадська безпека (8-2) - Економічне благополуччя країни (8-2) - Запобігання заворушенням (8-2) - Запобігання злочинності (8-2) - Охорона здоров'я (8-2) - Захист моралі (8-2) - Захист прав та свобод інших осіб (8-2).

1. Для застосування статті 8 Конвенції заявник повинен показати, що його скарга потрапляє до щонайменше одного з чотирьох інтересів, зазначених у статті, а саме: приватне життя, сімейне життя, житло та листування. Деякі питання, звичайно, охоплюють більше одного інтересу. По-перше, Суд визначає, чи претензія заявника підпадає під дію статті 8 Конвенції. Далі Суд вивчає, чи було втручання в це право, чи були задіяні позитивні зобов'язання держави щодо захисту права. Умови, за якими держава може втручатися у здійснення захищеного права, викладені в пункті 2 статті 8 Конвенції, а саме в інтересах національної безпеки, громадської безпеки або економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням або злочинам, для захисту здоров'я чи моралі, або для захисту прав та свобод інших осіб. Обмеження дозволяються, якщо вони являються "згідно із законом" або "передбаченими законом" і є "необхідними в демократичному суспільстві" для захисту одного із завдань, викладених вище.

При оцінці перевірки необхідності у демократичному суспільстві Суд часто повинен балансувати між інтересами заявника, захищеними статтею 8 Конвенції, та інтересами третьої сторони, захищеними іншими положеннями Конвенції та протоколами до неї.

А. Сфера застосування статті 8 Конвенції.

2. Суд визначив сферу застосування статті 8 у широкому розумінні, навіть якщо конкретне право не встановлено у статті. Проте його обсяг не безмежний. Що стосується доступу особи з обмеженими можливостями до приватного пляжу, то Суд дійшов висновку, що затверджене право стосується міжособистісних відносин такого широкого та невизначеного масштабу, що не може бути ніякого можливого прямого зв'язку між заходами, які держава наполегливо спонукає прийняти для усунення недоліки в приватних купальних закладах та приватним життям заявника. Відповідно, стаття 8 не прийнятна (*Botta проти Італії*, § 35). Крім того, Суд визнав, що стаття 8 не була застосована у справі про засудження за професійне правопорушення, оскільки згаданий злочин не мав очевидного відношення до права на повагу до "приватного життя". Навпаки, це стосувалося професійних дій чи бездіяльності державних службовців при виконанні ними своїх обов'язків. Окрім того, заявник не вказав на будь-які конкретні наслідки для його приватного життя, які б були прямо чи опосередковано пов'язані з його засудженням за таке конкретне правопорушення (*Gillberg проти Швеції* [GC], § 70).

В. Чи слід оцінювати справу з позиції негативного чи позитивного зобов'язання?

3. Основною метою статті 8 є захист від свавільного втручання у приватне та сімейне життя, житло та кореспонденції. Це зобов'язання має класичний негативний характер, який Суд визначив як основний об'єкт статті 8 (*Kroon та інші проти Нідерландів*, § 31). Хоча мета статті 8 Конвенції полягає в основному в захисті особистості від свавільного втручання органів державної влади в її справи, вона не просто примушує державу утримуватися від такого втручання: на додаток до цього в першу чергу негативного зобов'язання, невід'ємною частиною ефективного захисту приватного життя можуть бути і зобов'язання позитивні. Ці зобов'язання можуть включати в себе вжиття заходів, призначених забезпечити

повагу до приватного життя навіть у сфері відносно індивідуумів один з одним. Межі між позитивними і негативними зобов'язаннями держави відповідно до вимог статті 8 Конвенції неможливо точно визначити. Проте принципи, що підлягають застосуванню, є аналогічними. Зокрема, в обох випадках необхідно враховувати досягнення справедливого балансу конкуруючих інтересів; аналогічним чином в обох контекстах державі надається певна свобода розсуду (див., наприклад, § 75 *Evans проти Сполученого Королівства* [GC], хоча цей принцип вперше був викладений в рішенні *Marckx проти Бельгії*).

4. Принципи, застосовні до оцінки позитивних та негативних зобов'язань держави за Конвенцією, подібні. Треба враховувати справедливий баланс, який має бути досягнутий між конкуруючими інтересами особи та громадськості в цілому, цілі другого параграфу статті 8 мають певну актуальність (*Hämäläinen проти Фінляндії* [GC], § 65; *Gaskin проти Сполученого Королівства*, § 42; *Roche проти Сполученого Королівства* [GC], § 157). Якщо справа стосується негативного зобов'язання, Суд повинен оцінити, чи таке втручання відповідає вимогам пункту 2 статті 8, а саме здійснюється згідно із законом, для досягнення законної мети та є необхідним у демократичному суспільстві. Це більш детально проаналізовано нижче.

5. У разі позитивного зобов'язання Суд розглядає питання про важливість інтересу, поставленого під загрозу, для встановлення позитивного зобов'язання, яке вимагає заявник. Деякі фактори вважаються важливими для оцінки змісту позитивних зобов'язань держав. Деякі з них стосуються заявника. Вони стосуються важливості порушених інтересів, та чи являються "основоположні цінності" або "суттєві аспекти" предметом спору, чи вплив на заявника невідповідності між соціальною реальністю та законом, узгодженість адміністративної та правової практики всередині національної системи розглядаються як важливий чинник оцінки, здійсненої згідно зі статтею 8. Інші фактори відносяться до впливу передбачуваного позитивного зобов'язання, яке належить до відповідної держави. Питання полягає в тому, чи є передбачуване зобов'язання вузьким та чітким або широким та невизначеним (*Hämäläinen проти Фінляндії* [GC], § 66).

6. Як і у випадку негативних зобов'язань, при здійсненні своїх позитивних зобов'язань за статтею 8, держави користуються певною свободою розсуду. При визначенні широти цієї межі необхідно враховувати ряд факторів. У випадку, коли на карту поставлено особливо важливий аспект існування чи ідентифікації

особистості, межа, яка буде дозволена державі, буде обмежена (наприклад, *X і Y проти Нідерландів*, §§ 24 і 27; *Christine Goodwin проти Сполученого Королівства* [GC], § 90; *Pretty проти Сполученого Королівства*, § 71). Однак в тих випадках, коли в державах-членах Ради Європи не існує консенсусу щодо відносної важливості інтересів, що стоять на карті, або щодо найкращих способів його захисту, зокрема, якщо справа торкається чутливих моральних чи етичних проблем, межа буде ширшою (*X, Y та Z проти Сполученого Королівства*, § 44, *Fretté проти Франції*, § 41, *Kristin Gudvin проти Сполученого Королівства* [GC], § 85). Також часто межа буде більш широкою, якщо державі необхідно встановити баланс між конкуруючими приватними та суспільними інтересами або правами Конвенції (*Fretté проти France*, § 42; *Odièvre проти Франції* [GC], §§ 44-49; *Evans проти Сполученого Королівства* [GC] § 77; *Dickson проти Сполученого Королівства* [GC], § 78; *S.H. та інші проти Австрії* [GC], § 94).

7. Хоча вибір засобів, спрямованих на забезпечення дотримання статті 8 у сфері захисту від дій окремих осіб, в принципі є в межах повноважень держави, ефективне стримування проти серйозних злочинів (таких як зґвалтування), коли на кону поставлено основні цінності та важливі аспекти приватного життя, потребує ефективних положень кримінального права. Діти та інші вразливі особи, зокрема, мають право на ефективний захист (*X і Y проти Нідерландів*, §§ 23-24 та 27, *Австрія проти Сполученого Королівства* (Dec.), *М.С. проти Болгарії*). Крім того, позитивне зобов'язання держави згідно зі статтею 8 по захисту фізичної недоторканності особи може поширюватися на питання, пов'язані з ефективністю кримінального розслідування (*Osman проти Сполученого Королівства*, § 128, *М. С. проти Болгарії*, § 150). Таким чином, держави мають позитивне зобов'язання, притаманне статтям 3 та 8 Конвенції, щодо прийняття кримінально-правових положень, які ефективно карають за зґвалтування та застосовувати їх на практиці шляхом ефективного розслідування та кримінального переслідування. Держава зобов'язана захищати неповнолітню особу від зловмисного спотворення (*K.U. проти Фінляндії*, §§ 45-49). Що стосується менш серйозних дій між особами, які можуть порушувати психологічну цілісність, то зобов'язаннями держави згідно зі статтею 8 по підтриманню та застосуванні на практиці адекватної правової основи, що забезпечує захист, не завжди вимагає застосування ефективного кримінально-правового положення, що стосується конкретного акту. Правова база також може складатися з цивільно-правових засобів, здатних забезпечити достатній захист (там же, § 47; *X і Y проти Нідерландів*, §§ 24 і 27).

8. Суд також сформулював процедурні зобов'язання держави за статтею 8, які

мають особливе значення при визначенні меж розсуду, наданої державі-члену. Аналіз Суду включає в себе наступні міркування: коли будь-яка свобода дій, яка може втручатися у здійснення права Конвенції, надається національній владі, процедурні гарантії, доступні особі, будуть особливо важливими для визначення того, чи залишається держава-відповідач при встановленні нормативної бази в межах своєї межі оцінки. Дійсно, згідно з встановленою прецедентною практикою, хоча стаття 8 не містить жодних явних процедурних вимог, процес прийняття рішень, що веде до втручання, повинен бути справедливим та таким, що забезпечує належну повагу інтересів, гарантованих особі згідно зі статтею 8 (*Buckleу проти Сполученого Королівства*, § 76).

С. У випадку негативного зобов'язання, чи проводилось втручання "згідно із законом"?

9. Суд неодноразово стверджував, що будь-яке втручання державного органу у право особи на повагу до приватного життя та кореспонденції має здійснюватися у відповідності до закону. Цей вираз не лише вимагає дотримання внутрішнього законодавства, але також має відношення до якості цього закону, вимагаючи його сумісності з принципом верховенства права (*Halford проти Сполученого Королівства*, § 49).

10. Національне законодавство повинно бути чітким, передбачуваним та адекватно доступним (*Silver і інші проти Сполученого Королівства*, § 87). Це включає в себе достатню передбачуваність того, що особи можуть діяти відповідно до закону, а також чітке розмежування обсягу дискреційних повноважень державних органів. Так, суд визначив у контексті нагляду, що закон має бути достатньо чітким у своєму вираженні, щоб дати громадянам зрозумілу інформацію про умови та обставини, за яких влада має повноваження вживати будь-яких заходів таємного нагляду та збору даних (*Shimovolos проти Росії*, § 68)².

---

2 У справі «*Shimivolos проти Росії*» (заяв № 30194/09; рішення від 21.6.2011 р.) ЄСПЛ розглянув питання позбавлення волі та затримання правозахисника на сорок п'ять хвилин, щоб запобігти вчиненню ним адміністративних і кримінальних правопорушень, про які не було особливих згадувань: допущено порушення, на предмет дотримання вимог пункту 1 статті 5 Конвенції. А також ЄСПЛ дослідив питання відповідності вимогам пункту 1 статті 8 Конвенції щодо внесення заявника в поліцейські списки осіб і нагляд за ним через його членство у правозахисної організації. *Факти*. У травні 2007 року в м Самарі (Росія) повинен був відбутися саміт Євросоюз-Росія. Приблизно в цей же час прізвище заявника як правозахисника було внесено в так звану базу даних «осіб, які перебувають під спеціальним наглядом». Місцева влада була поінформована про те, що під час проведення саміту планується проведення протестів і що необхідно зупинити усіх членів організацій, які планують такі протести, щоб запобігти незаконним і екстремістським витівкам. Їх також інформували про те, що заявник прибуває в Самару поїздом за кілька днів до початку саміту і що при ньому може перебувати література екстремістського характеру. Після прибуття в Самару заявник був затриманий співробітником міліції і доставлений у відділення міліції приблизно о 12 годині 15 хвилин під загрозою застосування сили. У відділенні міліції співробітники міліції склали звіт про затримання, для чого використовували стандартну форму, яка має назву «Звіт про затримання особи, яка

У *Vukota-Bojić проти Швейцарії* Суд встановив порушення статті 8 Конвенції через відсутність ясності та чіткості внутрішніх правових положень, які служили юридичною основою нагляду страховою компанією після аварії.

11. Вимога про чіткість поширюється на обсяг дискреційних повноважень органів державної влади. Внутрішнє законодавство повинно з достатньою чіткістю вказати обсяг та спосіб здійснення відповідного рішення, що надається органам державної влади, з тим щоб забезпечити особам мінімальний рівень захисту, на який вони мають право при верховенстві права у демократичному суспільстві (*Piechowicz проти Польщі*, § 212).

12. Вислів “відповідно до закону” вимагає, по-перше, щоб згадані заходи мали певне підґрунтя у національному праві. По-друге, він стосується якості такого закону і вимагає, щоб він був доступним для зацікавленої особи, яка, окрім того, повинна бути здатна передбачити для себе його наслідки, а також був сумісним із верховенством права. Тож цей вислів передбачає, *inter alia*, що національне законодавство має бути достатньо передбачуваним у своєму формулюванні, аби надати особам належні вказівки щодо обставин і умов, за яких влада уповноважена застосовувати засоби, які зачіпають їх права, гарантовані Конвенцією (*Fernández Martínez проти Іспанії* [ВП], § 117). Передбачуваність не є

вчинила адміністративне правопорушення». Однак вони викреслили фразу: «яка вчинила адміністративне правопорушення», і приблизно через 45 хвилин заявник був відпущений. Співробітник міліції, який доставив заявника в відділення міліції, пізніше стверджував, що зробив це, щоб запобігти вчиненню заявником адміністративного або кримінального правопорушення. *Право. Пункт 1 статті 5 (Право на свободу та особисту недоторканність) Конвенції*. З огляду на, що елемент примусу був присутній при доставленні заявника до відділення міліції і, незважаючи на короткочасність затримання, Суд вважає, що заявник був позбавлений волі. Заявник не підозрювався в «скоєнні правопорушення», але, згідно з позицією держави-відповідача, його заарештували з метою перешкодити йому здійснити «правопорушення екстремістського характеру». При цьому ніколи не вказувалися конкретні правопорушення, вчинення яких заявником слід запобігти, а туманні вказівки на «правопорушення екстремістського характеру» не є достатньо конкретними для того, щоб задовольняти вимогам статті 5 Конвенції. Єдиною конкретною підозрою щодо заявника було те, що при ньому могла бути екстремістська література, проте і ця підозра було розвіяно, коли було встановлено, що заявник не мав з собою ніякого багажу. Заявник був затриманий виключно тому, що його прізвище було внесено до бази даних осіб, які перебувають під спеціальним наглядом, а єдиною причиною цього був той факт, що заявник був активістом правозахисного руху. Суд зазначив, що членство в правозахисних організаціях ні в якому разі не може служити підставою для підозри, що виправдовує затримання. Виходячи з вищесказаного, Суд приходить до висновку, що затримання заявника не могло бути внаслідок «підстав вважати, що необхідне запобігти вчиненню нею правопорушення» в сенсі пункту 1 (в) статті 5. Висновок ЄСПЛ: допущено порушення (прийнято одноголосно). *Стаття 8 Конвенції*. Прізвище заявника було внесено в базу даних осіб, які перебувають під спеціальним наглядом, в яку заносилися дані про його пересування по землі і по повітряю всередині Російської Федерації, що рівносильно втручанням в його приватне життя. Створення і ведення цієї бази даних і процедура її функціонування регламентовані наказом міністра, який ніколи не був опублікований і ніяким іншим чином був недоступним для громадськості. За вищезгаданих причин Суд не вважає, що національне законодавство вказує з достатньою ясністю межі і способи реалізації наданого національній владі розсуду щодо збору та зберігання в базі даних інформації про приватне життя людей. Зокрема, немає жодної вказівки в доступній громадськості формі на мінімальні гарантії проти зловживань. *Висновок ЄСПЛ*: допущено порушення (прийнято одноголосно). *Стаття 41 Конвенції*. Заявник не подав заяву про справедливую сатисфакцію у встановлені терміни.

обов'язковою умовою. У справі *Slivenko проти Латвії* [GC] заявниці повинні були передбачити в розумній мірі, принаймні за допомогою консультантів-юристів, що їх вважатимуть особами, на яких поширюються положення договору, що передбачають виїзд родичів російських військовослужбовців, яких торкається виведення військ, і що їм можуть не надати права на постійне проживання в Латвії, як передбачено внутрішнім законодавством. Абсолютною визначеності з цього питання не можна було очікувати. (§ 107)³.

3 У рішенні, ухваленому 9 жовтня 2003 року у справі «*Слівенко проти Латвії*» (*Slivenko v. Latvia 48321/99*), Суд постановив, що: мало місце порушення ст. 8 Конвенції; не було необхідності розглядати окремо скаргу щодо можливого порушення ст. 14 Конвенції; не було порушення ч. 1 ст. 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканість); не було необхідності розглядати скаргу щодо можливого порушення ч. 4 ст. 5 Конвенції (право на встановлення законності затримання судом без зволікання). Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд признав сплатити кожній заявниці по 10 000 євро як компенсацію моральної шкоди. *Обставини справи.* Заявниці, п. Татьяна Слівенко, та її дочка, п. Каріна Слівенко, є колишніми мешканцями Латвії російського походження. Тепер вони проживають у м. Курську (Росія). П. Татьяна Слівенко, чий батько був офіцером збройних сил СРСР, народилася 1959 року в Естонії, а через місяць після її народження батьки разом із нею переїхали до Латвії. У 1980 році п. Татьяна Слівенко вийшла заміж за п. Ніколая Слівенко, котрий, так само як і батько заявниці, був офіцером радянської армії. У 1981 році у заявниці в Латвії народилася дочка Каріна. Після здобуття Латвією незалежності обох заявниць було включено до реєстру мешканців Латвії – «колишніх громадян СРСР». У 1994 році чоловік п. Т. Слівенко, демобілізувавшись з російської армії (у січні 1992 року юрисдикцію щодо збройних сил колишнього СРСР, які розміщувались у Латвії, прийняла Російська Федерація), звернувся за одержанням дозволу на тимчасове проживання на тій підставі, що був одружений із постійною мешканкою Латвії. Його клопотання було відхилено з огляду на те, що він повинен був виїхати з Латвії відповідно до умов договору щодо виведення російських військ, який набув чинності у квітні 1994 року і поширювався, зокрема, на офіцерів, що перебували на дійсній військовій службі станом на 29 січня 1992 року. Внаслідок дії цього договору реєстрацію заявниць було скасовано. Рішення про депортацію усіх трьох членів родини Слівенків було ухвалено в серпні 1996 року. Їх було виселено з їхньої квартири у м. Ризі. П. Ніколай Слівенко згодом виїхав до Росії. Заявниці оскаржили в суді рішення про їх депортацію з Латвії. Усі національні судові інстанції безумовно підтверджували законність обов'язку п. Ніколая Слівенко залишити Латвію, а також правомірність рішення про скасування реєстрації заявниць. 28 жовтня 1998 року заявниць було заарештовано й затримано у центрі для нелегальних іммігрантів. Наступного дня за наказом керівника відділу з питань громадянства і міграції їх було звільнено на тій підставі, що цей арешт був «передчасним», оскільки у провадженні згаданого відділу знаходилась скарга заявниць. Проте згодом їм знову було наказано залишити країну, а 16 березня 1999 року п. Каріну Слівенко було ще раз затримано на 30 годин. 11 липня 1999 року заявниці переїхали до Росії, а згодом набули громадянство РФ. Наказ про депортацію заявників передбачав заборону повертатися до Латвії протягом найближчих п'яти років, тобто до серпня 2001 року, а надалі встановлював обмеження тривалості їхніх візитів не більш як 90 днів щороку. Батьки п. Татьяни Слівенко, котрі, як вона стверджувала, були важко хворими, залишились у Латвії.

Зміст рішення Суду Покликаючись на ст. 8, 14, ч. 1 і ч. 4 ст. 5 Конвенції, заявниці стверджували про порушення їхнього права на повагу до приватного і сімейного життя, порушення заборони дискримінації, а також права на свободу і особисту недоторканість. Суд зазначив, що у віці одного місяця п. Татьяна Слівенко переїхала з батьками до Латвії і прожила там 40 років. Вона ходила до школи, працювала і одружилась у цій країні. Її дочка, Каріна, також народилась у Латвії і прожила там 18 років, здобувши у Латвії середню освіту. В обох заявниць, отже, виникла система особистісних, соціальних та економічних зв'язків, що становили зміст їхнього приватного життя у Латвії. Заявниці також втратили квартиру, у якій мешкали. Тому Суд вказав, що їх видворення з Латвії є втручанням у їхнє право на повагу до приватного життя і житла. Далі Суд звернув увагу на те, що заходи, вжиті латвійськими органами влади, не були спрямовані на роз'єднання сім'ї заявниць, оскільки рішення про депортацію стосувалося усіх трьох членів родини. Крім того, у Конвенції не передбачене право на вибір країни для проживання зі своєю родиною чи на заснування сім'ї. Батьки п. Татьяни Слівенко були дорослими людьми, матеріально незалежними від дочки. Попри те, зв'язки п. Татьяни з її батьками не були взяті до уваги в контексті її приватного життя. Договір щодо виведення російських військ, котрий був основною юридичною підставою для рішення про депортацію заявниць, не мав чинності, коли заявницям було надано статус «громадяни колишнього СРСР». Однак, згодом національне законодавство могло правомірно бути витлумаченим чи застосованим у світлі умов згаданого договору. Навіть більше: цілком очевидно, що заявниці мали можливість передбачити в межах розумного,

13. Законність також вимагає наявності належних гарантій для забезпечення дотримання прав людини за статтею 8. Відповідальність держави щодо захисту приватного та сімейного життя часто включає позитивні зобов'язання, які забезпечують належне дотримання прав за статтею 8 на національному рівні. Наприклад, Суд не вважає, що відповідне законодавство Швеції, яке існувало у вересні 2002 року, коли було вчинено конкретне діяння вітчима заявниці у вигляді спроби таємного відеозапису оголеної заявниці в її ванній кімнаті із сексуальною метою, забезпечувало захист її права на повагу до приватного життя у спосіб, що, попри межі розсуду держави, відповідав би позитивним обов'язкам держави за статтею 8 Конвенції. Відповідне діяння порушило особисту недоторканність заявниці; це обтяжувалося тим, що вона була неповнолітньою, що інцидент мав місце в неї вдома, де вона повинна була почуватися безпечно, і

принаймні за допомогою юридичної консультації, що вони підпадуть під дію згаданого договору, коли він набуде чинності. Суд тому дійшов висновку, що в жодному разі немає підстав вважати рішення національних судів свавільними. З огляду на викладене, Суд вказав, що видворення заявниць можна розглядати як таке, що мало місце «відповідно до закону». Беручи до уваги ширший контекст конституційних та міжнародних правових заходів, вжитих після здобуття Латвією незалежності, Суд прийняв аргумент Уряду про те, що договір і засоби його імплементації мали за мету захистити інтереси національної безпеки. Суд також зауважив, що вжиті заходи відповідали поняттю поваги до приватного життя, оскільки не посягали на єдність сім'ї. Виведення за межі певної країни військовослужбовців дійсної служби та їхніх сімей можна розглядати як явище, подібне до передислокації військ в ході звичайної служби. Більше того, тривала присутність військовослужбовців іноземної армії може розглядатись як несумісна з суверенітетом незалежної держави та як загроза національній безпеці. Тому державний інтерес у виведенні за межі держави військовослужбовців та членів їх сімей мав би за звичайних обставин «переважити» інтерес особи залишитись у цій державі. Однак, заходи щодо примусового переміщення осіб не завжди є виправданими. Наприклад, такі заходи не застосовувались у той самий спосіб до офіцерів, які перебували на пенсії, та до членів їхніх сімей. Той факт, що п. Николай Слівенко звільнився до того часу, коли почалося провадження щодо правомірності перебування заявниць у Латвії, не мав жодного значення для визначення статусу заявниць. Хоча, як виявилось з інформації, наданої Урядом Латвії і котра стосувалась особливостей провадження у деяких складних справах, державні органи проявляли в окремих випадках підвищений рівень терпимості, аби забезпечити повагу до приватного й сімейного життя та житла. Хоча рішення щодо усіх військовослужбовців і членів їхніх сімей ухвалювались за індивідуальним принципом, відповідні матеріали не вказували на те, що органи влади оцінювали кожну особу окремо на предмет того, чи становить вона загрозу національній безпеці і громадському порядку. Відтак, реально державний інтерес було забезпечено за загальним принципом. Порядок виведення іноземних військовослужбовців та членів їхніх сімей, що ґрунтувався на загальному висновку про необхідність такого переміщення осіб для гарантування інтересів національної безпеки, сам по собі не був несумісним з вимогами ст. 8 Конвенції; проте несумісним було застосування саме такої схеми, оскільки вона виключала будь-яку можливість врахувати індивідуальні особливості ситуації. Заявниці вже стали частиною латвійського суспільства на час, про який ідеться у справі, і тому не повинні були розглядатись як особи, що становлять загрозу для національної безпеки, зокрема, з огляду на те, що вони належали до сім'ї батьків п. Тат'яни, чий батько звільнився з військової служби ще у 1986 році, залишився у країні й не вважався особою, що становить загрозу національній безпеці. Зважаючи на усі вищенаведені обставини, рішення про видворення заявників не може розглядатись як необхідне у демократичному суспільстві. Стосовно скарги щодо можливого порушення ст. 14 Конвенції, Суд вказав, що не було необхідності розглядати це питання окремо. Стосовно скарги заявниць щодо можливого порушення ч. 1 ст. 5 Конвенції, Суд зазначив, що постанови про їх арешт відповідали процесуальним вимогам національного законодавства і не було жодних доказів, які б вказували на те, що поліція поводитись неналежним чином чи свавільно. Отже, затримання заявниць мало місце відповідно до вимог ч. 1 ст. 5 Конвенції. Щодо скарги заявниць на можливе порушення ч. 4 ст. 5 Конвенції Суд визнав, що не було необхідності вивчати суть скарги, оскільки заявниць було звільнено без зволікання до того часу, коли будь-який судовий розгляд щодо правомірності їх затримання міг мати місце. Також Суд зауважив, що особа, котру було звільнено з-під варті, не може оскаржувати її затримання, покликаючись саме на ч. 4 ст. 5 Конвенції (URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125935>).

що порушником був її вітчим – особа, якій вона мала право та очікування довіряти. Проте, як Суд встановив вище, за шведським законодавством не існувало ні кримінальних, ні цивільно-правових засобів захисту, які могли б дозволити заявниці отримати дієвий захист проти зазначеного порушення її особистої недоторканності за конкретних обставин її справи. Відповідно, ЄСПЛ встановив, що мало місце порушення статті 8 Конвенції (*Содерман (Söderman) проти Швеції* [ВП], § 117)⁴.

---

4 *Факти у справі «Содерман (Söderman) проти Швеції»* ([ВП], заява № 5786/08). У 2002 році, коли заявниці було 14 років, вона виявила, що її вітчим заховав відеокамеру в кошику для білизни у ванній кімнаті. Камера була спрямована на місце, де заявниця роздягалася перед тим, як прийняти душ. Вона віднесла камеру до своєї матері, яка спалила плівку до того, як її хтось побачив. Про інцидент було повідомлено в 2004 року, коли матір дізналася, що двоюрідна сестра заявниці також мала подібні інциденти з вітчимом. Проти вітчима було розпочато кримінальне переслідування і в 2006 році він був засуджений районним судом за сексуальне домагання за статтею 7 Глави 6 Кримінального кодексу в редакції, яка існувала на той момент. Проте його вирок був скасований в апеляції після того, як апеляційний суд вирішив, що його діяння не охоплювалося визначенням злочину сексуального домагання. Апеляційний суд далі вказав, що відповідні дії могли становити окремий злочин замаху на дитячу порнографію, але не розглянув це питання далі за відсутності відповідного обвинувачення. Верховний Суд відмовив в наданні дозволу на подальше оскарження. У рішенні від 21 червня 2012 року Палата Суду вирішила, чотирма голосами проти трьох, що було відсутнє порушення статті 8 Конвенції (див. [Інформаційне повідомлення №153](#)).

Право. Стаття 8 Конвенції. Суд погодився з рішенням національного суду про те, що діяння вітчима становило порушення особистої недоторканності заявниці. Хоча відповідні дії не включали жодного фізичного насильства, розбещення чи контакту, вони вразили заявницю у вкрай інтимних аспектах її особистого життя. Були відсутні докази того, що національні органи влади не виконали свій обов'язок провести ефективне кримінальне переслідування. Тому перед Судом стояло питання, чи мала Швеція, за обставин цієї справи, адекватне законодавство для захисту заявниці від дій її вітчима у відповідності з обов'язками держави за статтею 8 Конвенції. Велика палата обрала відмінний підхід від того, який застосувала Палата, яка зазначила, що “лише значні недоліки в законодавстві та практиці і їх застосуванні становитимуть порушення позитивних обов'язків держави за статтею 8”. Така перевірка на значні недоліки, хоча є зрозумілою у контексті розслідувань, не має виразної ролі при оцінці того, чи мала держава-відповідач адекватне законодавство у відповідності з її позитивними обов'язками за статтею 8 Конвенції, оскільки Суду слід вирішити питання, чи надавало законодавство прийнятний рівень захисту заявнику за відповідних обставин справи. Стосовно можливості того, що діяння вітчима могло становити замах на дитячу порнографію за Кримінальним кодексом, Суд не був переконаний, що відповідне діяння охоплювалося цим злочином. Була відсутня інформація, що державний обвинувач розглядав можливість пред'явлення обвинувачення вітчиму у цьому злочині. Натомість, Уряд-відповідач навів низку причин, чому державний обвинувач міг прийняти рішення цього не робити; зокрема, це могли бути складнощі в наведенні достатніх доказів того, що йшлося про “порнографічні” зображення. На думку заявниці, навіть якби запис (який було знищений) все ще існував, він навряд чи вважався б порнографічним. Термін “порнографічне зображення” не був визначений у Кримінальному кодексі Швеції і підготовчі матеріали до положень про дитячу порнографію підкреслювали, що їх призначенням не було криміналізувати усі зображення голих дітей. Стосовно положень щодо злочину сексуального домагання за Кримінальним кодексом, які встановлювали кримінальну відповідальність, зокрема, за виставлення на показ в образливий спосіб та непристойну поведінку словом або дією, апеляційний суд вирішив, що вітчим не міг бути притягнений до відповідальності за окремий акт фільмування заявниці без її згоди. За чинним на той момент шведським законодавством, для того, щоб мав місце злочин сексуального домагання, порушник повинен був мати умисел на те, щоб потерпілий довідався про це, або повинен був бути байдужим до ризику, що він довідається. Проте ця вимога не була виконана у справі заявниці. Вітчим був виправданий у злочині сексуального домагання не через брак доказів, але через те, що на той момент його діяння не могло становити сексуальне домагання. Положення щодо сексуального домагання, які існували на той момент, не могли юридично охопити діяння, про яке йдеться, і тому не захищали заявницю від відсутності поваги до її особистого життя. Прогалини в захисті її прав не були виправлені жодними іншими положеннями кримінального законодавства, які існували на той момент. Насправді, відсутність положень, які охоплювали окремі акти таємного або без згоди фільмування чи фотографування, тривалий час була предметом занепокоєння у Швеції. Нове законодавство, яке було спрямовано на те, щоб охопити діяння як те, про яке йшлося у справі заявниці, було нещодавно схвалено і набуло чинності в 2013

14. Висновок про те, що відповідний захід не був "відповідним до закону", є достатнім для того, щоб Суд визнав, що було порушення статті 8 Конвенції. Отже, немає необхідності з'ясовувати, чи переслідувало втручання, що розглядається, "законної мети" або було "необхідним у демократичному суспільстві" (*М.М. проти Нідерландів*, § 46).

D. Чи сприяє втручання законній меті?

15. У пункті 2 статті 8 перелічено законні випадки, які можуть виправдовувати порушення прав, захищених статтею 8: "в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб". Суд нещодавно зазначив, що його практика має бути досить лаконічною, коли вона перевіряє наявність легітимної мети у значенні другого параграфу статей 8-11 Конвенції (*S.A.S. проти Франції* [GC], § 114⁵).

році. У цій справі застосування кримінального законодавства, на думку Суду, не було обов'язково єдиним способом для держави-відповідача виконати свої обов'язки за статтею 8. Стосовно цивільно-правових засобів захисту, виправдовуючи вітчима, апеляційний суд також відхилив цивільні вимоги заявниці щодо відшкодування шкоди. Згідно з Кодексом судової процедури, коли цивільна вимога долучалася до кримінального переслідування, рішення суду з питання кримінальної відповідальності було обов'язковим для розгляду цивільних вимог. До того ж, були відсутні інші підстави, на які заявниця могла посперитися для заявлення своїх вимог щодо відшкодування. Нарешті, Суд не був переконаний, що шведські суди могли присудити компенсацію на підставі лише самого визнання порушення Конвенції. У підсумку, Суд не вважав, що відповідне законодавство Швеції, яке існувало у відповідний період часу, забезпечувало захист права заявниці на повагу до її приватного життя у спосіб, що відповідав обов'язкам держави за статтею 8 Конвенції. Діяння її вітчима порушило її особисту недоторканність та обтяжувалося тим, що вона була неповнолітньою, що інцидент мав місце в неї вдома і що порушником була особа, якій вона мала право та очікування довіряти. Висновок ЄСПЛ: порушення (шістнадцять голосів проти одного). Стаття 41 Конвенції: 10 000 євро в частині нематеріальної шкоди (URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-144750>).

5 Справа «*S.A.S. проти Франції*» ([ВП]; заява № [43835/11](#); Рішення Великої палати від 1.7.2014 року). Стаття 8. Стаття 8-1. Повага до приватного життя. Заборона на носіння в громадських місцях релігійного одягу, який приховує обличчя: немає порушення. Стаття 9. Стаття 9-1. Сповідування релігії або переконань. Заборона на носіння в громадських місцях релігійного одягу, який приховує обличчя: немає порушення. Стаття 14. Дискримінація. Заборона на носіння в громадських місцях релігійного одягу, який приховує обличчя: немає порушення. *Факти*. Заявниця, яка є правовірною мусульманкою, стверджувала, що носить паранджу і нікаб (одяг, який вкриває все тіло, крім очей) відповідно до своїх культурно-релігійних та особистих переконань. Вона додала, що носить такий одяг добровільно, коли перебуває в громадських місцях або на самоті, але не систематично. Тому вона не заперечувала проти того, щоб не носити його за певних обставин, але хотіла, щоб ніщо не заважало їй одягати його тоді, коли вона вирішувала так вчинити. Нарешті, вона не мала наміру досаждати іншим, але прагнула перебувати у злагоді зі своїм внутрішнім світом. Починаючи з 11 квітня 2011 року (дати набрання чинності законом № 2010-1192 від 11 жовтня 2010 року на всій території Франції) приховування обличчя в громадських місцях заборонено законом. *Право. Стаття 8 і стаття 9 Конвенції*. У зв'язку із заборонаю на носіння в громадських місцях одягу, призначеного для приховування обличчя, постали питання, що стосуються права жінок, які хочуть носити такий одяг (паранджу/нікаб) з причин, пов'язаних з їхніми переконаннями, на повагу до приватного життя (стаття 8 Конвенції); і, оскільки цю заборону оскаржували особи, такі як заявниця, які стверджували, що таким чином їх позбавляють можливості носити в громадських місцях одяг відповідно до своєї релігії, постало й окреме питання, що стосується права на свободу сповідувати свою релігію або переконання (стаття 9). Закон від 11 жовтня

2010 року поставив заявницю перед дилемою: чи дотримуватися заборони і таким чином утримуватися від носіння одягу, який відповідає її релігійним переконанням, чи відмовитися від її дотримання і зазнати кримінального покарання.* Отже, мало місце передбачене законом «втручання» у здійснення прав, гарантованих статтями 8 і 9 Конвенції, або «обмеження» цих прав. Уряд стверджував, що це втручання має дві легітимні цілі: забезпечення «громадської безпеки» та «поваги до мінімального набору цінностей відкритого і демократичного суспільства». Однак у других пунктах статей 8 і 9 немає прямої згадки про другу з цих цілей чи про три цінності, на які Уряд послався у цьому зв'язку. Суд визнав, що при запровадженні зазначеної заборони законодавчий орган ставив за мету вирішення питань «громадської безпеки» у значенні других пунктів статей 8 і 9 Конвенції. При розгляді другої цілі (забезпечення «поваги до мінімального набору цінностей відкритого і демократичного суспільства»**) Суд не визнав переконливим довід Уряду в частині, що стосується забезпечення рівності між чоловіками і жінками. Договірна держава не може мотивувати необхідністю забезпечення гендерної рівності свої заходи із заборони звичаю, який відстоюють самі жінки – такі, як заявниця – у контексті здійснення прав, закріплених у цих статтях, якщо заборона не розглядається як засіб, який дозволяє людям при здійсненні своїх основних прав і свобод почуватися захищеними. Крім того, при оцінці намагання Уряду довести таким чином, що носіння паранджі деякими жінками шокує більшість населення Франції, оскільки порушує загальноприйнятий у Франції принцип гендерної рівності, Суд виходив зі своєї (обгрунтованої нижче) позиції щодо двох інших цінностей, на які послався Уряд. По-друге, забезпечення поваги до людської гідності не може бути легітимною підставою для повної заборони на носіння паранджі в громадських місцях. Одяг, про який йдеться, напевно, викликає подив у багатьох з тих, хто бачить одягнену в нього людину, але він є виразом культурної ідентичності, що сприяє утвердженню плюралізму, притаманного демократії. По-третє, за певних умов, необхідність «дотримання мінімальних норм життя в суспільстві», на яку послався Уряд – або принцип «жити разом», як зазначено у пояснювальній записці до законопроекту – може мати стосунок до легітимної мети «захисту прав і свобод інших осіб». На думку держави-відповідача, обличчя відіграє важливу роль у соціальній взаємодії. Отже, Суд погодився з тим, що бар'єр, спрямований проти інших осіб, який створюється одягом, що приховує обличчя, сприймається державою-відповідачем як порушення права інших осіб жити у просторі соціалізації, в якому жити разом легше. Проте, беручи до уваги гнучкість поняття «жити разом» і пов'язаний з цим ризик зловживань, Суд мав ретельно дослідити необхідність оскаржуваного обмежувального заходу. По-перше, з пояснювальної записки до законопроекту було чітко видно, що основна мета заборони не полягала в тому, щоб захистити жінок від звичаю, який їм нав'язується або який може мати для них негативні наслідки. Що стосується питання необхідності з точки зору громадської безпеки (у значенні статей 8 і 9 Конвенції), то Суд погодився з тим, що держава може вважати вкрай необхідним мати можливість ідентифікації фізичних осіб з метою запобігання небезпеці спричинення шкоди людям і майну та протидії шахрайству з персональними даними. Водночас, що стосується повної заборони на носіння в громадських місцях одягу, призначеного для приховування обличчя, то з огляду на наслідки такої заборони для прав жінок, які хочуть носити паранджу з релігійних міркувань, її можна вважати пропорційним заходом лише в умовах, коли існує загальна загроза громадській безпеці. Уряд не довів, що заборона, запроваджена законом від 11 жовтня 2010 року, пов'язана з існуванням такої загрози. Що стосується зазначених жінок, то вони, таким чином, змушені повністю відмовитися від важливого, на їхню думку, елемента своєї індивідуальності, а також від обраного ними способу сповідання своєї релігії або переконань, тоді як мету, на яку послався Уряд, можна досягти шляхом запровадження лише однієї вимоги – показувати своє обличчя і називати себе у випадку, коли встановлено існування ризику для безпеки людей та майна або коли конкретні обставини дають підстави підозрювати можливість скоєння шахрайства з персональними даними. Отже, неможливо було дійти висновку про те, що повна заборона, запроваджена законом від 11 жовтня 2010 року, була заходом, необхідним у демократичному суспільстві для забезпечення громадської безпеки у значенні статей 8 і 9 Конвенції. Далі Суд розглянув питання, що постали у зв'язку з необхідністю забезпечення дотримання мінімальних норм життя в суспільстві у контексті «захисту прав і свобод інших осіб». Він дійшов висновку про можливість вважати оскаржувану заборону по суті обгрунтованою з огляду лише на те, що вона має на меті забезпечувати дотримання принципу «жити разом». Враховуючи те, що кількість жінок (приблизно 1900), які носили зазначений одяг, становила невелику частку від загальної чисельності населення Франції (близько шістдесяти п'яти мільйонів) та від кількості проживаючих у Франції мусульман, реагування на таку ситуацію шляхом запровадження повної заборони могло здатися надмірним заходом. Крім того, не було сумніву, що ця заборона значною мірою негативно позначається на становищі жінок, які, як і заявниця, вирішили носити паранджу з причин, пов'язаних з їхніми переконаннями. Чимало як міжнародних, так і національних суб'єктів у сфері захисту основоположних прав вважали повну заборону непропорційним заходом. Закон від 11 жовтня 2010 року, а також обговорення деяких питань, пов'язаних з підготовкою відповідного законопроекту, могли бути болісно сприйняті певною частиною мусульманської громади, у тому числі деякими її членами, які не є прихильниками носіння паранджі. У зв'язку з цим Суд висловив занепокоєння з приводу того, що під час обговорення проекту закону від 11 жовтня 2010 року, яке передувало його прийняттю, лунали певні ісламофобські висловлювання. Завдання Суду, безперечно, не полягало в тому, щоб визначити доцільність законодавства з таких питань. Однак він наголосив, що, розпочинаючи такий законодавчий процес, держава наражається на ризик створення ґрунту для зміцнення стереотипів, які негативно позначаються на певних

16. Суд, наприклад, встановив, що еміграційні заходи можуть бути виправдані збереженням економічного добробуту країни у значенні пункту 2 статті 8, а не

категоріях населення, та для проявів нетерпимості, тоді як вона, навпаки, зобов'язана сприяти формуванню атмосфери толерантності. Висловлювання, які мають характер загальних, грубих вихваток проти релігійної або етнічної групи, несумісні з такими цінностями, як толерантність, соціальний мир і виключення дискримінації, які лежать в основі Конвенції, та не охоплюються правом на свободу вираження поглядів, яке гарантує Конвенція. Закон від 11 жовтня 2010 року, однак, не зачіпає свободи носіння на публіці будь-якого предмета одягу чи вбрання (незалежно від того, чи має він релігійне значення), якщо він не призначений для приховування обличчя. Оскаржувана заборона зачіпає, головним чином, тих мусульманських жінок, які хочуть носити паранджу. Однак вона не спрямована саме проти зазначеного одягу з огляду на його релігійне значення, але стосується виключно одягу, який приховує обличчя.*** Що стосується того факту, що за порушення заборони законодавчий орган передбачив міри кримінального покарання, то вони є одними з найменших можливих мір, оскільки йдеться про штраф у розмірі, який застосовується до дрібних правопорушень другої категорії (на сьогодні це – максимум 150 євро), та можливість винесення судом постанови, яка, на додаток або замість штрафу, зобов'язує пройти курс громадянського виховання. Заборонивши всім носити у громадських місцях одяг, призначений для приховування обличчя, держава-відповідач певною мірою зменшила таким чином простір для плюралізму, адже така заборона перешкоджає деяким жінкам виражати свою індивідуальність і свої переконання шляхом носіння паранджі на публіці. Однак Уряд вказав на те, що йдеться про реагування на звичай, який, на думку держави, несумісний з діючими у французькому суспільстві основоположними правилами соціальної комунікації та, загалом, не відповідає принципу «жити разом». Виходячи з цієї точки зору, держава-відповідач намагалася захистити принцип взаємодії між людьми, який, на її думку, є невід'ємною передумовою не лише для вираження плюралізму, але також для забезпечення толерантності та існування широкого діапазону поглядів, без яких неможливе демократичне суспільство. Отже, можна було вважати, що питання про те, чи доцільно дозволити носіння паранджі в громадських місцях, має вирішувати саме суспільство. За таких обставин Суд зобов'язаний при перевірці дотримання Конвенції проявляти певну стриманість, оскільки такий аналіз вимагатиме від нього оцінки балансу інтересів, який забезпечується через демократичний процес у даному суспільстві. У питаннях загальної політики, щодо яких у демократичному суспільстві може обґрунтовано існувати широкий спектр різних думок, особливе значення має надаватися ролі національного органу, який приймає відповідні рішення. Отже, у цій справі Франція мала широке поле розсуду. Це було особливо справедливим з огляду на відсутність європейського консенсусу стосовно питання про носіння на публіці одягу, що повністю закриває обличчя. Хоча, суто з нормативної точки зору, позицію Франції поділяли зовсім мало держав Європи, необхідно було зауважити, що питання про носіння паранджі на публіці стало предметом обговорення або вже обговорювалося у ряді європейських держав. Крім того, у деяких державах-членах, де мало хто дотримується зазначеного звичаю, це питання, судячи з усього, взагалі не потребує розгляду. Тому, враховуючи, зокрема, широту меж розсуду держави-відповідача у цій справі Суд визнав, що заборону, запроваджену законом від 11 жовтня 2010 року, можна вважати заходом, пропорційним до поставленої мети, тобто, до мети підтримання умов для утвердження принципу «жити разом» як складового елементу «захисту прав і свобод інших осіб». Отже, оскаржуване втручання було «необхідним у демократичному суспільстві». Цей висновок є правомірним з точки зору як статті 8 Конвенції, так і статті 9. Висновок ЄСПЛ: немає порушення (п'ятнадцять голосів проти двох). Стаття 14 Конвенції, взята у поєднанні зі статтями 8 або 9: Заявниця скаржилася на опосередковану дискримінацію. Як мусульманська жінка, яка з релігійних міркувань бажає з'являтися на людях у паранджі, вона належала до категорії людей, для яких зазначена заборона та покарання, передбачене за її порушення, були особливо відчутними. Загальна політика або заходи, які призводять до непропорційно серйозних негативних наслідків для певної групи людей, можуть вважатися дискримінаційними, навіть якщо вони не спрямовані конкретно проти цієї групи і не мають дискримінаційної мети. Але дискримінаційного характеру така політика чи заходи набувають лише у випадку, якщо вони не мають під собою «об'єктивних і достатніх підстав», тобто, якщо вони не служать досягненню «легітимної мети» або якщо не забезпечено «належного пропорційного співвідношення» між використовуваними засобами та поставленою метою. Хоча у цій справі заборону, запроваджену законом від 11 жовтня 2010 року, можна розглядати як захід, який має конкретні негативні наслідки для становища тих мусульманських жінок, котрі з релігійних міркувань хочуть носити на публіці паранджу, цей захід має об'єктивні і достатні підстави. Висновок ЄСПЛ: немає порушення (одноголосно). * Див. рішення у справі «Dudgeon проти Сполученого Королівства», № [7525/76](#), від 22 жовтня 1981 року. ** Див. рішення у справі «Leyla Şahin проти Туреччини» [ВП], № [44774/98](#), від 10 листопада 2005 року, [Інформаційний бюлетень 80](#); та рішення у справі «Ahmet Arslan та інші проти Туреччини», № [41135/98](#), від 23 лютого 2010 року, [Інформаційний бюлетень 127](#). *** Див. для порівняння згадане вище рішення у справі «Ahmet Arslan та інші проти Туреччини» (URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-150988>).

запобіганню заворушень, якщо метою уряду через щільність населення було врегулювання ринку праці (*Berrehab проти Нідерландів*, § 26). Суд також встановив, що як економічний добробут, так і захист прав та свобод інших є законною метою великих урядових проектів, таких як розширення аеропорту (*Hatton та інші проти Сполученого Королівства* [GC] § 121).

17. Суд узяв до уваги аргумент держави-відповідача про те, що обличчя відіграє важливу роль у соціальній взаємодії. Йому зрозуміла думка про те, що особи, присутні у місцях, відкритих для публіки, напевно, не бажають бачити поширення там звичаїв або підходів, які, по суті, ставлять під сумнів можливість відкритих міжособистісних стосунків, котрі – на підставі усталеного консенсусу – є однією з невід’ємних умов спільного проживання в даному суспільстві. Отже, Суд може погодитися з тим, що бар’єр, спрямований проти інших осіб, який створюється одягом, що приховує обличчя, сприймається державою-відповідачем як порушення права інших осіб жити у просторі соціалізації, в якому жити разом легше. Проте, беручи до уваги гнучкість поняття «жити разом» і пов’язаний з цим ризик зловживань, Суд має ретельно дослідити необхідність оскаржуваного обмежувального заходу (*S.A.S. проти Франції* [GC], § 122).

18. Однак у справі «*Toma проти Румунії*» Суд встановив, що Уряд не надав жодних законних підстав для того, щоб дозволити журналістам публікувати зображення особи, яка була затримана до судового розгляду, тоді як для цього не було підстав для громадської безпеки (пункт 92).

Е. Чи є втручання "необхідним у демократичному суспільстві"?

19. Щоб визначити, чи є конкретне порушення статті 8 "необхідним у демократичному суспільстві", Суд врівноважує інтереси держави-члена проти права заявника. У ранній та провідній справі по статті 8 Суд уточнив, що "необхідні" в цьому контексті не мають гнучкості таких висловів як "корисні", "розумні" або "бажані", але передбачає існування "нагальної соціальної потреби" за втручання в питання. Національні органи влади повинні провести первинну оцінку нагальної соціальної потреби в кожному конкретному випадку; відповідно, для них залишається межа довіри. Однак їх рішення залишаються предметом перегляду Судом. Обмеження права в рамках Конвенції не можна розглядати як "необхідне в демократичному суспільстві", - двома ознаками якого є толерантність та широта поглядів, якщо тільки, крім іншого, вона не є пропорційною

переслідуваній законній меті (*Dudgeon проти Сполученого Королівства*, § § 51-53).

20. Згодом Суд підтвердив, що при визначенні того, чи оскаржувані заходи були "необхідними в демократичному суспільстві", він буде розглядати питання про те, чи були причини, з урахуванням справи в цілому, виправданими, належними та достатніми, і чи були ці заходи пропорційними законним цілям (*Z проти Фінляндії*, § 94). Суд далі пояснив цю вимогу, зазначивши, що поняття "необхідність" для цілей статті 8 означає, що втручання повинно відповідати нагальній соціальній потребі, і, зокрема, повинно залишатися пропорційним досягнутій законній меті. Вирішуючи, чи було втручання "необхідним", Суд розглядатиме межі розсуду, надані державним органам влади, однак обов'язок держави-відповідача - продемонструвати існування нагальної соціальної позиції за втручанням (*Piechowicz проти Польщі*, § 212).

21. Що стосується загальних заходів, які приймаються національним урядом, то із прецедентної практики Суду впливає, що для визначення пропорційності загальної міри Суд має в першу чергу оцінити законодавчі рішення, що ґрунтуються на ньому. Якість парламентського та судового перегляду необхідності цього заходу є особливо важливими у цьому відношенні, так само як і ризик зловживання, якщо загальний захід повинен бути пом'якшений, що є ризиком, який, в першу чергу, повинен оцінюватися державою (*Animal Defenders International проти Сполученого Королівства* [GC], § 108).

F. Зв'язок між статтею 8 та іншими положеннями Конвенції та її протоколів

1. Приватне та сімейне життя

а. Стаття 2 (Право на життя) та стаття 3 (Заборона катування) Конвенції

22. Стосовно захисту фізичної та психологічної недоторканності особи від інших осіб, Суд раніше постановляв, що позитивні обов'язки органів влади (у деяких випадках за статтями 2 чи 3, в інших – за статтею 8 окремо чи в поєднанні із статтею 3 Конвенції) можуть включати обов'язок підтримувати та застосовувати на практиці адекватне законодавство, що надає захист проти насильницьких дій з боку приватних осіб (див., зокрема, рішення у справі "*Содерман (Söderman) проти*

Швеції" від 12 листопада 2013 року [GC], § 80 та посилання, цитовані в ньому). Суд зауважив, що, якщо міра не відповідає положенням статті 3, це не може, однак, заважати застосуванню статті 8 КЗПЛ (*Венрайт (Wainwright) проти Сполученого Королівства від 26 вересня 2006 року*, § 43, стосовно особистого огляду⁶).

---

6 У рішенні, ухваленому 26 вересня 2006 року у справі *“Венрайт проти Сполученого Королівства”*, Суд постановив, що: було порушено ст. 3 Конвенції щодо заборони нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження; було порушено ст. 8 Конвенції щодо права на повагу приватного та сімейного життя; було порушено ст. 13 Конвенції щодо права на ефективний засіб правового захисту. Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд призначив сплатити обом заявникам 6000 євро як компенсацію моральної шкоди і 17500 євро на відшкодування судових витрат. *Обставини справи.* Заявники п. Мері Венрайт, 1953 р.н., та її син Алан Венрайт, 1975 р.н., є громадянами Сполученого Королівства, мешкають у м. Лідзі (Сполучене Королівство). Алан Венрайт страждає на церебральний параліч, який помітно стримує його соціальний та інтелектуальний розвиток. У серпні 1996 року за підозрою у вчиненні вбивства було заарештовано другого сина п. Венрайт – Патріка О’Ніла (він є зведеним братом Алана). Його негайно помістили до ізолятора для затриманих. Патріка О’Ніла також підозрювали у перепродажі наркотиків. Відтак начальник ізолятора наказав проводити освідування усіх, хто бажатиме відвідати п. О’Ніла. У січні 1997 року заявниця із сином Аланом прийшли відвідати Патріка. Вони нічого не знали про згаданий наказ. Після того, як заявники перейшли через загальні процедури безпеки, їх повідомили, що вони повинні пройти через освідування. Заявникам пояснили, що є підстави вважати, що вони можуть переховувати наркотики. Їм також сказали, що у разі відмови від процедури, їм не дозволять побачити О’Ніла. Почувши це, Алан дуже розхвилювався. П. Венрайт намагалася заспокоїти сина. Зрештою заявники вирішили – таки залишитись і домогтись побачення з Патріком. Пані Венрайт попросили пройти до невеличкої кімнати разом із двома жінками-поліцейськими. На вікнах кімнати висіли жалюзі, які не були прикриті. Як тільки заявницю почали обшукувати, вона негайно повідомила, що її син Алан не зможе підписати жодні папери про згоду на свій обшук. Вона додала, що він має проблеми із розумінням, і тому вкрай важливо, аби йому належно пояснили, що саме відбувається. Однак поки заявниця розповідала про сина, її обшук не припиняли. Тому, вже будучи цілком роздязненою, вона розплакалася. Якийсь час по тому заявниці дозволили одягти спідню сорочку та накинути светр. Далі її попросили зігнутися. Тоді жінки-поліцейські оглянули у заявниці статеві органи та задній прохід. Заявницю попросили знову підняти догори спідню сорочку. П. Венрайт із збентеженням намагалася дізнатися, навіщо це робити, адже верхню частину тіла вже освідували. Однак службовці не звернули жодної уваги на питання заявниці, продовжуючи свою справу. Після завершення огляду заявниця уся тремтіла. Було очевидно, що вона відчувала стрес. Заявниця непокоїлася, що будь-хто з вулиці міг зазирнути у вікно і побачити її роздязненою. З іншого боку, п. Венрайт побоювалася, що їй не дозволять побачитися з сином, якщо вона почне протестувати. Також заявниця хвилювалася про те, що відбувалося у цей час з Аланом. Хоча жінки-поліцейські, котрі проводили огляд, і не торкалися заявниці, вона була наляканою їхніми діями й почувалася зобов’язаною коритися будь-яким їхнім вказівкам. Після того, як п. Венрайт повідомили, що огляд завершено і можна вдягатися, їй дали підписати бланк зі згодою на проведення її освідування. До цього бланку був приєднаний інший, у якому містився короткий опис процедури освідування. Не прочитавши, заявниця підписала подані документи. Алана до окремої кімнати провели два чоловіки-поліцейських. Зайшовши до кімнати, один з них відразу одягнув резинові рукавички. Це злякало Алана. Він подумав, що будуть проводити огляд у прямій кишці. Хлопцю сказали зняти одяг з верхньої частини тіла. Під час освідування поліцейські пальцями торкалися тіла, зокрема тицями під пахвами. Далі Алану запропонували оголоти нижню частину тіла. Він плакав й увесь тремтів. Хлопець неохоче спустив свої спортивні шорти-труси. Йому сказали широко розвести ноги. Аби це зробити, Алану доводилось (через фізичну неспроможність) спиратись однією рукою до стіни. Один з поліцейських оглянув довкола оголене тіло, підняв статевий орган та вивернув крайню плоть. Тоді Алану дали підписати бланк-згоду на проведення освідування. Він пояснив, що не може його прочитати, і хотів би, щоб це зробила його мама. Поліцейські зігнорували його прохання і сказали, що йому не дозволять побачитися з братом, якщо він не підпише документ. Тоді Алан підписав. Під час візиту п. Вантрайт

23. Зокрема, умови тримання під вартою можуть спричинити порушення статті 8, якщо вони не досягають рівня тяжкості, необхідної для порушення статті 3

вийшла до туалету, де плакала і чотири рази блювала. Алан був глибоко засмучений, тремтів та нервував. Заявники не використали увесь час, наданий їм для побачення. Вони пішли раніше. Через те, що сталося, п. Вантрайт не відвідувала О'Ніла упродовж наступних чотирьох місяців. У жовтні 1998 року вона звернулася до психіатра. Лікар встановив, що глибоке нервове напруження, яке заявниця пережила у в'язниці, погіршило її депресію. У жовтні 1998 року та квітні 2000 року той самий лікар провів огляд Алана. Він дійшов висновку, що хлопець потерпає від пост-травматичного психічного розладу та від гострої депресивної хвороби. У довідці лікаря зазначалося, що вірогідною причиною нездужання було саме освідування заявника. Зрештою заявники звернулися з позовом проти відповідного департаменту. Суд не знайшов підстав для висновку про те, що було вчинено посягання на особу заявників за відповідних обставин. Він не визнав жодного порушення прав п. Венрайта, однак встановив, що стосовно її сина Алана мала місце образа дією. Алану була призначена відповідна сума компенсації. *Зміст рішення Суду.* Заявники, зазначаючи про порушення ст. 3, ст. 8 та ст. 13 Конвенції, скаржилися на факт піддання їх освідуванню. Суд визнав, що обшук відвідувачів слід вважати легітимним заходом, передусім зважаючи на місцеві проблеми з доступом в'язнів до наркотиків та, зокрема, на підозри у тому, що п. О'Ніл продовжує їх вживати. Втім Суд вказав на агресивний та потенційно стресовий характер відповідного заходу. І тому наголосив на тому, що застосування зазначеної процедури до осіб, які не є ані в'язнями, ані підозрюваними у вчиненні злочину, повинно супроводжуватися винятково суворим дотриманням усіх процедурних гарантій та цілковитим забезпеченням поваги до людської гідності. Суд зауважив, що навіть національні суди дійшли висновку про "неохайність" дій поліцейських, котрі провадили освідування, а також про недотримання ними відповідних правил. Суд звернув увагу, зокрема, на те, що заявникам не було надано для попереднього ознайомлення копії документу, в якому містився опис процедури обшуку. Відтак, це позбавило заявників можливості заздалегідь знати, що з ними відбуватиметься. Також це перешкодило заявникам надати "поінформовану згоду" на застосування до них процедури освідування. Суд наголосив на недотриманні правила про те, що упродовж обшуку особа повинна бути напіводягнутою. Порушенням процедури було також і те, що п. Вантрайт можна було бачити з вікна. Стосовно цієї обставини Уряд зауважив, що заявниця мала би сама попросити опустити жалюзі. Натомість Суд вказав, що дотримання всіх правил є прямим обов'язком державного органу, а не особи, котра піддається процедурі. Суд зауважив, що хоча поліцейські, котрі проводили обшук та освідування, і не були достатньо дбайливими із заявниками, однак словесно вони їх не образили. Суд зрештою дійшов висновку про те, що спосіб поводження із заявниками не сягнув того рівня брутальності, який заборонений ст. 3 Конвенції (хоча й викликав у заявників стрес та напруження). На думку Суду, до цього випадку була би радше застосовною ст. 8 Конвенції. Суд прийняв аргумент Уряду про те, що обшук відповідав цілі протидії обігу наркотиків у в'язниці. З іншого боку, Суд не міг погодитися з тим, що зазначений захід, зважаючи на спосіб його проведення, був пропорційним до вказаної цілі. Суд відзначив, що існували спеціальні правила проведення обшуку відвідувачів у в'язниці. Адже, в основному, ці люди були далекими від вчинення будь-яких правопорушень. Відтак для захисту людської гідності цих осіб було вкрай важливим гарантувати їм якнайповніше дотримання всіх процесуальних гарантій під час обшуку та освідування. Суд встановив, що у даному випадку цього не було забезпечено. Отож, він дійшов висновку про те, що обшук та освідування заявників, зважаючи на спосіб проведення цих заходів, не можна вважати "необхідним у демократичному суспільстві". Тому Суд постановив, що мало місце порушення ст. 8 Конвенції. Далі Суд розглянув скаргу заявників щодо порушення ст. 13 Конвенції. Суд відзначив, що загалом спроби п. Венрайта та її сина отримати компенсацію шкоди, заподіяної їм неналежним проведенням обшуку та освідування, виявилися безрезультатними. Єдине, чого їм вдалося домогтися, – це визнання відповідальності працівників поліції за образу дією щодо Алана та отримання відповідної компенсації. Суд зауважив, що стосовно всіх інших недоліків проведення освідування Палата Лордів дійшла висновку про те, що відповідні недбалі дії працівників поліції не є підставою цивільної відповідальності, зокрема не охоплюються поняттям втручання у право на приватність. З огляду на ці обставини, Суд встановив, що заявникам не було забезпечено доступних засобів для отримання компенсації шкоди, заподіяної порушенням їх прав, передбачених ст. 8 Конвенції. Відтак Суд визнав порушення ст. 13 Конвенції. (CASE OF WAINWRIGHT v. THE UNITED KINGDOM - [Ukrainian Translation] summary by the Lviv Laboratory of Human Rights. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-125208>)

(*Raninen проти Фінляндії*, § 63). Суд часто визнавав порушення статті 3 Конвенції через погані умови тримання під вартою, коли відсутність достатнього розриву між санітарними умовами та іншою частиною камери являлися лише одним із елементів цих умов (*Szafrański проти Польщі*, §§ 24 і 38). У справі "*Szafrański проти Польщі*" Суд встановив, що місцеві органи влади не виконали свого позитивного обов'язку по забезпеченню мінімального рівня приватності для заявника та, таким чином, порушили статтю 8, в якій заявник мав використовувати туалет у присутності інших ув'язнених та таким чином, був позбавлений базового рівня інтимності його повсякденному житті (§§ 39-41).

b. Стаття 6 (право на справедливий суд)

24. Процесуальний аспект статті 8 тісно пов'язаний з правами та інтересами, захищеними статтею 6 Конвенції. Стаття 6 забезпечує процедурну гарантію, а саме - "право на суд" при визначенні своїх "цивільних прав та обов'язків", тоді як процесуальна вимога статті 8 охоплює не лише адміністративні процедури, а й судові провадження, але це також є доповненням до більш широкої мети забезпечення належної поваги, зокрема, до сімейного життя (*Tapia Gasca i D. проти Іспанії*, §§ 111-113; *Б'янчі (Bianchi) проти Швейцарії*⁷, § 112; *МакМайкл*

---

7 У рішенні, ухваленому 22 червня 2006 року у справі "*Б'янчі проти Швейцарії*", Суд постановив, що мало місце порушення ст. 8 Конвенції щодо права на повагу до приватного та сімейного життя^[1]. Відповідно до ст. 41 Конвенція Суд призначив сплатити заявнику 15 000 євро як компенсацію моральної шкоди та 5000 євро на відшкодування судових витрат. *Обставини справи.* Заявник, Стефано Б'янчі, є громадянином Італії, народився 1952 року і мешкає у м. Буггіано (Італія). У червні 1998 року заявник одружився з Е. Х., громадянкою Італії. У листопаді 1999 року у них народився син. У червні 2002 року подружжя розлучилася, і Е.Х., переїхавши до Швейцарії, забрала сину з себе без згоди його батька. У вересні 2002 року заявник звернувся до компетентних органів Швейцарії з проханням сприяти поверненню хлопчика. Він покликався на Гаазьку конвенцію про цивільні аспекти, пов'язані з міжнародним викраденням дитини (далі - Гаазька конвенція). У лютому 2003 року місцевий суд м. Пістої (Італія) визнав за заявником право опіки над сином. У квітні 2003 року заявник розглянув Федеральний суд Швейцарії і постановив, що дитина має повернутися до Італії. Відтак Е.Х. незабаром повернулася до Італії. Висновок психологічного обстеження дитини, котрий проводився в травні 2003 року, підтвердив, що самоосібним опікун хлопчика повинен бути його батько. П. Б'янчі орендували помешкання недалеко від свого дому для колишньої дружини, запропонувавши їй брати участь у вихованні дитини. У грудні 2003 року під час чергових відвідин хлопчика його матір'ю заявник, як звичайно, відпустив дитину для прогулянок з матір'ю. Однак Е.Х. не повернулася ані того дня, ані згодом. Як виявилось, колишня дружина заявника знову переїхала з хлопчиком до Швейцарії. У січні 2004 року заявник звернувся до місцевого суду в Швейцарії з позовом про повернення сина, покликавшись до порушення Гаазької конвенції. Наступного дня суд ухвалив рішення, відповідно до якого до остаточного вирішення відповідної питання дитина має залишатися з матір'ю у Швейцарії. У вирішенні ніде не було обумовлено можливості побачень заявника з сином. У січні 2004 року заявник звернувся до суду з обвинуваченням своєї колишньої дружини у викраденні дитини, стверджуючи про порушення його ст. 220 Кримінального кодексу Швейцарії. Справу було розглянуто місцевим судом у Швейцарії. Заявниця була визнана винною і зобов'язана сплатити штраф у розмірі 300 франків (приблизно 191 євро). У квітні 2004 року заявник знову звернувся з обвинуваченням щодо колишньої дружини. Було порушено два провадження, але згодом вони були зупинені до вирішення судом питання про повернення дитини. У квітні 2004 року швейцарський місцевий суд

подав заявнику право на чотири години побачення з дитиною один раз на тиждень, яка мала відбутися на нейтральній території. У травні 2004 року той самий суд відмовив заявнику у задоволенні його заяви про повернення дитини в Італію. Цей суд дійшов висновку, що хлопчик, імовірно, не був щасливим з батьком в Італії, беручи до уваги явно виявлений дитиною опір щодо перспектив повернення до цієї країни. Також суд зауважив, що у хлопчика було тісніший зв'язок з матір'ю, аніж зі своїм батьком. Заявник оскаржив це рішення. Високий суд, розглянувши скаргу заявника, постановив, що не пізніше, ніж 31 липня 2004 року, дитину слід повернути до Італії. Цей суд зауважив, що до виконання рішення може бути задіяна поліція, якщо це буде потрібно. Також було відзначено, що варто підготувати до опору з боку дитини, адже протягом останніх кількох місяців хлопчик знаходився винятково під опікою матері. Адвокат Е.Х. направив лист до юридичного представника заявника про те, що дитяча дитина відмовляється передати хлопчикові і не допустить жодних контактів дитини з батьком, доки рішення у справі не буде прийнято Федеральним судом Швейцарії. Її скарга з аспектів публічного права вже підготовлена до подання. У серпні 2004 року контролером наглядової ради було складено висновок щодо обставин побачень батька з дитиною. Соціальний працівник, який присутній на зустрічах, відзначив, що вони проходили в спокійному стані та, що заявник дотримується всіх умов, які були визначені судом для проведення цих зустрічей. 15 серпня 2004 року Е.Х. надіслала повідомлення до слідчого, яка займалася відповідною кримінальною справою, про те, що вона готова прийти на допит. Вона з'явилася в поліцейській дільниці сама. На допиті Е.Х. відмовляється розкрити місце знаходження дитини. Однак вона запевнила слідчого, що з дитиною все гаразд: хлопець здоровий і щасливий, хоче жити разом з матір'ю. Жінка пообіцяла, що беззаперечно підкориться будь-якому рішенню, який б не ухвалив Федеральний суд. Допит тривав загалом 40 хвилин. Після його завершення слідчий дозволив Е.Х. безперешкодно піти. Починаючи з вересня 2004 року компетентні органи та досі вживають численні заходи, спрямовані на встановлення місця перебування колишньої дружини заявника та його сини. Зокрема були проведені такі слідчі дії, як обшуки, перегляд банківських та поштових даних, стеження та прослуховування телефонних розмов. У вересні 2004 року місцевий суд в Італії ухвалив рішення про остаточне розлучення заявника та Е.Х. та визнав виключні права опіки за п. Б'янчі, надавши матері хлопчика право регулярних побачень. У жовтні 2004 року рішення у справі ухвалив Федеральний суд Швейцарії. Цей суд відмовив заявнику у задоволенні її заяви. На час прийняття рішення судом місце перебування колишньої дружини заявника та його сини залишалося невідомим.

Зміст рішення суду: Заявник стверджував про порушення ст. 8 та ч. 1 ст. 6 Конвенції. Зокрема він скаржився на надмірну тривалість процесу, а також на нездатність відповідних органів Швейцарії забезпечити виконання судових рішень про повернення його синові. Суд дійшов висновку, що втручання у право заявника на повагу до сімейного життя виявилось в конкретних рішеннях та процедурах, які мали місце після зникнення дитини і на які заявник поскаржився. Адже ці рішення та процедури заважали заявнику (принаймні тимчасово) здійснювати опіку над сином. До того ж, втручанням у право заявника стало рішення місцевого суду Швейцарії (від 3 травня 2004 року) про відмову п. Б'янчі у Вірменії сина до Італії. Суд зауважив, що у вирішенні згадані положення Гаазької конвенції (Конвенція включена в законодавство Швейцарії). Відтак законною метою втручання можна вважати спрямованість дій суду на захист інтересів дитини. Поміж тим, спору щодо цілей втручання між сторонами цієї справи не виникало. Необхідність застосування Гаазької конвенції до обставин справи обумовлено фактором неповернення дитини Е.Х. заявнику після побачення Е.Х. з сином, що відбулося у грудні 2003 року. Аби відповісти на питання про те, чи відповідали судові заходи, рішення та інші процедурні вимоги ст. 8 Конвенції, Суд вирішив проаналізувати факти крізь призму положень Гаазької конвенції. Суд висловив сумніви щодо правильності рішення місцевого суду Швейцарії, ухваленого в січні 2004 року. У рішенні стверджувалося, що до остаточного вирішення питання про повернення дитини до Італії хлопець мав залишитися в Швейцарії. На думку Суду, таке рішення певною мірою схвалило ситуацію, яка була породжена безсумнівно незаконними діями матерінки хлопчика, а саме - недопустимим вивезенням сина до Швейцарії у червні 2002 року. Суд також відзначив, що про нелегітимність відповідної ситуації жодним чином не згадується в зазначеному судовому рішенні. Суд, так само як і Уряд Італії (котрий є зацікавленою стороною у цій справі), висловив сумніви щодо обґрунтованості рішення суду Швейцарії розпочати нове повне дослідження обставин справи, пов'язаного з перебуванням дитини з матір'ю у Швейцарії. Адже рішення про повернення хлопчика до Італії було прийнято Федеральним судом Швейцарії ще за 9 місяців до того - у квітні 2003 року. Суд відзначив, що ніяка Уряд Швейцарії перед Судом, ані судові та адміністративні органи під час розгляду справи на національному рівні не вказали на значимі зміни в обставинах, які б виправдовували новий юридичний перегляд ситуації. Також Суд звернув увагу на той факт, що місцевий суд Швейцарії не визначив

*(McMichael) проти Сполученого Королівства*⁸, § 91; *В. проти Сполученого*

для заявника сприятливі умови його побачень з дитиною, які могли б гарантувати збереження родильних зв'язків між батьком і сином. Лише після свого власного клопотання заявника суд встановив можливість регулярних побачень з дитиною періодично один раз на тиждень. Суд зауважив, що зустрічі заявника з дитиною, які мали місце, проходили в доброзичливій атмосфері. Суд звернув увагу на той факт, що рішення щодо повернення дитини до Італії було прийнято 3 травня 2004 року. Це сталося через чотири місяці після подання заявником відповідної заяви до суду. Суд вважав, що така тривалість не відповідала вимозі прискороного розгляду цієї категорії справ, встановленої в ст. 11 Гаазької конвенції. Місцевий суд Швейцарії зрештою відмовив заявнику у задоволенні його заяви про повернення дитини до Італії, відзначивши, що вимоги ст. 13 Гаазької конвенції дотримано в цій ситуації. Як зазначалося, суд головним чином покладався на дію дитини щодо перспектив повернення до Італії. Однак у Суді виникли певні застереження стосовно обставин, які привели до висновку про небажання дитини повернутися з батьком. Суд в зокрема вказав, що компетентні органи Швейцарії виявилися неспроможними виконати вчасно перші рішення щодо повернення дитини до Італії. А далі, під час чергового судового розгляду справи, ці органи не створили умов для належних і часто контактів батьків з сином, які б завадили виникненню невідворотних негативних наслідків для їх взаємозв'язку. У зв'язку з цим Суд цілковито погодився з висновком Високого суду Швейцарії про те, що опір чотирирічного хлопчика перед перспективою повернення його до Італії природно пояснюється тривалим (протягом декількох місяців) проживанням дитини тільки з матір'ю у Швейцарії. Суд не ставив під сумнів факт вживання компетентними органами Швейцарії численних заходів, спрямованих на виявлення дитини та її матері (заходи розпочалися у вересні 2004 року і тривають досі). Однак Суд був вражений реакцією слідчого під час і відразу після проведення допиту Е.Х. Адже слідчий дозволив жінці піти, незважаючи на те, що вона не привела дитини. Між тим, слідчій особі було відомо, що за кілька місяців раніше жінці було застосовано адміністративне покарання за викрадення. Тому Суд відзначив, що від часу викрадення жінкою дитини до проведення його допиту в серпні 2004 року дії компетентних органів слід вважати "кволими", а отже цілком несумісними з метою та завданням Гаазької конвенції, які формулюються в конкретних, визначених поняттях. Така пасивність органів спричинила цілковите розірвання контакту між батьком і сином упродовж майже двох років. І, зважаючи на малий вік дитини, це розірвання зрештою призводило до відчуження хлопчика від заявника. Цю обставину ніяк не можна вважати такою, що відповідала інтересам дитини. Тому Суд не міг дійти висновку, що право заявника на повагу до сімейного життя захищається ефективним чином, як це вимагає Конвенція. Отож, мало місце порушення ст. 8 Конвенції. Суд далі розглянув скарги заявника на порушення п. 1 ст. 6 Конвенції, а саме на тривалість провадження в справах національними органами та неможливості відповідних структур забезпечити виконання рішення Високого суду про обов'язкове повернення дитини до Італії (рішення від 12 червня 2004 року). Хоча ці скарги і мають самостійне значення, однак, на думку Суду, вони становлять сутність тих проблем, які Суд розглядав у контексті ст. 8 Конвенції. Тому Суд дійшов висновку, що не було необхідності розглядати заяву окремо щодо можливого порушення ст. 6 Конвенції. (CASE OF BIANCHI v. SWITZERLAND - [Ukrainian Translation] summary by the Lviv Laboratory of Human Rights. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-125986>).

8 У справі *МакМайкла* розглядалися питання неможливості для матері ознайомитися з деякими конфіденційними доповідями і документами в ході процедури передачі її позашлюбної дитини на піклування, що порушує її право на справедливий судовий розгляд, а також її право і право біологічного батька на повагу до їхнього сімейного життя. *Коротко про факти*. Суд зазначив, що право на справедливий (в дусі принципу змагальності) судовий розгляд в тому вигляді, в якому він гарантується ст. 6-1 КЗПЛ, передбачає можливість знайомитися з зауваженнями і матеріалами, що подаються протилежною стороною, і обговорювати їх. Неповідомлення заявниці таких важливих документів, як звіти служб соціального забезпечення, позначилося на здатності заінтересованої особи впливати на результат засідання дитячої комісії (навіть якщо її і не можна розглядати як суд класичного типу), а також на її здатності оцінити перспективи звернення в апеляційному порядку до Суду вищої інстанції Шотландії (Sheriff Court). Крім того, вимога про дотримання принципу змагальності рід час розгляду в цьому суді виконано не було, так як документи, представлені на його розгляд, що не були передані одному з батьків, який подав апеляційну скаргу. Отже, було допущено порушення Ст. 6-1 КЗПЛ. Щодо Ст. 8 КЗПЛ, Суд вважає, що, хоча вона і не містить ніякої явно вираженої процесуальної умови, але необхідно, щоб процес прийняття рішення, що приводить до заходів "втручання", був би справедливим і в ході його дотримувалися належним чином інтереси, що захищаються ст. 8 Конвенції. Далі, Суд вважав, що - незважаючи на різний характер

Королівства, §§ 63-65, *Голдер (Golder) проти Сполученого Королівства*, § 36). Різниця між метою, що забезпечується відповідними гарантіями, передбаченими статтями 6 та 8 КЗПЛ, може, з урахуванням конкретних обставин, обґрунтувати перевірку одного й того ж набору фактів за обома статтями (для порівняння *О. проти Сполученого Королівства*, §§ 65-67; *Golder проти Сполученого Королівства*, §§ 41-45; *Macready проти Чехії*, § 41; *Bianchi проти Швейцарії*, § 113).

25. Суд є головним при наданні ознак, які мають бути надані в законодавстві фактам справи, і не пов'язаний з характеристиками, наданими заявником або Урядом (*Soares de Melo проти Португалії*, § 65; *Mitovi проти Колишньої Югославської Республіки Македонія*, § 49; *Macready проти Чехії*, § 41; *Хавелка та інші проти Чеської Республіки*, § 35). Таким чином, Суд розглядає, за якою статтею(-ями) скарги слід розглядати.

26. У випадках, коли розглядається сімейне життя, і заявники посилаються на статті 6 та 8, Суд може прийняти рішення про дослідження фактів лише за статтею 8. Крім того, Суд встановив, що повага до сімейного життя вимагає, щоб майбутні стосунки між батьками та дитиною визначалися виключно з урахуванням усіх відповідних міркувань, а не простого часу (*Macready проти Чеської Республіки*, § 41). Згідно з висновками Суду, процесуальний аспект статті 8 вимагає, щоб процес прийняття рішень, який призвів до заходів втручання, був справедливим та забезпечував належну повагу до інтересів, захищених статтею (*Soares de Melo проти Португалії*, § 65; *Santos Nunes проти Португалії*, § 56, *Гавелка (HAVELKA) та інші проти Чехії*, §§ 34-35, *Валлова та Валла (Wallová та Walla) проти Чеської Республіки*⁹, § 47, *Кутцнер (Kutzner) v. Німеччини*, § 56,

---

прав, що відстоюються Ст. 6 і 8 КЗПЛ, і на констатацію порушення першої з них - розгляд тих само фактів під кутом зору другої був виправданий. Суд зробив висновок, що процес прийняття рішення, яке визначило порядок передачі дитини під опіку і її відвідувань, не забезпечив інтересам обох батьків необхідного захисту, а тому мало місце порушення ст. 8 КЗПЛ.

9 У рішенні, ухваленому 26 жовтня 2006 року у справі “*Валлова та Валла проти Чеської республіки*”, Суд постановив, що було порушено ст. 8 Конвенції щодо факту розлучення дітей із заявниками та поміщення їх під соціальний нагляд. Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд призначив сплатити заявникам 10000 євро як компенсацію моральної шкоди^[1]. *Обставини справи.* Заявники Емілі Валлова, 1969 р.н., та її чоловік Ярослав Валла, 1949 р.н., є громадянами Чехії, мешкають у м. Вече (Чехія). Вони мають п'ять дітей, котрі народились відповідно у 1985, 1988, 1995, 1997 і 2000 роках. У вересні 2000 року місцевий суд (за зверненням департаменту соціального захисту) ухвалив рішення про встановлення нагляду за сім'єю п. Валли та п. Валлової. Встановлення нагляду було спрямоване на те, аби домогтися від заявників належного облаштування їх сімейного побуту. У листопаді 2000 року департамент соціального захисту звернувся до суду із клопотанням про отримання тимчасової опіки над дітьми заявників. Представники департаменту стверджували, що заявники (ще з 1997 року) так і не спромоглися знайти постійне та належно облаштоване помешкання з огляду на потреби дітей. Суд задовольнив

McMichael проти Сполученого Королівства, § 87). Отже, Суд може також враховувати, відповідно до статті 8, форму та тривалість процесу прийняття рішень (*Macready проти Чеської Республіки*, § 41). Крім того, держава повинна вжити всіх відповідних заходів для об'єднання батьків та дітей (*Santos Nunes проти Португалії*, § 56).

27. Наприклад, чи розглядалася справа впродовж розумного строку, як це вимагається пунктом 1 статті 6 Конвенції, також є частиною процесуальних вимог, передбачених статтею 8 (*Ribić проти Хорватії*, § 92). Також Суд розглянув скаргу про невиконання рішення про право заявників на контакт лише за статтею 8 (*Mitović проти колишньої Югославської Республіки Македонія*, § 49). Крім того,

---

зазначене клопотання (рішення від 15 листопада 2000 року). Відтак трьох старших дітей було тимчасово поміщено до одного дитячого будинку, а двох молодших – до іншого. У квітні 2002 року суд вирішив перевести дітей заявників під цілковиту опіку відповідних дитячих установ. У його рішенні, зокрема, зазначалося, що п. Валла не має постійної роботи, а його дружина, котра була безробітною, ще не оформила необхідних документів для отримання соціальної допомоги. Суд зрештою вказав, що заявники виявилися неспроможними подолати свої матеріальні труднощі та знайти придатне помешкання. Відтак суд дійшов висновку про те, що п. Валла та п. Валлова не можуть належно виховати своїх дітей. Він, також зауважив, поміж іншого, що відтоді, як дітей було поміщено до дитячих будинків, їхні батьки (заявники) не наполягали на побаченні з дітьми. Зазначене рішення місцевого суду було підтримане апеляційною інстанцією. У січні 2004 року Конституційний суд відмовив заявникам у задоволенні скарги, відзначивши, що спосіб, у який справу було вирішено, був єдино можливим. Конституційний суд також вказав, що рішення місцевого суду відповідало закону і було ухвалено в інтересах дитини. У 2003 році було скасовано опіку над найстаршим сином заявників (у зв'язку з досягненням ним повноліття). У 2005 році двоє найменших дітей були усиновлені подружжям М. Двох старших дітей було зрештою повернуто заявникам за умови перебування підлітків під наглядом школи (судове рішення від лютого 2006 року). Останнє рішення було мотивоване, зокрема, тим, що заявникам зрештою вдалося орендувати придатну квартиру, п. Валла продовжував упродовж кількох місяців працювати, а його дружина вже отримувала пенсію по інвалідності.

Зміст рішення Суду. Заявники скаржилися на те, що їх розлучили з дітьми, а державні органи, зі свого боку, жодним чином не зарадили такої ситуації. Вони стверджували про порушення ст. 8 та ст. 14 Конвенції. Суд зауважив, що вже внутрішні суди чітко вбачали проблему у тому, що заявникам було важко знайти помешкання, придатне для такої великої сім'ї. Суд також відзначив, що під сумнів не ставилися ані здатність заявників виховувати своїх дітей, ані їх батьківські почуття. Національні суди зрештою визнали, що заявники вживали зусиль задля подолання своїх труднощів. На думку Суду, справжня проблема полягала в обмеженості засобів, які органи влади застосували для вирішення справи. Відтак було застосовано такий вкрай суворий захід, як розлучення дітей з батьками. Суд вважає, що до такого кроку можна вдаватися лише в особливо серйозних випадках. Він вказав, що органам влади слід було пошукати м'якших заходів. Зокрема, можна було організувати регулярне відстежування побутових та гігієнічних умов у помешканні заявників. Крім того, соціальні працівники могли надавати заявникам конкретні поради щодо того, як поліпшити їх житлові умови. Але такі альтернативні заходи проведені не були. Отже, Суд дійшов висновку про недостатність підстав, якими керувалися національні органи, ухвалюючи рішення про поміщення дітей до соціальних опікунських установ. До того ж, із фактів справи не було очевидним те, що органи соціального захисту вживали яких-небудь серйозних заходів, аби допомогти заявникам подолати їх труднощі та якнайшвидше повернути дітей. Тому Суд постановив, що мало місце втручання у право заявників на повагу до їх сімейного життя, яке порушувало ст. 8 Конвенції. Суд також вирішив, що не було необхідності розглядати питання щодо можливого порушення ст. 14 Конвенції (*CASE OF WALLOVÁ AND WALLA v. THE CZECH REPUBLIC* - [Ukrainian Translation] summary by the Lviv Laboratory of Human Rights. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125842>).

Суд вирішив розглянути виключно за статтею 8 бездіяльність та відсутність належної ретельності держави та надмірну тривалість провадження щодо виконання рішення про надання заявникові опіки над дитиною (*Santos Nunes проти Португалії*, § § 54-56).

28. Крім того, у кількох випадках, коли було знайдено тісний зв'язок між скаргами, порушеними відповідно до статті 6 та статті 8, Суд розглянув скаргу за статтею 6 як частину скарги відповідно до статті 8 (*Anghel проти Італії*, § 69, *Diamante and Pelliccioni проти Сан-Маріно*, § 151; *Kutzner проти Німеччини*, § 57; *Labita проти Італії* [ВП]¹⁰, § 187). У рішенні G.V. проти Литви Суд не вважав за необхідне

---

10 У вирішенні, ухваленому 6 квітня 2000 року у справі «*Лабіта проти Італії*», Суд постановив, що: не було порушення ст. 3 Конвенція (заборона неправомірного чи тієї, що принижує гідність, поведження або покарання) щодо затвердження заявника про таке поведження з ним у в'язниці міста П'яноза; мало місце порушення ст. 3 через Конвенції непроведення властью офіційний розслідувань у зв'язки з таких тверджень заявник; не було порушення ст. 3 Конвенція щодо перекладу заявника з в'язниці міста П'янози; заявник міг вимагати визнання за статусом потерпілого в контексті ст. 34 Конвенція в зв'язку з тривалістю застосованого до нього арешту; мало місце порушення ч. 3 ст. 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність) щодо тривалості арешту під час судового розгляду справи; була порушення ч. 1 ст. 5 Конвенція щодо втримання заявника під вартою після 24 години 25 хвилин 13 листопада 1994 року; мало місце порушення ст. 8 Конвенції (право на повагу до приватного та сімейного життя) щодо кореспонденції заявника; не було необхідності вирішити питання про порушення п. 3 ст. 6 Конвенції (право на справедливий судовий розгляд) щодо копіювання кореспонденції заявника з його адвокатом; мало місце порушення ст. 2 Протоколу № 4 до Конвенції (свобода пересування) щодо накладення на заявника запобіжних заходів; було порушення ст. 3 Протоколу № 1 до Конвенції (право на вільні вибори) щодо позбавлення заявника права голосу. Відповідно до ст. 41 Конвенції, Суд призначив сплатити заявнику 75 000 000 лір як компенсацію моральної шкоди. Оскільки заявник не вимагав відшкодування судових витрат, Суд призначив йому лише 6 000 000 лір у відшкодування витрат, зроблених на стадії розгляду справи в Страсбурзі.

Обставини справи. Заявник, Бенедетто Лабіта є громадянином Італії. Він народився в 1955 році і живе в м. Алкамо (Італія). П. Лабіта була заарештована 21 квітня 1992 року за підозрою у тому, що він був членом мафії. Підставою для підозр стала неперевірена інформація, отримана від колишнього члена мафії, яка вирішила співпрацювати з поліцією. Заявник перебував під арештом під час судового розгляду справи протягом 2 років та 7 місяців у в'язниці міста П'яноза, де, за його словами, він був підданий нелюдському та такому, що принижує гідність, поведженню. Причому таке поведження з боку службових осіб в'язниці систематично застосовується і до інших в'язнів. Заявник направив скаргу на суддю, на її підставі було розпочато кримінальну справу, однак, скоро воно припинилось, оскільки неможливо виявити осіб, відповідальних за таке поведження. Заявник перебував у в'язниці на спеціальному режимі, який передбачав цензуру своєї кореспонденції. Згодом заявник був виправдано. Вирок про це було винесено пізньою ввечері 12 листопада 1994 року. Однак заявнику не звільнили від арешту до наступного ранку через відсутність службовця, в коло обов'язків якого входило звільнення ув'язнених. Після винесення виправдувального вироку до заявниці застосовані запобіжні заходи, а саме комендантська година з 20 години вечора до 6 годин ранку, обов'язковий щотижневий звіт поліції, позбавлення виборчого права. *Зміст рішення суду.* Заявник оскаржував застосований до нього нелюдське та таке, що принижує гідність, поведження (ст. 3 Конвенції); тривалість та правомірність його арешту (ч.1 і 3 ст.5 Конвенції); цензуру його приватної кореспонденції, а також кореспонденції між ним і адвокатом (ст. 8 та ч.3 ст. 6 Конвенції); запобіжні заходи, застосовані до нього після винесення виправдувального вироку (ст. 2 Протоколу № 4) та втрати виборчого права як результат накладених запобіжних заходів (ст.3 Протоколу № 1). Суд зауважив, що заявник не подав жодного переконливого доказу, навіть, докладної розповіді про нелюдське чи те, що принижує гідність поведження, застосовується по відношенню до нього з боку службовців в'язниці міста П'яноза. Погодившись думкою про те, що в'язниці важко отримати докази зловживань з боку наглядачів, Суд, однак, зазначив, що заявник оскаржив таке

поводження з ним лише після спливу 1 року відколи воно мало місце. При цьому необхідно взяти до уваги, що заявник не повідомив про відмову йому у зустрічі з лікарем протягом ув'язнення. Заявник не зміг пояснити причину такої затримки скарги, хоча відразу після заявлених ним зловживань він подав через своїх адвокатів кілька заяв, що стосуються припинення таких зловживань. У кінцевому підсумку, незважаючи на об'єктивні докази щодо загальних умов утримання в'язнів у місті в'язниці, П'яноза на час розгляду справи в Суді Суд вважав, що подані йому матеріали недостатньо, щоб зробити висновок про застосування до заявника нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження. Таким чином, у цій частині ст. 3 Конвенція не була порушена. Суд зазначив, що взяті разом повідомлення заявника органам влади про зловживання з боку наглядачів мали б призвести до обґрунтованої підозрі останніх, що заявник дійсно був підданий нелюдському або такому, що принижує гідність, поводження. Обґрунтованість такого висновку поряд з іншими підтверджується численними скаргами інших в'язнів на аналогічне поводження, а також тим, що умови тримання у в'язниці міста П'янози в той час знаходилися в центрі уваги засобів мас-медіа. Розслідування, яке проводилося за цими фактами, було надзвичайно повільним і недостатньо ефективним. Наприклад, отримання фотокопій фотокарток наглядачів, які працюють у в'язниці міста П'яноза, зайняло 14 місяців. Протягом цього періоду заявник перебував у цій в'язниці. Більше того, не дивлячись на дворазове повідомлення заявника, що він зможе впізнати наглядачів, які зловживали своєю владою, нічого не було зроблено для надання йому такої можливості. По спливу 9 днів після цих заяв прокуратура прийняла рішення про припинення розгляду, оскільки твердження заявника не були доведені і не було виявлено осіб, які були в зловживаннях. За цих обставин, зважаючи на те, що не було проведено скрупульозне та ефективне розслідування повідомлень заявника про застосування до нього нелюдського чи тієї, що принижує гідність, поводження з боку наглядачів під час перебування у в'язниці міста П'яноза, Суд постановив, що мало місце порушення ст. 3 Конвенції. Суд прийшов до висновку про недостатність доказів, які б свідчили про порушення ст. 3 Конвенції щодо перекладу заявника з в'язниці міста П'яноза. Такий висновок, поряд з іншим, обумовлений поданням заявника точної інформації про кількість таких переказів та їх умови, а також тим, що заявник не оскаржив дії службових осіб під час цих переказів до органів національної влади. Національні суди відшкодували заявнику шкоду, завдану необґрунтовано тривалим арештом під час судового розгляду справи. Однак таке відшкодування було обов'язковим наслідком винесення щодо заявника виправдувального вироку. Таким чином, хоча тривалість арешту врахована при визначенні суми відшкодування, однак, пряма чи прихована визнання такого строку арешту необґрунтовано тривалим у рішеннях національних судів не було. Отже, заявник міг вимагати визнання за статусом потерпілого в контексті ст. 34 Конвенції в зв'язку з порушенням ч. 3 ст. 5 Конвенції. Період утримання заявника під вартою протягом судового розгляду справи складав 2 роки і 7 місяців. Відповідні органи національної влади тричі вирішили питання про доцільність утримання заявника під вартою і тричі відмовляли йому у звільненні. Підставами для таких рішень стали: наявність серйозних доказів, що свідчили про винуватість заявника, небезпеку тиску на свідків із боку заявника та можливу втрату доказів. Зазначені національні органи послалися, зокрема, на ч. 3 ст. 275 Кримінально-процесуального кодексу. Обвинувачення заявника у членстві в мафії впливало лише з однієї джерела, а саме показів колишнього мафіозі, який засвідчив, що зі слів інших йому було відомо про членство заявника в мафії. Суд був свідомим того, що співпраця з колишніми мафіозі є важливим зброєю у боротьбі органів влади з мафією. Однак використання такої інформації, а також її характер обумовлює виникнення певних проблем, оскільки така інформація може легко стати предметом різноманітних маніпуляцій, крім того вона може надаватися тільки з огляду на можливість отримання певних пільг, передбачених національним законодавством для осіб, що співпрацюють з органами влади, або з мотивів особистої помсти. Зважаючи саме на такі причини, національні суди визнали необхідність підтвердження такої інформації іншими доказами. Більше того, подібні чутки, які мали місце у справі, повинні були бути підтвержені об'єктивними доказами, особливо при прийнятті рішення про подальше тримання заявника під вартою. Суд зауважив, що, як свідчив виправданий вирок, винесений щодо заявника, докази, які підтверджують чутки, повідомлені колишнім мафіозі, були відсутніми. Крім того, сам мафіозі, який надав таку інформацію, помер до початку судового розгляду, а особа, з якої він дізнався про членство заявника в мафії, був убитий до її допиту про ці обставини. Більше того, свідчення того, що заявник був членом мафії, суперечили показам іншого мафіозі, який не впізнав заявника. Крім того, підставами для прийняття рішень про подальше утримання заявника під вартою поряд з ризиком натиску на свідків і втрати доказів стали суспільна небезпека заявника, складність справи та вимоги слідства. Незважаючи на попередню неможливість спростування зазначених причин, вони носили максимально загальний характер. Судові органи сприймали в'язнів як щось єдине ціле і мали

більш ніж абстрактне уявлення про природу злочину, в здійсненні якого обвинувачувався заявник. Національні суди не навели жодного факту, який би свідчить про реальне існування ризику, що було б підставою для відмови у звільненні, крім того, вони не змогли довести факт суспільної небезпеки заявника. Жодного значення не було надано тому, що обвинувачення заявника з плином часу слабшало, а не навпаки ставало більш обґрунтованим. Таким чином, підстави прийняття рішень про відмову заявнику у звільненні були недостатніми, щоб виправдати його утримання під вартою протягом 2 років і 7 місяців, а отже мало місце порушення п. 3 ст. 5 Конвенції. Заявник утримався під вартою протягом 12 годин після винесення його виправдувального вироку. Така затримка звільнення лише частково пояснюється необхідністю виконання певних формальностей. Додаткова затримка звільнення заявника між 24 годиною 25 хвилин та ранком 13 листопада 1994 року була обумовлена відсутністю службовця, яка володіла звільненням з в'язниці. Таким чином, очевидною є невідповідність такої ситуації п. 1 ч. 1 ст. 5 Конвенції чи будь-який інший пункт пункту ст. 5, який передбачає законні випадки затримання особи, а, отже, мало місце порушення ст. 5 Конвенції у цій частині. Кореспонденція заявника була піддана цензурі з боку адміністрації в'язниці в місті П'яноза. Причому переглядалися не тільки листи заявника до рідних і навпаки, але і листування між ним і його адвокатом. Цензура проводилась на підставі ст. 18 Закону № 354 від 1975 року, який, як було визнано Судом у попередніх рішеннях, а також самим урядом, не було відзначено достатньою чіткістю формулювань щодо визначення меж розсуд органів, які здійснюють цензуру, та забезпечення їх належним контролем. Крім того, ще однією нормативною підставою для здійснення цензури була Наказ Міністра юстиції, прийнята відповідно до ст. 41 вищезазначеного закону. Проте, касаційний суд Італії прийняв рішення про відсутність у міністерстві юстиції повноважень щодо регулювання здійснення контролю за кореспонденцією засуджених, а отже міністр юстиції перевищив свої повноваження, видаючи подібний наказ. Цензура кореспонденції заявника протягом наступного часу взагалі не була обумовлена жодним нормативним положенням. Крім того, багато інших моментів щодо цензури, які оскаржують заявника, не відповідають вимогам ст. 8 Конвенції. Таким чином, було порушення права на повагу до приватного та сімейного життя. Суд прийшов до висновку, що його рішення про порушення ст. 8 Конвенції повністю охоплювала скаргу заявниці про порушення ш. 3 ст. 6 Конвенції в зв'язку з цензурою кореспонденції між заявником та його адвокатом. Протягом 3 років було серйозно обмежено право заявника на свободу пересування. Запобіжні заходи, застосовані до заявниці, були передбачені та відповідали національному законодавству і переслідували законний мету, а саме - запобігання злочинам та забезпечення громадського порядку. Крім того, Суд розглядає подібні запобіжні заходи, такими, що необхідні в демократичній суспільстві за умови, що його метою було запобігання злочинам. Тому встановлення над особами, підозрюваними в членстві в мафії, спеціальному нагляді, навіть до їх засудження слід вважати такими, що необхідні в демократичній суспільстві. Виправдання особи судом не обов'язково означає відсутність підстав для застосування подібних запобіжних заходів, оскільки докази, які виявилися недостатніми для засудження особи, все ж таки можуть свідчити про вірогідність вчинення особою злочинів у майбутньому. До заявника запобіжні заходи були застосовані в початок попередньої розслідування у його справі, коли дійсно існували підстави сприймати заявника, в тому, що він був членом мафії. Однак такі заходи не були скасовані після винесення виправдувального вироку судом. Суд уважно аналізував причини відмов національних судів при скасуванні запобіжних заходів і прийшов до висновку про те, що державні органи не навели жодних конкретних доказів членства заявника в мафії або того, що існував реальний ризик вчинення його злочинів. Таким чином, обмеження свободи пересування заявника не може вважатися необхідними в демократичній суспільстві, а отже мало місце порушення ст. 2 Протоколу № 4. Як особа, яка піддається спеціальному нагляду з боку поліції у зв'язку з підозрою у членстві в мафії, заявник був обмежений у своїх громадянських правах і виключений з списку виборців. Очевидно, мова йде про часткову фальсифікацію фотокарток, які були додані заявнику до його заяви в Суд, вчинену з метою підтвердження фактів катувань Суд не сумнівався в тому, що тимчасові позбавлення осіб, які підозрюються у членстві в мафії, виборчого права переслідували законний метр. Однак Суд відзначив, що хоча заявник був позбавлений виборчого права ще на стадії судового розгляду справи, практична реалізація цього заходу мала місце лише після винесення щодо заявника виправдувального вироку, коли більшість доказів членства заявника в мафії були спростовані. Тому на момент вилучення імені заявника з списку виборців не існувало жодних серйозних доказів, які б свідчили про його членство в мафії. Виходячи з таких міркувань, Суд не може розглядати даний захід органів державної влади як пропорційний меті, що переслідується. Таким чином, має місце порушення ст. 3 Протоколу № 4 до Конвенції (Реферативний переклад з англійської мови та опрацювання рішення виконане в

окремо розглянути питання про порушення пункту 1 статті 6 з огляду на те, що Суд встановив, що процесуальні права заявниці були дотримані при розгляді її скарг відповідно до статті 8 (§ 113).

29. У справі *У. проти Словенії* Суд перевіряв, чи забезпечили національні судові органи належний баланс між захистом права заявника на повагу до приватного життя та особистої недоторканності та захисними правами обвинуваченого, коли заявник був підданий перехресному допиту з обвинувачем під час кримінального провадження щодо передбачуваних сексуальних нападів (§§ 114-116).

30. У справах, що стосуються відносин особи з його дитиною, є обов'язок проявляти виключну ретельність з огляду на ризик того, що проміжок часу може призвести до де-факто визначення цього питання. Цей обов'язок, який є визначальним при оцінці розгляду справи впродовж розумного строку, як того вимагає пункт 1 статті 6 Конвенції, також є частиною процесуальних вимог, передбачених статтею 8 (*Süß v. Germany*, § 100; *Strömblad проти Швеції*, § 80, *Рібіч проти Хорватії*, § 92).

с. Стаття 9 (свобода думки, совісті і релігії)

31. Хоча стаття 9 регулює свободу думки, совісті і релігійні питання, Суд встановив, що розголошення інформації про особисті релігійні та філософські переконання може також стосуватися статті 8, оскільки такі переконання стосуються деяких найбільш інтимних аспектів приватного життя (*Фольгерйо (Folgerø) та інші проти Норвегії* [ВП], § 98, де в суд відмічає, що інформація про особисті релігійні та філософські переконання стосується деяких найінтимніших аспектів приватного життя. Він погоджується з Верховним судом, що нав'язування батькам обов'язкового розкриття детальної інформації про їхні релігійні та філософські переконання перед шкільною адміністрацією може стати порушенням статті 8 Конвенції та, можливо, також статті 9 (там само). У даному випадку важливо відзначити, що перед батьками немає зобов'язання як такий розкрити свої власні переконання. Крім того, циркуляр F-03-98 звертає увагу шкільної адміністрації на необхідність належним чином враховувати право батьків на повагу до їх приватного життя (там само). Тим не менше, Суд вважає, що

присутність умов надання раціональних підстав може становити ризик, що батьки будуть почувати примус розкрити перед школою адміністрацією інтимні аспекти своїх власних релігійних та філософських переконань. Ризик такого примусу є все більш вірогідним з огляду на згадані вище труднощі, які постають перед батьками при визначенні частин навчання, які вони вважати такими, що прирівнюються до практики іншої релігії або залучення до іншої життєвої філософії. Крім того, питання, чи є прохання про звільнення розумним, є потенційним джерелом конфліктів, ситуацією, яку батьки можуть просто уникнути, не висловлюючи бажання про звільнення).

d. Стаття 10 (свобода вираження поглядів).

32. У справах, які вимагають, щоб право на повагу до приватного життя було збалансоване з правом на свободу вираження поглядів, Суд вважає, що результат розгляду заяви не повинен, теоретично, змінюватися залежно від того, чи було подано його до Суду за статтею 8 Конвенції особою, яка була предметом новинного звіту, або відповідно до статті 10, видавцем. Дійсно, принципово ці права заслуговують на рівну повагу (*Couderc i Hachette Filipacchi Associés проти Франції* [GC], § 91). Відповідно, в обох випадках межа свободи теоретично має бути однаковою. Відповідні критерії, визначені прецедентною практикою, такі: внесок до обговорення, що має загальний інтерес, наскільки широко відомою є відповідна особа і яка тема повідомлення, попередня поведінка відповідної особи, зміст, форма і наслідки публікації та, у відповідних випадках, обставини, за яких було зроблено фотографії (там само, §§ 90-93; *Фон Ханновер (Von Hannover) проти Німеччини* (№ 2)¹¹ [ВП], §§ 108-113; *Axel Springer AG проти Німеччини* [ВП], §§

---

11 [Фон Ханновер \(Von Hannover\) проти Німеччини \(№. 2\)](#) (заяви № [40660/08](#) і [60641/08](#); рішення від 7.2.2012 (Велика Палата)). *ФАКТИ*. Заявники – принцеса Кароліна фон Ханновер (Von Hannover), дочка покійного Князя Монако Райнера III, і її чоловік принц Ернст Август фон Ханновер. З початку 1990-х років принцеса Кароліна намагалась, переважно через судові органи, запобігти появі у пресі фотографій, які стосуються її приватного життя. Дві підбірки фотографій, опубліковані у німецьких часописах у 1993 і 1997 роках, стали причиною звернень до німецьких судів, і, зрештою, Федеральний суд у 1995 р., а Федеральний конституційний суд у 1999 р. у своїх провідних рішеннях у задоволенні позову відмовили. Ці судові процеси були предметом рішення Європейського суду у справі Фон Ханновер проти Німеччини^[1] (перше рішення у справі Фон Ханновер), у якому Суд, відповідно до статті 8, знайшов порушення права на приватне життя принцеси Кароліни. Після згаданого рішення заявники розпочали нові процеси в національних судах, вимагаючи судової заборони на подальшу публікацію трьох фотографій, зроблених без їхньої згоди на лижних курортах між 2002 і 2004 роками, і вже оприлюднених у двох німецьких часописах. Федеральний суд надав заборону відносно двох фотографій, які визнав такими, що не зроблять внеску в обговорення громадського інтересу. Водночас, суд відмовив у забороні стосовно третьої фотографії, на якій було зображено заявників на прогулянці під час відпочинку у Сент-Моріці, а далі була розміщена стаття, у якій, поміж іншим, повідомлялось про поганий стан здоров'я Князя Райнера. Це рішення було залишене в силі Федеральним конституційним судом, який визнав правильним висновок Федерального суду про те, що поганий стан здоров'я правлячого Князя є предметом громадського інтересу і що

89-95).

е. Стаття 14 (заборона дискримінації)

33. У багатьох випадках стаття 8 була застосована у поєднанні зі статтею 14.

34. Наприклад, щодо одностатевих пар Суд приділяв важливе значення продовженню міжнародного руху до правового визнання одностатевих союзів (*Oliari та інші проти Італії*, §§ 178 та 180-185), але залишає відкритою можливість держави обмежувати доступ до шлюбу для різностатевих пар (*Шальк і Конф (Schalk & Kopf) проти Австрії*¹², § 108).

преса має право повідомляти про спосіб, у який його діти поєднують обов'язки сімейної солідарності і свою правомірну потребу в особистому житті, наприклад, бажання поїхати на відпочинок. Висновок Федерального суду про те, що згадана фотографія мала достатньо тісний зв'язок з подіями, описаними у статті, був визнаний таким, що конституційно не викликає заперечень. ПРАВО. Стаття 8: Стосовно твердження заявників про те, що національні суди не надали належної уваги рішенням Суду у справі Фон Ганновер, Суд зауважив, що не його завдання перевіряти, чи виконує Німеччина свої зобов'язання щодо виконання згаданого рішення відповідно статті 46 Конвенції, оскільки це є повноваженням Комітету Міністрів. Тож дані заяви стосуються лише нових судових процесів. Водночас, перевірка відповідного внутрішнього законодавства і практики in abstracto, стосовно змін, які Федеральний суд вніс у свої попередні рішення на основі першої справи Фон Ганновер, також не є завданням Суду. Натомість, його роль – визначити, чи порушував статтю 8 спосіб застосування щодо заявників законодавства і практики. Відповідно до нового підходу, Федеральний суд надав судову заборону стосовно двох фотографій на тій підставі, що ні вони самі, ні статті, які їх супроводжували, не зроблять внеску в обговорення громадського інтересу. Проте, відносно третьої фотографії суд вирішив, що хвороба Князя Райнера і поведінка членів його сім'ї у той час вважались актуальною суспільною подією, про яку часописи мали повідомляти і оприлюднювати фотографії, які б підтверджували й ілюстрували таку інформацію. Європейський суд вирішив, що визначення національними судами хвороби Князя Райнера як актуальної суспільної події не можна вважати необґрунтованим і погодився, що фотографія, з огляду на статтю, дійсно певною мірою робила внесок в обговорення громадського інтересу (у цьому зв'язку слід згадати, що судова заборона на публікацію двох інших фотографій, які зображали заявників за схожих обставин, була надана саме через те, що вони оприлюднювались виключно з розважальною метою). Окрім того, попри питання, якою мірою принцеса Кароліна має офіційний статус у Князівстві Монако, не можна вважати, що заявники, незаперечно дуже відомі люди, є звичайними приватними особами. Їх слід вважати публічними особами. Що ж до обставин, за яких були зроблені ці фотографії, то національні суди їх врахували і вирішили, що заявники не навели жодних доказів того, що фотографії було зроблено крадькома, таємно, або за інших несприятливих обставин. Зрештою, національні суди ретельно зважили право компаній-видавців на свободу вираження поглядів і право заявників на повагу до приватного життя. Таким чином, суди надали принципового значення тому, чи фотографії, взяті в контексті супровідних статей, зробили внесок в обговорення громадського інтересу, а також перевірили обставини, за яких вони були зроблені. Федеральний суд змінив свій підхід відповідно до рішення у першій справі Фон Ганновер, а Федеральний конституційний суд, в свою чергу, не лише схвалив цей підхід, але й сам зробив детальний аналіз юриспруденції Суду стосовно скарг заявника про те, що Федеральний суд її зневажив. За таких обставин, а також з огляду на можливість розсуду національних судів у зважуванні конкуруючих інтересів, національні суди належно виконали свої позитивні зобов'язання відповідно до статті 8. Висновок: немає порушення (одноголосно) (CASE OF VON HANNOVER v. GERMANY (No. 2) - [Ukrainian Translation] summary by the COE Human Rights Trust Fund.URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-140335> .

12 Факти у справі *Шальк і Конф*. У 2002 році заявники, одностатєва пара, просили дозволу компетентних органів на укладення шлюбу. Відповідно до національного законодавства шлюб може бути укладений особами протилежної статі, і прохання заявників було зрештою відхилене. Після подання їх

35. Що стосується різниці в ставленні на підставі народження поза або в шлюбі, то Суд зазначив, що необхідно висунути дуже вагомі причини, перш ніж така різниця у ставленні може вважатися сумісною з Конвенцією (*Sahin проти Німеччини* [ВП] § 94; *Mazurek проти Франції*, § 49; *Camp and Bourimi проти Нідерландів*, §§ 37-38). Те саме стосується і різниці у ставленні з батьком дитини, яка народилася від відносин, в якій сторони проживали разом поза шлюбом,

---

конституційної скарги, Конституційний суд постановив, що ні Конституція Австрії, ні Європейська Конвенція не вимагали, щоб поняття шлюбу, орієнтоване на можливість народження дітей, було поширене на відносини іншого роду, і що захист одностатевих відносин в Конвенції не накладав зобов'язання змінити закон про шлюб. 1 січня 2010 в Австрії набрав чинності Закон про зареєстроване партнерство, спрямований на надання одностатевим парам офіційного механізму визнання та створення юридичних наслідків їх відносин. У той час як закон надавав зареєстрованим партнерам багато прав та обов'язків подружжя, деякі відмінності залишилися, зокрема, зареєстровані партнери не могли всиновлювати або пройти процедуру штучного запліднення.

Право. Стаття 12: Суд в першу чергу розглянув питання, чи могло право на шлюб, яким володіли «чоловіки і жінки» відповідно до Конвенції, бути застосованим до ситуації заявників. Хоча тільки шість держав-членів Ради Європи дозволяли одностатеві шлюби, положення Хартії про основні права Європейського Союзу, які передбачали право на шлюб, не містили посилання на чоловіків і жінок, що дозволяло зробити висновок про те, що право на шлюб не повинне за будь-яких обставин обмежуватися шлюбом між двома людьми протилежної статі. Відтак, не можна було зробити висновок, що стаття 12 не поширювалася на скаргу заявників. У той же час Хартія залишила рішення про те, чи дозволяти одностатеві шлюби, на врегулювання національного законодавства держав-членів. Суд підкреслив, що національні органи влади знаходилися в кращому положення для здійснення оцінки і встановлення відповідності потребам суспільства у цій сфері, враховуючи, що шлюб мав глибоко укорінене соціальне і культурне значення, яке відрізнялося в різних суспільствах. Таким чином, стаття 12 не накладала обов'язок на державу-відповідача дозволити одностатевим парам укласти шлюб. Висновок: немає порушення (одноголосно).

Стаття 14 у поєднанні зі статтею 8: Враховуючи швидкий розвиток суспільного ставлення в Європі до одностатевих пар за останнє десятиліття, позиція Суду про те, що такі пари не могли користуватися правом на «сімейне життя», була б штучною. Тому Суд прийшов до висновку, що відносини заявників, одностатевої пари, яка спільно проживала і мала стабільне партнерство, охоплювалися поняттям «сімейне життя» так само, як відносини різностатевої пари в такій ситуації. Суд неодноразово визнавав, що різне поводження, засноване на сексуальній орієнтації, вимагало особливо серйозних причин, наведених в якості його обґрунтування. Необхідно було виходити з того, що одностатеві пари так само, як і різностатеві пари, могли вступати в стабільні відносини; отже, вони перебували у відносно однаковій ситуації, яка стосується необхідності юридичного визнання їх відносин. Проте, враховуючи, що Конвенція потребувала розуміння в цілому, з урахуванням висновку, що стаття 12 не накладала на держави обов'язок дозволити одностатевим парам укладення шлюбу, Суд не міг розділити думку заявників, що такий обов'язок міг впливати зі статті 14 у поєднанні зі статтею 8. Залишилося розглянути, чи держава повинна була забезпечити заявникам альтернативні способи правового визнання їх партнерства до 2010 року. Незважаючи на зростаючу тенденцію до юридичного визнання одностатевого партнерства, ця сфера, як і раніше, залишалася сферою прав, які розвивалися без встановленого консенсусу, в якій держави користувалися свободою розсуду щодо часу введення законодавчих змін. Австрійське законодавство відображало цю еволюцію, хоча й не перебувало в її авангарді. Австрійському законодавцю не можна було дорікати за те, що Закон про зареєстроване партнерство не був введений раніше. Нарешті, той факт, що Закон про зареєстроване партнерство зберіг деякі суттєві відмінності у порівнянні з шлюбом у відношенні батьківських прав, відповідав тенденції в інших державах-членах, які прийняли подібне законодавство. Крім того, оскільки заявники не стверджували, що їх безпосередньо торкалися будь-які обмеження щодо батьківських прав, Суд не вбачав необхідності розглядати кожну з цих відмінностей в деталях, оскільки вони виходили за межі даної справи. Висновок: немає порушення (чотирма голосами проти трьох) (CASE OF SCHALK AND KOPF v. AUSTRIA - [Ukrainian Translation] summary by the COE Human Rights Trust Fund. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117850>).

порівняно з батьком дитини, народженим від шлюбних відносин (*Sahin v. Germany* [ВП], § 94).

36. Суд визнав порушення статті 14, що читається у поєднанні зі статтею 8, внаслідок дискримінаційного поводження щодо відмови органів влади дозволити двонаціональній парі зберегти власні прізвища після одруження (*Losonci Rose and Rose проти Швейцарії*, § 26).

37. Якщо позбавлення батьківських прав ґрунтувалося на відмінності, що впливає з релігійних міркувань, Суд постановив, що було порушено статтю 8 у поєднанні зі статтею 14 (*Hoffmann проти Австрії*, § 36, стосовно позбавлення батьківських прав заявниці після того, як вона розлучилась з батьком своїх двох дітей, тому що вона була свідком Іегови). Крім того, у справі, де здорове немовля було передано під опіку, оскільки мати вирішила залишити лікарню раніше, ніж рекомендувалося лікарями, це рішення було непропорційним і порушувало статтю 8 (*Hanzelkovi проти Чеської Республіки*, § 79).

2. Житло і кореспонденція

а. Стаття 2 (право на життя)

38. Що стосується втручання у житло, Суд встановив паралель між позитивними зобов'язаннями держави за статтею 8 Конвенції, статтею 1 Протоколу № 1 та статтею 2 Конвенції (Коляденко та інші проти Росії, п. 216¹³).

б. Стаття 10 (свобода вираження поглядів)

39. Хоча спостереження або телефонне прослуховування зазвичай розглядаються

---

13 Європейський Суд у справі "*Коляденко та інші проти Росії*" не має сумнівів в тому, що причинно-наслідковий зв'язок, встановлений між халатністю влади і загрозою життю населення в околицях Піонерського водосховища, також може бути застосована до шкоди, заподіяної оселям і майну заявників під час повені. Аналогічно, порушення, що виникло становить не "втручання", а порушення позитивного зобов'язання, оскільки посадові особи та органи влади не вжили всіх можливих заходів, щоб забезпечити права заявників, передбачені статтею 8 Конвенції та статтею 1 Першого протоколу N 1 до Конвенції (див. Згадане вище рішення великою палатою у справі "*Йонерілдіз проти Туреччини*", § 135). Дійсно, позитивне зобов'язання на підставі статті 8 Конвенції та статті 1 Першого протоколу N 1 до Конвенції зобов'язує національні влади вжити якихось практичних заходів з тих, які були потрібні від них у контексті їх позитивного зобов'язання на підставі статті 2 Конвенції (див. з необхідними змінами згадане вище рішення великою палатою у справі "*Йонерілдіз проти Туреччини*", § 136). Оскільки очевидно, що ніяких заходів вжито не було, Європейський Суд робить висновок, що російська влада не виконала свого позитивного зобов'язання щодо захисту житла і майна заявників (п. 216. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109283>).

лише за статтею 8, такий захід може бути настільки тісно пов'язаний з питанням, що підпадає під дію статті 10 - наприклад, якщо спеціальні повноваження були використані для обходу захисту журналістського джерела, що Суд розглядає справу за цими двома статтями одночасно (*Telegraaf Media Nederland Landelijke Media B.V. та інші проти Нідерландів*). У згаданій справі Суд визнав порушення обох статей. Він визнав, що закон не забезпечив належних гарантій стосовно спостереження за журналістами з метою виявлення їхніх джерел.

с. Стаття 14 (заборона дискримінації)

40. У справі "*Ларкос (Larkos) проти Кінпу*" [GC] Суд розглянув невідне становище орендарів, які орендували державну власність, по відношенню до орендарів у приватних землевласників щодо виселення. У *Strunjak та інші проти Хорватії* (dec.) він не визнав дискримінації в ситуації, коли лише орендарі, що займали державні квартири, мали можливість придбати їх, тоді як у орендарів приватних квартир такої можливості не було. У справі "*Бах (Bah) проти Сполученого Королівства*" розглянуто умови доступу до соціального житла¹⁴. У

---

14 Факти у справі "*Бах проти Сполученого Королівства*". У 2005 році, заявниці, громадянки Сьєрра-Леоне, був наданий дозвіл на перебування в Сполученому Королівстві протягом невизначеного періоду. Її неповнолітньому синові, як наслідок, було дозволено приєднатися до неї за умови, що він не буде користуватися державними фондами. Незабаром після його прибуття вона звернулася до місцевого органу влади за сприянням в пошуку житла, оскільки її попередній господар повідомив, що її син не міг залишатися в кімнаті, яку вона орендувала. Місцевий орган влади погодився допомогти їй, але, оскільки її син підлягав імміграційному контролю, відмовив у наданні їй першочергового права, на що за звичайних обставин вона могла розраховувати як особа з неповнолітньою дитиною, позбавлена житла не з власної волі*. Однак, місцевий орган влади допоміг заявниці знайти житло у приватному секторі у передмісті, а приблизно сімнадцять місяців потому надав їй соціальне житло в межах міста. Ні вона, ні її син не були бездомними протягом будь-якого час. У своїй заяві до Європейського суду заявниця скаржилася, що відмова в першочерговому наданні їй права на житло була дискримінаційною. *Право*. Стаття 14 у поєднанні зі статтею 8: Оспорюване законодавство, очевидно, вплинуло на житлові умови і сімейне життя заявниці та її сина, так як воно зачіпало їх право на сприяння у пошуках житла, коли їм загрожувала бездомність. Таким чином, обставини справи підпадали під дію статті 8, а також підлягала застосування стаття 14. Сину заявниці був дозволений в'їзд до Сполученого Королівства при обов'язковій умові, що він не буде вдаватися до користування державними фондами. Таким чином, диференційоване поводження із заявницею відповідно до житлового законодавства було спричинене умовним імміграційним статусом її сина, а не його національним походженням. Той факт, що імміграційний статус надавався законом, а не був притаманний особі від народження, не перешкоджало віднесення його до «іншої ознаки» для цілей статті 14. Проте, враховуючи елемент вибору, який містився в імміграційному статусі, виправдання, необхідне для диференційованого поводження на цій основі, не було настільки вагомим, як у випадку відмінності на основі притаманних або незмінних особистих характеристик, таких як стать або раса. Також, оскільки предмет справи – надання житла нужденним – мав переважно соціально-економічний характер, свобода розсуду, яка надавалася Уряду була відносно широкою. Введення в дію критеріїв для розподілу обмежених ресурсів, таких як соціальне житло, було правомірним, за умови, що такі критерії не були довільними або дискримінаційними. Відмова у визнанні першочергового права заявниці не була в жодній частині довільною. Привізиши свого сина в Сполучене Королівство і усвідомлюючи умови його дозволу на в'їзд, вона фактично погодилася не вдаватися до допомоги державних фондів для його підтримки. Було виправданим диференціювати поводження з претендентами на першочерговий статус між особами, які перебували у

справі Карнер (*Karner*) проти Австрії Суд розглянув питання про право на перехід орендидо пари гомосексуалістів¹⁵ (див. також Kozak проти Польщі у

Сполученому Королівстві незаконно або на умовах, що вони не вдаватимуться до державних фондів, і іншими особами. Законодавство переслідувало законну мету, а саме справедливий розподіл дефіцитних ресурсів між різними категоріями претендентів. Не применшуючи занепокоєння, яке відчувала заявниця у зв'язку з загрозою залишитися бездомною, Суд зазначив, що вона фактично ніколи не була бездомною, і що існували інші законодавчі обов'язки, які вимагали б від місцевої влади допомагати їй та її сину, якщо загроза стати бездомними стала б реальною. У даному випадку з нею поводитися по суті так само, як ніби за нею було визнане першочергове право: місцевий орган влади допоміг їй знайти оренду житла в приватному секторі в передмісті (у зв'язку з браком житла в місті) та запропонував їй соціальне житло в місті через сімнадцять місяців. Таким чином, диференційоване поводження, яке зазнала заявниця, було розумним й об'єктивно виправданим. Висновок: немає порушення (одноголосно). * Пункт 2 статті 9 Закону про притулок і імміграцію 1996 року, який був чинним на період, який відносився до обставин справи, передбачав, що особи, які підлягали імміграційному контролю, не бралися до уваги при визначенні того, чи мала інша особа першочергову потребу в житлі (CASE OF BAH v. THE UNITED KINGDOM - [Ukrainian Translation] summary by the COE Human Rights Trust Fund. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-118425>).

15 У рішенні, ухваленому 24 липня 2003 року у справі «*Карнер проти Австрії*», Суд постановив, що мало місце порушення ст. 14 Конвенції, взятої у поєднанні зі ст. 8 Конвенції. Відповідно до ст. 41 Конвенції, Суд призначив повернути заявнику його майно та сплатити йому 5 000 євро у відшкодування судових витрат. *Обставини справи.* Заявник, п. Зігмунд Карнер, був громадянином Австрії, народився 1955 року. Він проживав у Відні. Заявник помер 26 вересня 2000 року. Адвокат заявника повідомив, що матір п. Карнера відмовилася від спадкових прав на його майно. Згодом він поінформував Суд про те, що державний нотаріус, у провадженні котрого знаходилась спадкова справа заявника, намагався відшукати можливих спадкоємців. Починаючи з 1989 року, п. Карнер проживав разом зі своїм партнером у квартирі, яку останній почав орендувати роком раніше. Витрати за квартиру вони поділяли між собою. У 1991 році співмешканець п. Карнера виявив, що він хворий на СНІД. П. Карнер доглядав за своїм другом, котрий помер у 1994 році, заповівши перед смертю своє майно п. Карнеру. 1995 року орендодавець подав позов проти п. Карнера, вимагаючи розірвати договір оренди. Окружний суд відхилив позов, обґрунтовуючи своє рішення тим, що законне право членів сім'ї померлого на спадкування прав, які належали померлому, належить також і особі, котра перебувала зі спадкодавцем у гомосексуальних стосунках. Це рішення було підтверджено Регіональним судом, проте 5 грудня 1996 року його було скасовано Верховним судом Австрії. Верховний суд у своєму рішенні зазначив, що поняття «супутник життя» (life companion) повинно тлумачитись так, як його розумів законодавець під час ухвалення закону, а таке розуміння не може охоплювати осіб тієї самої статі. *Зміст рішення Суду.* Покликаючись на ст. 14 Конвенції, взяту у поєднанні зі ст. 8, заявник стверджував, що він потерпів від дискримінації за ознакою статевої орієнтації. Уряд стверджував, що справа повинна бути виключена з переліку справ, які перебувають у провадженні Суду, адже заявник помер, і не було спадкоємців, котрі би бажали підтримати скаргу. Суд вказав, що заява за своєю суттю зачіпала важливе питання, що становить предмет загального інтересу для усіх держав, котрі ратифікували Конвенцію. На думку Суду, продовження вивчення скарги мало посприяти докладнішому роз'ясненню й, зрештою, розвитку стандартів захисту прав, передбачених у Конвенції. Зважаючи на це, Суд зазначив, що повага до прав людини, котра закладена в підґрунтя Конвенції та Протоколів до неї, покладає на Суд зобов'язання продовжити розгляд даної справи. Тому Суд відхилив клопотання Уряду. Суд зазначив, що скарга заявника стосувалася негативних наслідків, до яких призводила різниця у ставленні^[1] до осіб щодо реалізації ними права на повагу до житла. Відтак, застосуванню підлягала ст. 14 Конвенції. Суд нагадав, що для того, аби можна було виправдати відмінності у правовому становищі осіб за ознакою їх статевої орієнтації, повинні бути наведені особливо ґрунтовні аргументи. Уряд стверджував, що метою відповідного законодавчого положення, котре було витлумачено не на користь заявника, є захист традиційної сімейної одиниці. У відповідь на це твердження Суд вказав, що попри те, що вказана Урядом підстава видається на перший погляд правомірною й вагомою, мета захисту традиційної сімейної одиниці є надто загальною, а відтак, забезпечення цієї мети може вимагати від держави вжиття різноманітних заходів. Суд далі зазначив, що у тих ситуаціях, де межі розсуду держави є вузькими, наприклад, як у даній справі, принцип

порівнянні з *Korelc проти Словенії*, де особа, яка надавала повсякденну допомогу людині, з якою він жив, не мала можливості отримати в оренду житло після смерті останнього). Інші справи стосуються статей 14 і 8 у поєднанні (*Gillow проти Сполученого Королівства*, §§ 64-67, *Moldovan та інші проти Румунії* (№ 2)).

d. Стаття 34 (індивідуальні заяви)

41. У справах про перехоплення листа, адресованого до або отриманому від Суду, може також бути застосована і стаття 34 Конвенції, яка запобігає будь-яким перешкоджанням ефективного здійснення права на індивідуальну заяву (*Єфіменко проти Росії*, § § 152-165; *Kornakovs проти Латвії*, § 157; *Чукаєв проти Росії*, § 130). По суті, для того, щоб система індивідуальних заяв, передбачених статтею 34 Конвенції, була ефективною, заявники чи потенційні заявники повинні мати можливість вільно спілкуватися з Судом, без будь-якого тиску з боку влади відкликати або змінити свою заяву (*Salman проти Туреччини* [GC], § 130). Затримка адміністрацією в'язниці надсиланих заявником листів до Суду є прикладом перешкод, заборонених у другому реченні статті 34 Конвенції (*Poleshchuk проти Росії*, § 28), а також відмова влади надсилати Суду первинний лист від заявника, що перебуває під вартою (*Kornakovs проти Латвії*, §§ 165-167). Див. також розділ Кореспонденція затриманих.

e. Стаття 1 Протоколу № 1 (захист власності)

42. Поняття "житло" та "майно" може суттєво збігатися за статтею 1 Протоколу № 1, але існування "житла" не залежить від наявності права або інтересу стосовно нерухомого майна (*Surugiu проти Румунії*, § 63). Особа може мати право власності

пропорційності між законодавчою метою та обраними державою засобами її забезпечення означає не просто вжиття заходу, котрий сприятиме реалізації мети держави. У контексті обставин даної справи державі слід було продемонструвати, що саме ненадання гомосексуальним парам відповідних житлових прав було необхідним засобом для реалізації вищезазначеної законодавчої цілі. Уряд не навів жодних аргументів, котрі б свідчили про необхідність застосованих до заявника обмежень у реалізації прав орендаря, а тому не виявилось належних підстав, котрі виправдовували б вузьке тлумачення відповідного законодавчого положення (поняття "супутник життя"). Тому Суд постановив, що мало місце порушення ст. 14, взятої у поєднанні зі ст. 8 Конвенції. [11] "Різниця у ставленні" ("difference in treatment") □ це поняттєвий зворот, котрий, як видається, можна визначити як визнання з боку держави за одними особами у відповідних життєвих ситуаціях вигідного правового становища порівняно з іншими особами, що перебувають чи можуть потрапити в аналогічну ситуацію. Доречно відзначити, що "різниця у ставленні" не є тотожною поняттю дискримінації, оскільки останнє, з огляду на прецедентну практику Суду, можна визначити як невинуватене (несправедливе) встановлення державою привілейованого правового становища одних осіб порівняно з іншими особами (примітка переклад.) (Реферативний переклад з англійської мови та опрацювання рішення здійснено у Львівській лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПРН України О. О. Бекетовим, Р. М. Москалем, Н. П. Ничай, М. Ю. Пришляк, Т. І. Пашуком, М. Б. Рісним, А.-М. Я. Хом'як. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125365>.

на конкретну будівлю або землю відповідно до статті 1 Протоколу № 1, не маючи достатніх зв'язків із власністю для того, щоб вона утворила своє "житло" у значенні статті 8 (*Хамідов проти Росії*¹⁶, § 128).

---

16 Обставини справи "*Хамідов проти Росії*". Заявник і його брат володіли ділянкою землі в чеченському селі, де перебували їхні будинки і вівся сімейний бізнес. У жовтні 1999 р російський уряд почав проведення контртерористичної операції у Чеченській Республіці. Побойоючись можливих силових заходів, заявник і його родичі покинули село. Поліцейські підрозділи зайняли їхні будівлі і відмовилися звільнити їх, коли вони спробували повернутися додому. Заявник і його сім'я були змушені провести зиму в наметах в таборі біженців з незадовільними умовами життя. Під час перебування в таборі малолітній племінник заявника помер від запалення легенів. У 2001 р в Чечні знову почали функціонувати суди. Заявник звернувся до суду з позовом про виселення поліцейських підрозділів. Однак, незважаючи на те, що рішення суду, яке зобов'язує поліцейські підрозділи звільнити володіння заявника, вступило в силу в лютому 2001 р, воно було виконано лише в липні 2002 р Вимоги заявника про компенсацію було відхилено як безпідставні. *Право*. З приводу дотримання статті 8 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції. Межі розгляду скарги в частині статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції. Оскільки заявник подав скаргу тільки від свого імені, він має право посилатися на цю статтю лише в тому, що стосується його власного майна. Будинок його брата явно не є його майном. Земельна ділянка та господарські будівлі формально належать компанії, спільно заснованої ним і його братом, яка також є юридичною особою. Незважаючи на відмову брата заявника в участі в розгляді, він прямо підтримав скаргу, оскільки видав заявнику генеральну довіреність. Таким чином, сторони не мали конкуруючих інтересів, які могли б створити додаткові труднощі при винесенні рішення, а тому заявник міг бути визнаний потерпілою стороною внаслідок заявлених порушень статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції, оскільки це стосується оспорюваних заходів, вжитих щодо земельної ділянки та виробничих приміщень, переданих компанії. *Межі розгляду скарги в частині статті 8 Конвенції*. Оскільки заявник і його брат завжди жили однією сім'єю, і їхні будинки побудовані дуже близько один до одного, будинок брата заявника, як і його власний, може вважатися «житлом» заявника для цілей цієї статті. *Пронааявність втручання влади в права заявника*. Якщо держава займає майно особи на певний термін, саме державі належить вжити належних заходів для того, щоб засвідчити стан і властивості цього майна до заняття і представити звіт про них після звільнення майна. Беручи до уваги наявні документальні докази, суд вважає встановленими, що всупереч висновкам про обставини справи, зробленим національними судами, збиток майну заявника була заподіяна об'єднаним поліцейським підрозділом Міністерства внутрішніх справ, яке розміщувалося в ньому. Отже, було допущено втручання в право заявника на повагу до його житла і право мирно володіти своїм майном. *Провідповідність принципу законності*. Закон «Про боротьбу з тероризмом» передбачає підставу для доступу представників держави в приватні житлові або інші приміщення під час безпосереднього переслідування підозрюваного, але не дозвіл займати такі будинки або приміщення навіть на короткий термін. Надавши представникам держави в зоні проведення контртерористичної операції широкі повноваження і звільнивши їх від будь-якої відповідальності за шкоду, завдану «іншим охоронюваним законом інтересам», зазначений закон не визначає сферу цих повноважень і спосіб їх виконання настільки чітко, щоб це забезпечувало індивіду належний захист від свавілля. Зазначені правові положення, сформульовані в розпливчастих і неясних висловах, не можуть служити достатньою правовою підставою для такого серйозного втручання. Більш того, судові рішення, наказавши поліцейським підрозділам виселитися в лютому 2001 р, визнало окупацію незаконною. Таким чином, заняття майна після рішення про виселення явно суперечило законодавству Російської Федерації. Шкода, завдана майну заявника, також не мала обґрунтування в національному законодавстві з урахуванням, зокрема, відданого військовим командуванням наказу про запобігання пошкодження цього майна. Беручи до уваги зазначені доводи і відсутність конкретного рішення або наказу, які могли бути оскаржені в суді, які давали можливість поліцейським підрозділам займати майно заявника і завдавати йому шкоди, можна зробити висновок про те, що втручання в права заявника не було законним з точки зору статті 8 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції. Висновок: порушення (прийнято одноголосно). *З приводу дотримання вимог пункту 1 статті 6 Конвенції щодо дотримання права на доступ до правосуддя*. Національне законодавство ясно встановлює, що заявник мав право пред'явити позов про виселення тільки за місцем знаходження нерухомого майна, тобто в Чеченській Республіці. З огляду на військові дії

43. Порухення статті 8 може бути результатом виявлення порушення статті 1 Протоколу № 1 (*Doğan та інші проти Туреччини* [ВП], § 159; *Чирагов та інші проти Вірменії* [ГС], § 207; *Саргсян проти Азербайджану* [ВП], §§ 259-260), і Суд може також визнати порушення однієї з двох статей (*Kinr проти Туреччини* [ГС], §§ 175 і 189; *Хамідов проти Росії* § § 139 та 146; *Rousk проти Швеції*, §§ 126 та 142; *Коляденко та інші проти Росії*, § 217).

Свобода розсуду в житлових питаннях є більш вузькою, коли справа стосується прав, гарантованих статтею 8, у порівнянні з правами, гарантованими статтею 1 Протоколу № 1, беручи до уваги першочергову важливість статті 8 для самоусвідомлення індивіда, його самовизначення, фізичної і моральної недоторканності, підтримки відносин з іншими людьми і для певного і безпечного місця в суспільстві (*Гладішева проти Росії*, п. 93). Деякі заходи, що становлять порушення статті 8, не обов'язково призведуть до виявлення порушення статті 1 Протоколу № 1 (*Ivanova and Cherkeзов проти Болгарії*, §§ 62-76). У рішенні по справі *Ivanova and Cherkeзов* проти Болгарії підкреслюється різниця між інтересами, захищеними цими двома статтями, і, отже, невідповідністю в обсязі захищеного ними права, зокрема, коли мова йде про застосування вимог пропорційності до фактів певної справи (§ 74).

в регіоні, російська влада могла відчувати деякі труднощі при забезпеченні функціонування судової системи. Проте, від влади можна було б очікувати, що вони застосують хоча б деякі заходи для вирішення цієї проблеми, наприклад, дозволивши заявнику подати позов до суду іншого регіону Росії. Таким чином, заявник був повністю позбавлений можливості домогтися виселення поліцейських формувань з його нерухомості в період з жовтня 1999 по січень 2001 р. відсутність будь-якого виправдання такої ситуації з боку держави-відповідача обмеження права заявника на доступ до правосуддя зачіпало суть цього права і було очевидно невідповідним. Висновок: порушення (прийнято одноголосно). *Про тривале невиконання рішення суду*. Європейський суд не може визнати загальне посилання уряду на контртерористичну операцію в Чеченській Республіці достатньою підставою, яка реабілітує тривале невиконання рішення, ухваленого на користь заявника (більше 15 місяців). Це рішення було винесено після того, як судова система в регіоні знову почала функціонувати. Уряд не надав аргументів, здатних переконати в тому, що мали місце об'єктивні перешкоди, які не дозволили своєчасно виконати дане рішення, або в тому, що влада намагалася знайти задовільне рішення, яке могло б пом'якшити негативний вплив невиконання на заявника та його сім'ю, таке як укладення з ним договору оренди і т.п. Таким чином, національна влада порушила свої зобов'язання щодо забезпечення права заявника на доступ до правосуддя. Висновок: порушення (прийнято одноголосно). *Справедливість розгляду з приводу компенсації*. Національні суди визнали недоведеним, що приміщення заявника були протиправно захоплені і пошкоджені поліцейськими підрозділами, незважаючи на численні свідчення зворотного (в тому числі листи різних державних органів, що визнавали факт заняття і заподіяння шкоди) і постанови суду 2001 року, наказано поліцейським формуванням покинути володіння заявника. На думку Європейського суду, необґрунтованість такого висновку настільки очевидна, що рішення національних судів можуть бути сприйняті як грубе свавілля. Прийшовши до такого висновку за обставинами справи, національні суди фактично встановили найвищі і недосяжні вимоги щодо доказування, в зв'язку з чим позов заявника в будь-якому випадку не мав шансів на успіх. Таким чином, заявнику було відмовлено у справедливому судовому розгляді за вимогою про компенсацію збитку, заподіяного його майну. Висновок: порушення (прийнято одноголосно). В порядку застосування статті 41 Конвенції. Європейський суд присудив виплатити заявникові 157 000 євро в рахунок компенсації заподіяної матеріальної шкоди та 15 000 євро в рахунок відшкодування моральної шкоди.

Суд також може розглянути питання про те, що немає потреби окремо розглядати одну з двох скарг (*Öneriyıldız проти Туреччини* [ВП], § 160, *Суругіу проти Румунії*, § 75).

44. Тим не менше, деякі заходи, що стосуються користування житлом, повинні розглядатися згідно зі статтею 1 Протоколу № 1, особливо у випадках експропріації (*Mehmet Salih and Abdülsamet Çakmak проти Туреччини*, § 22; *Mutlu проти Туреччини*, § 23).

f. Стаття 2 § 1 Протоколу № 4 (свобода пересування)

45. Хоча існує певна взаємозалежність між пунктом 1 статті 2 Протоколу № 4, яка гарантує право на свободу пересування на території держави та свободу вибору місця проживання в ній, а стаття 8, ті ж критерії не застосовуються в обох випадках. Стаття 8 не може тлумачитися як надання права жити у певному місці (*Ward проти Сполученого Королівства* (dec.), *Codona проти Сполученого Королівства* (dec.)), тоді як пункт 1 статті 2 Протоколу № 4 позбавлений будь-якого змісту, якщо він в принципі не вимагає від Договірних Держав врахування індивідуальних преференцій у цій сфері.

II. Приватне життя

A. Сфера приватного життя та відсутність визначення

46. Приватне життя - це широке поняття, яке не має свого вичерпного визначення (*E.V. проти Франції* [ВП], § 47; *Niemietz проти Німеччини*, § 29; *Pretty проти Сполученого Королівства*, § 61; *Peck проти Сполученого Королівства*, § 57). Проте через свою прецедентну практику Суд надав настанови щодо значення та обсягу приватного життя для цілей статті 8. Більш того, широкий підхід до визначення особистих інтересів дозволив розробити прецедентну практику відповідно до соціальних та технологічних досягнень.

47. У деяких випадках Суд використовує терміни «приватного життя» і «кореспонденції», чітко не визначаючи, які індивідуальні інтереси опинилися під загрозою (*Klass та інші проти Німеччини*, § 41, *Korpp проти Швейцарії*, § 91).

48. Поняття приватного життя не обмежується "внутрішнім колом", в якому людина може жити власним особистим життям і виключати зовнішній світ. Повага

до приватного життя також має певною мірою охоплювати право встановлювати та розвивати відносини з іншими людьми (*Von Hannover проти Німеччини* (№ 2) [ВП], § 95; *Niemietz проти Німеччини*, § 29; *Votta проти Італії*, § 32).

49. Враховуючи дуже широке коло питань, що охоплює приватне життя, справи, що підпадають під це поняття, були згруповані у три основні категорії (інколи частково дублюючи), щоб забезпечити певні засоби класифікації, а саме: (i) фізичну, психологічну чи моральну цілісність особи, (ii) її приватність та (iii) її ідентичність. Підгрупи та приклади справ даються по кожній категорії.

1. Фізична, психологічна чи моральна цілісність

50. Суд уперше вказав, що поняття приватного життя охоплює фізичну і моральну цілісність особи в рішенні *X і Y проти Нідерландів*, § 22. Ця справа стосувалася сексуального насильства психічно хворої шістнадцятирічної дівчини та відсутності норм кримінального права, щоб забезпечити їй ефективний та практичний захист. Що стосується захисту фізичної та психологічної недоторканності особи від інших осіб, Суд визнав, що позитивні зобов'язання влади - у деяких випадках за статтями 2 або 3 та в інших випадках відповідно до статті 8, прийнятих окремо або у поєднанні зі статтею 3 Конвенції, може включати обов'язок встановлювати і застосовувати на практиці належні правові межі, що забезпечують захист від насильства з боку приватних осіб (*Osman проти Сполученого Королівства*, §§ 128-130, *Bevacqua та S. проти Болгарії*, п. 65; *Сандра Янкович (Sandra Janković) проти Хорватії*, § 45; *A. проти Хорватії*, § 60; *Dorđević проти Хорватії*, §§ 141-143; *Söderman проти Швеції* [ВП], § 80).

51. Раніше Суд уже визнав, що стаття 8 накладає на Держави позитивний обов'язок забезпечувати своїм громадянам право на ефективний захист своєї фізичної та психологічної недоторканності (*Nitecki проти Польщі*, (Dec.); *Sentges проти Нідерландів* (Dec.), *Одіювр (Odièvre) проти Франції* [GC], § 42; *Глеси (Glass) проти Сполученого Королівства*, §§ 74-83; *Пеняткова (Pentiacova) та інші проти Молдови*). Крім того, це зобов'язання може включати в себе застосування конкретних заходів, включаючи забезпечення ефективного та доступного способу захисту права на повагу до приватного життя (*Eйрі (Airey) проти Ірландії*, § 33; *McGinley та Egan проти Сполученого Королівства*, § 101; *Roche проти Сполученого Королівства* [ВП], § 162). Такі заходи можуть включати як створення нормативно-правової бази судових та адміністративних механізмів, що захищають права фізичних осіб, так і, де це доречно, застосування цих заходів у різних контекстах (*A, B та C проти Ірландії*, [GC], § 245). У справі *Хямяляйнен*

(Hämäläinen) проти Фінляндії [ВП], § 64, Велика палата зазначила, що сторони погоджуються, що мало місце втручання у право заявниці на повагу до її приватного життя в тому, що їй не було надано новий - жіночий - ідентифікаційний код. Палата також розглядала справу з цієї точки зору. Однак Велика палата вважає, що питання, яке має бути визначене Судом, полягає в тому, чи створює повага до приватного і сімейного життя заявниці позитивне зобов'язання держави щодо забезпечення ефективної та доступної процедури, яка б дозволила заявниці юридично визнати свою нову стать, залишаючись при цьому в шлюбі. Тому Велика палата вважає більш доцільним проаналізувати скаргу заявниці у зв'язку з позитивним аспектом статті 8 Конвенції.

а. Жертви насильства

52. Суд давно визнав, що держава несе позитивну відповідальність за захист осіб від насильства з боку третіх сторін. Особливо це стосується випадків, пов'язаних із дітьми та жертвами насильства в сім'ї. Хоча в таких випадках часто виникають порушення статей 2 і 3, стаття 8 також застосовується, оскільки насильство загрожує тілесній недоторканності та праву на приватне життя. Зокрема, згідно зі статтею 8, держава зобов'язана захищати фізичну та моральну цілісність особи від інших осіб. З цією метою вони повинні запроваджувати і застосовувати на практиці адекватні правові обмеження, що забезпечують захист від насильства приватних осіб (*Сандра Янкович (Sandra Janković) проти Хорватії*, § 45).

53. Що стосується дітей, які є особливо вразливими, то заходи, які застосовуються державою для їх захисту від насильницьких дій, що належать до сфери застосування статті 8, також мають бути ефективними. Цей обов'язок включає в себе здійснення ефективних заходів, спрямованих на захист дітей та інших соціально-вразливих категорій населення від небажаного поводження з ними, про які органи влади знали або повинні були знати (*Z і інші проти Сполученого Королівства* [ВП], § 73, *M.P. та інші проти Болгарії*, § 108). Такі заходи повинні бути спрямовані на забезпечення поваги до людської гідності та захисту найкращих інтересів дитини (*Претті (Pretty) проти Сполученого Королівства*, § 65; *C.A.S. та C.S. проти Румунії*, § 82).

54. Що стосується серйозних злочинів, таких як зґвалтування та сексуальне насильство над дітьми, де під загрозою опиняються фундаментальні цінності та суттєві аспекти приватного життя, державам-членам належить забезпечити

належне застосування положень кримінального права. Суд вкотре нагадав, що відповідно до ст. 3 і ст. 8 Конвенції на держави-учасниці покладено позитивне зобов'язання впровадити в дію кримінальне законодавство, яке б передбачало ефективне покарання осіб, винних у вчиненні зґвалтування, з одного боку, а з іншого - забезпечити належне застосування цього законодавства через ефективне розкриття відповідних злочинів (рішення *X і Y проти Нідерландів*, § 27; *M.C. проти Болгарії*, § 150, в яких підхід, застосований слідчим та прокурорами у цій справі, не відповідав вимогам, властивим позитивним зобов'язанням держав; *M.G.C. проти Румунії*, § 74), так само як і ефективні кримінальні розслідування (*C.A.S. і C.S. проти Румунії*, § 72, *M.P. та інші проти Болгарії*, §§ 109-110; *M.C. проти Болгарії*, § 152; *A, B та C проти Латвії*, § 174) і можливість отримати відшкодування збитків та компенсацію (*C.A.S. і C.S. проти Румунії*, § 72). Проте немає абсолютного права на те, щоб розпочати кримінальне переслідування і на те, що не було встановлено порушення в справах, в яких відсутнє винне ухилення від притягнення до відповідальності винуватих у вчиненні злочинів (*Брекнел (Brecknell) проти Сполученого Королівства*, § 64, *Szula проти Сполученого Королівства* (ухв.)).

55. У випадках насильства в сім'ї Суд також заявляє, що державам, відповідальним за захист жертв, зокрема, коли офіційні державні органи знають про ризики насильства, і коли офіційні особи не виконують заходів, спрямованих на захист жертв насильства (*Bevacqua та S. v. Bulgaria проти Хорватії*; *Найдуова проти Словаччини*; *Kalusza проти Угорщини*; *V. проти Молдови*). Держава також несе позитивну відповідальність за захист дітей від насильства в сім'ї (*Eremia проти Республіки Молдова*). Суд також застосовуватиме свою юрисдикцію у відношенні до опіки над дітьми та догляду за хворими (див. нижче), особливо до рішень про позбавлення, заснованих на моделях домашнього насильства (*У.С. проти Сполученого Королівства*).

56. У справі "*У. проти Словенії*" Суд встановив, що у кримінальному провадженні, що стосувалося передбачуваних сексуальних нападів проти заявниці, держава не забезпечила достатнього захисту її права на повагу до приватного життя та, зокрема, на її особисту недоторканість під час перехресного допиту з обвинуваченим. А саме, Суд взяв до уваги той факт, що національні органи влади і, зокрема, суддя, яка головувала на судовому процесі, про який йдеться, мали тонке завдання: забезпечити баланс між конкуруючими інтересами та ефективно здійснення підсудним своїх прав на правову допомогу та на допит свідків обвинувачення. Вірно й те, що було вжито цілий ряд заходів для недопущення

подальшого травмування заявниці. Показання слідчому судді вона давала за відсутності обвинуваченого та його захисника, публіку не допустили на судовий розгляд, і під час дачі нею показань у судовому засіданні обвинуваченого видалили із залу суду (див. пункти 18, 29, 31 і 34 вище). З огляду на стресовий стан заявниці під час дачі нею показань та під час допиту її як свідка обвинувачення суд неодноразово оголошував перерви у судовому засіданні на декілька хвилин або переносив засідання на іншу дату (див. пункти 31, 37 і 38 вище). Головуюча суддя також попередила підсудного під час допиту заявниці як свідка обвинувачення, щоб він не повторював запитання і заборонила йому ставити деякі із запитань (див. пункт 36 вище). Однак, на думку Суду, те, що між заявницею і підсудним раніше існували певні стосунки, інтимний характер предмета розгляду, а також юний вік заявниці – коли мали місце стверджувані сексуальні посягання, вона була підлітком – все це свідчило про особливу чутливість питань, які розглядалися, і вимагало від органів влади відповідного чутливого підходу до здійснення зазначеного кримінального провадження. Зважаючи на кумулятивний ефект досліджених вище факторів, які негативно позначилися на особистій недоторканності заявниці (див. пункти 107-113 вище), Суд визнає, що спричинений ними стрес значно перевищував рівень дискомфорту, який неминуче відчуває жертва стверджуваного сексуального насильства, коли дає показання, і тому не може бути виправданий вимогами справедливого судового розгляду” Отже, Суд вважав, що умови, за яких здійснювалося провадження в цій кримінальній справі, не забезпечували необхідного захисту прав заявниці, щоб дотримати належний баланс між її правами та інтересами, гарантованими статтею 8, і правами X на захист, гарантованими статтею 6 Конвенції. Таким чином, Суд встановив, що мало місце порушення статті 8 Конвенції (§§ 114-116).

57. Держави також повинні забезпечувати належний захист від небезпечних ситуацій, наприклад, для жінки, яка зазнала нападу у своєму приміщенні, або для жінки, якій кинули кислоту її в обличчя (*Sandra Janković проти Хорватії; Ebcin проти Туреччини*). Це особливо справедливо, коли держава повинна була знати про особливу небезпеку. Наприклад, Суд встановив порушення, коли на жінку напали бездомні собаки в районі, де такі тварини були загальною проблемою. Так, Суд встановив, що відсутність достатніх заходів зі боку влади щодо проблеми бродячих собак за конкретних обставин справи у поєднанні з їх ухиленням від надання адекватного відшкодування заявниці у зв'язку з заподіяними їй травмами прирівнювалося до порушення позитивних зобов'язань держави на підставі статті 8 Конвенції щодо забезпечення поваги особистого життя заявниці (*Георгел та Георгета Стоїческу (Georgel and Georgeta Stoicescu) проти Румунії*, § 62).

58. Однак Суд вимагає зв'язку між державою та нанесеними збитками. Якщо між діяльністю держави (бездіяльністю) та передбачуваною шкодою, такою як бійка між школярами, немає чіткого зв'язку, Суд може визнати цю справу неприйнятною. А саме, Обов'язок держав надавати особам, які перебували під їх юрисдикцією, зокрема, дітям та іншим вразливим групам осіб ефективний захист від жорстокого поводження, включав зобов'язання створювати і застосовувати на практиці адекватну правову базу, яка б передбачала захисту від актів насильства з боку інших осіб. Третій заявник, якому було п'ятнадцять років на момент вказаних подій, явно відносився до категорії «вразливих осіб», які мали право на державний захист. На підтримку свого твердження про те, що він піддавався жорстокому поводженню з боку інших учнів у школі, в якій він вчився, він подав ряд медичних документів про побої, біль в животі і спині, головних болях і постійне пошкодження ока. Проте, в поясненнях, наданих національним органам влади і Суду, претензії заявників були сформульовані у виключно нечітких та загальних формулюваннях без вказівок на точні дати або обставини. Насправді, єдиний конкретний інцидент, на який вони посилалися, – розглянутий адміністрацією школи і задокументований в одній з медичних довідок – виявився нещасним випадком. Медичні документи або не фіксували травм, або, у випадку постійного пошкодження ока, не вказали на причину травми або її зв'язку з конкретним випадком насильства в школі. Хоча Суд усвідомлював серйозність проблеми насильства в школах, він не міг побачити, як невиразні і неконкретні твердження заявників могли стосуватися позитивних зобов'язань держави за статтями 3 і 8. Для того, щоб виконання такого зобов'язання було поставлене під сумнів, твердження про насильство повинно бути конкретним і більш детальним щодо часу, місця і характеру оскаржуваних дій. (*Джурджевіч (Đurđević) проти Хорватії*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-118568>). Суд також вимагає, щоб насильство, заподіяне особі, досягло певного граничного рівня, і, наприклад, фізичне покарання у школах може являти собою порушення статті 8, але може також бути пропорційним і, отже, не порушувати права особи на тілесну недоторканість (*Костелло-Робертс проти Сполученого Королівства*).

59. Умови тримання під вартою можуть спричинити порушення статті 8, зокрема, якщо умови не досягають рівня жорстокості, необхідного для порушення статті 3 (*Ранінен (RANINEN) проти Фінляндії*, § 63). Крім того, вимога пройти особистий огляд з повним роздяганням зазвичай становить втручання за статтею 8 (*Milka проти Польщі*, § 45).

в. Репродуктивні права

60. Суд встановив, що заборона абортів, коли це вимагається з причин здоров'я та/або благополуччя, належить до сфери права на повагу до свого приватного життя та відповідно статті 8 (*A, B та C проти Ірландії* [GC], §§ 214 і 245). Зокрема, Суд визнав у цьому контексті, що можуть існувати також позитивні зобов'язання, необхідні для ефективної «поваги» до приватного життя. Ці зобов'язання можуть передбачати ухвалення заходів, спрямованих на забезпечення поваги до приватного життя, навіть у сфері стосунків між особами, включаючи як створення нормативно-правової бази для судового і виконавчого механізму захисту прав осіб, так і запровадження, за потреби, особливих заходів (там само, § 245; *Tysięc проти Польщі*, § 110; *P.P. (R.R.) проти Польщі*, § 184). Дійсно, хоча державі надається широка можливість розсуду щодо обставин, за яких у даній державі дозволяється аборт, як тільки ухвалюється рішення, правова база з цього питання має бути організована у послідовний спосіб, котрий дозволяє належно і відповідно до зобов'язань за Конвенцією взяти до уваги різні законні інтереси (*A, B та C проти Ірландії* [ВП], § 249; *R.R. проти Польщі*, § 187; *P. та S. проти Польщі*, § 99; *Tysięc проти Польщі*, § 116).

61. У справі *P. та S. проти Польщі* Суд повторив, що поняття приватного життя у значенні статті 8 поширюється як на рішення стати батьками, так і рішення про те, щоб не бути батьками (див. також рішення у справах *Еванс (Evans) проти Сполученого Королівства* [ВП], у якій сторони не заперечували того, що стаття 8 Конвенції застосовна в даному випадку і що вона стосується права заявниці на повагу її приватного життя. Велика Палата Європейського Суду погодилася з Палатою Європейського Суду щодо того, що «приватне життя» як широкий термін, що відноситься, серед іншого, до різних аспектів фізичної і соціальної ідентичності особистості, включаючи право на особисту самостійність, розвиток особистості, а також створення і розвиток відносин з іншими людьми і зовнішнім світом, включає в себе право на повагу рішення як ставати, так і не ставати батьком (§ 71); *R.R. проти Польщі*, у якому суд нагадав, що «приватне життя» - це широке поняття, яке включає у себе, *inter alia*, право на особисту автономію і особистий розвиток. Суд вирішив, що поняття особистої автономії є важливим принципом, який лежить в основі його гарантій. Поняття приватного життя стосується таких предметів, як гендерна ідентифікація, сексуальна орієнтація і статеve життя, фізична і психологічна недоторканність особи. Суд вирішив, що поняття приватного життя застосовується щодо рішень як мати, так і не мати дитину, а також стати батьками (§ 180), *Діксон (Dickson) проти Сполученого*

Королівства [GC], § 66).

62. Умови народження дитини безперечно є частиною приватного життя особи для цілей статті 8 (Так у справі *Терновські (Ternovszky) проти Угорщини*, Суд зазначив, що наступне питання, яке потрібно розглянути, стосується того, чи становить оскаржуване законодавство втручання у здійснення прав, гарантованих заявниці статтею 8 § 1. «Приватне життя» є широким терміном, який, серед іншого, охоплює аспекти фізичної та соціальної ідентичності людини, включаючи право на особисту автономію, особистісний розвиток та створення і розвиток стосунків з іншими людьми та зовнішнім світом, і воно включає в себе право на повагу до рішень як про те, щоб стати батьком, так і про те, щоб ним не стати. Поняття свободи передбачає деяку міру вибору під час її здійснення. Поняття особистої автономії є основоположним принципом, що лежить в основі тлумачення гарантій статті 8. Тому право, що стосується рішення стати батьком, включає в себе право на вибір обставин, за яких особа вирішує стати батьком. Суд вважав, що умови народження дитини безперечно є частиною приватного життя для цілей цього положення; уряд не оскаржував цього. Суд зазначав, що заявниця не мала перешкод як таких для народження дитини вдома. Тим не менш, вибір щодо народження дитини вдома, як правило, передбачає участь медичних фахівців; сторони не оскаржували цього припущення. На думку Суду, законодавство, яке, можливо, є перешкодою для тих фахівців, які інакше могли б бути готові надати необхідну допомогу, становить втручання у здійснення права на повагу до приватного життя таких майбутніх мам, як заявниця (§ 22). Суд визнав у цій справі, що заявник фактично не мав права вибору народжувати вдома через постійну загрозу переслідування, з яким стикаються працівники охорони здоров'я, а також відсутність спеціального та всебічного законодавства з цього питання. Проте національні органи влади мають значну свободу для маневру у випадках, коли мова йде про складні питання політики охорони здоров'я та розподілу ресурсів. З огляду на те, що в даний час в державах-членах Ради Європи не існує єдиної думки у відношенні дозволу домашніх пологів, політика держави, спрямована на те, щоб унеможливити на практиці надання матерям акушерки під час домашніх пологів, не призвело до порушення Стаття 8 (*Дубска і Крейзова проти Чеської Республіки* [ВП]).

63. Право пари на зачаття дитини та скористатись медичною допомогою для цієї мети захищається статтею 8, оскільки такий вибір є одним з аспектів приватного та сімейного життя (*S.H. та інші проти Австрії* [ВП] § 82; *Knecht проти Румунії*, § 54). Те ж саме стосується і діагностики перед вживленням, коли допускається

штучне розмноження і припинення вагітності по медичних показаннях (*Costa i Ravan проти Італії*). Останній випадок стосується італійської пари, які були здоровими носіями муковісцидозу і хотіли за допомогою медичного дитонародження та генетичного скринінгу запобігти передачі хвороби своїм нащадкам. Виявивши порушення статті 8, Суд відзначив невідповідність італійського законодавства, яке позбавило пару доступу до скринінгу ембріона, але дозволило припинити вагітність з медичною допомогою, якщо у плода були симптоми тієї самої хвороби. Суд дійшов висновку, що втручання у право заявників на повагу до їх приватного і сімейного життя було непропорційним. У справі, де заявники, які виступали проти будь-якої стандартної процедури усиновлення, привезли до Італії з-за кордону дитину, яка не мала ніяких біологічних зв'язків з одним із батьків, і яка була зачата - відповідно до національних судів - за допомогою методів штучного запліднення, які були незаконними за законодавством Італії, Суд встановив, що між заявниками та дитиною не існує сімейних зв'язків. Разом з цим він вважав, що оскаржувані заходи стосувались приватного життя заявників, але не привели до порушення статті 8, беручи до уваги той факт, що порушені суспільні інтереси значно переважали, тоді як відносно менша вага мала бути надана інтересу заявників до їх особистого розвитку через продовження ними стосунків з дитиною (*Paradiso та Campanelli проти Італії* [ВП], §§ 165 і 215).

64. Що стосується пренатальних медичних тестів, Суд визнав порушення статті 8 у її процесуальному аспекті, коли національне судове розслідування не дозволило повною мірою вивчити позов заявника про те, що їй було відмовлено в адекватній та своєчасній медичній допомозі у формі допологового скринінгового тесту, який би показував ризик того, що її плід мав генетичний розлад і дозволив їй вирішити, чи продовжувати вагітність (*A.K. проти Латвії*, §§ 93-94).

65. Стаття 8 також застосовується до процедур стерилізації. Стерилізація є серйозним втручанням у стан репродуктивного здоров'я людини. Оскільки вона стосується однієї з основних функцій організму людини, вона впливає на різноманітні аспекти особистої цілісності особи, включаючи її фізичне та психічне благополуччя та емоційне, духовне та сімейне життя. Вона може бути законно проведена на прохання відповідної особи, наприклад, як метод контрацепції, або з терапевтичною метою в випадках, в яких було переконливо доведена медична необхідність (*V.C. проти Словаччини*, § 106). Суд постановив, що держави мають позитивний обов'язок забезпечувати ефективні правові гарантії захисту жінок від неузгодженої стерилізації, з особливим акцентом на захисті

репродуктивного здоров'я жінок ромського походження. У кількох випадках Суд дійшов висновку, що ромські жінки потребують захисту від стерилізації через випадки неузгодженої стерилізації проти цієї вразливої етнічної меншини (там само, §§ 154-155; *I.G. та інші проти Словаччини*, §§ 143-146). Ця практика застосовується також до випадкової стерилізації, коли лікар не може провести адекватні перевірки або отримати інформовану згоду під час процедури аборту (*Csoma проти Румунії*, §§ 65-68).

66. Суд дійшов висновку, що здатність заявниці приймати свідоме та обдумане рішення щодо долі її ембріонів стосується інтимного аспекту її особистого життя і таким чином стосується її права на самовизначення. Отже, стаття 8 Конвенції, з точки зору права на повагу до приватного життя, є застосовною в цій справі. (*Паррілло (Parrillo) проти Італії* [ВП], § 159). Національні органи влади мають широкі межі дискреції в ухваленні обмежувального законодавства, коли йдеться про знищення людських ембріонів, враховуючи, серед іншого, етичні та моральні аспекти, які властиві концепції зародження людського життя, та розмаїття існуючих поглядів на це питання серед різних держав-членів (там само, п. 180). Отже, встановлена законом заборона пожертвувань на дослідження криоконсервованих ембріонів, які були отримані після екстракорпорального запліднення заявниці, не вважається порушенням права заявниці на приватне життя.

с. Примусове медичне лікування

67. Суд також розглянув наслідки статті 8 для інших випадків, пов'язаних з примусовим медичним лікуванням або медичним ушкодженням (на додаток до стерилізації). У деяких випадках органи Конвенції встановили, що порівняно незначні медичні тести, які є обов'язковими (*Астманне та інші проти Бельгії*, ухвала Комісії, *Voffa та інші проти Сан-Марино*, ухвала Комісії; *Salveti v. Italy* (dec.)), або за рішенням суду (*X проти Австрії*, ухвала Комісії, *Peters проти Нідерландів*, ухвала Комісії), може являти собою пропорційне втручання у статтю 8 навіть без згоди пацієнта.

68. І навпаки, Суд постановив, що рішення лікаря стосовно важкохворої дитини-інваліда, що суперечить прямому бажанню батьків, і без можливості судового перегляду цього рішення, порушило статтю 8. А саме, як законний представник дитини, мати мала владу на те, щоб діяти від його імені і захищати його інтереси.

Нав'язування курсу лікування її сину всупереч її постійним запереченням представляло собою акт втручання в здійснення права дитини на повагу до її приватного життя. Та обставина, що лікарі мали справу з кризовою для життя дитини ситуацією, не виправдовувало факт такого втручання. Вивчаючи питання про те, чи було це втручання «передбачене законом», Європейський Суд не визнав за необхідне оцінювати, чи відповідали внутрішньодержавні правові параметри вирішення конфліктів, що виникають на ґрунті незгоди батьків з пропонуваним курсом лікування їх дітей, які вимагаються якісними критеріями, які передбачаються Конвенцією. Європейський Суд, проте, зазначав, що існуючі в Сполученому Королівстві правові параметри вирішення такого роду конфліктів цілком сумісні зі стандартами, встановленими Конвенцією Ради Європи з питань біоетики та прав людини, і аж ніяк не наділяють лікарів надмірною свободою розсуду, і при цьому це не сприяють непередбачуваності в діях лікарів. Лікуючий персонал лікарні ухвалював рішення виходячи з того, що вони вважали найкращим чином відповідало інтересам дитини, так що переслідували ними мета була також законна. Що ж стосується «необхідності» акту втручання в права людини, про який йде мова, то Європейський Суд зауважує: Суд не отримав від держави-відповідача задовільних пояснень тому факту, що на початкових стадіях конфлікту заявниці з лікарнею адміністрація лікарні не спробувала врегулювати цей конфлікт, вдавшись до втручання судів. Тягар такої ініціативи, необхідної для того, щоб розрядити ситуацію напередодні чергової кризи хворого, явно покладений на адміністрацію лікарні. Замість цього, лікарі використовували той обмежений час, який їм був доступним в даній ситуації, щоб спробувати нав'язати свою точку зору матері. В таких обставинах, рішення влади, якою відхилено заперечення матері проти запропонованого курсу лікування і прийняте за відсутності дозволу з боку суду призвело до порушення статті 8 Конвенції (*Глесси (Glass) проти Сполученого Королівства*). Суд також визнав, що лікарі, які без згоди батьків дитини відібрали аналізи крові та фотографії дитини, яка мала симптоми, що свідчили про насилля, порушили право дитини на фізичну недоторканість згідно зі статтею 8 (*М.А.К. та Р.К. проти Сполученого Королівства*). Суд також встановив, що рішення держави про відмову в наданні жінці під вартою послуг з гінекологічної експертизи, не пов'язаної з позбавленням волі, не проводилося відповідно до закону та порушило статтю 8 (*У.Ф. проти Туреччини, §§ 41-44*).

69. Суд також визначив, що існують порушення статті 8, коли держава не надала дайверам належної інформації про ризики для здоров'я, пов'язані з таблицями декомпресії (*Vilnes and Others v. Norway, § 244*), а також, коли інша держава

не забезпечила належних засобів компенсації за травми, спричинені державними медичними помилками (*Codarcea проти Румунії*). Однак Суд вирішив, що справа проти Туреччини з приводу невиплати компенсації особам, постраждалим в результаті необов'язкової вакцини, була неприйнятною (*Baytüre та інші проти Туреччини* (ухв.)).

д. Психічні захворювання

70. Що стосується позитивних зобов'язань, які держави-члени мають відносно вразливих осіб, які страждають на психічні захворювання, Суд підтвердив, що психічне здоров'я також має розглядатися як важлива частина приватного життя, пов'язана з аспектом моральної цілісності. Збереження психічної стабільності в цьому контексті є неодмінною умовою ефективного здійснення права на повагу до приватного життя (*Bensaid проти Сполученого Королівства*, § 47).

71. Суд уже давно визнав, що право особи на відмову від медичної допомоги підпадає під дію статті 8 (див. вище). Це включає в себе права психічно хворих пацієнтів відмовитися від психіатричних ліків. Медичне втручання всупереч волі особи становить втручання у її особисте життя і, зокрема, у право на фізичну недоторканність (*X. проти Фінляндії*, п. 212). У деяких випадках примусове лікування психічно хворих пацієнтів може бути виправданим, з метою захисту пацієнта та захисту інших людей. Проте такі рішення мають прийматися на фоні чітких правових настанов та можливості судового контролю (у справі *X. проти Фінляндії* суд вважав, що примусове введення медичних препаратів становить серйозне втручання у фізичну недоторканність особи і тому повинно ґрунтуватися на “законі”, що гарантує належні запобіжні заходи проти свавільності. У цій справі такі запобіжні гарантії були відсутні. Рішення про направлення заявниці на примусове лікування включало автоматичний дозвіл здійснювати примусове введення медичних препаратів, якщо заявниця відмовлялася від лікування. Прийняття рішень знаходилося виключно в руках лікарів, які лікували пацієнта, які могли вжити навіть досить радикальних заходів, незважаючи на бажання пацієнта. Крім того, їх рішення не підлягали будь-якому негайному судовому контролю: заявниця не мала жодних засобів захисту, за допомогою яких вона могла б просити суд прийняти рішення щодо законності, у тому числі пропорційності, примусового введення медичних препаратів або просити про його припинення (§ 220); *Storck проти Німеччини*, §§ 164-169; *Shopov проти Болгарії*, § 47).

72. Суд також встановив, що відповідно до статті 8 держави зобов'язані забезпечувати захист права психічно хворих осіб на приватне і сімейне життя, особливо коли діти психічно хворих перебувають під державною опікою. Держави повинні забезпечити, щоб психічно хворі особи або інваліди могли ефективно приймати участь у провадженні стосовно розміщення своїх дітей (*В. проти Румунії (№ 2)*, § 117, *К. та Т. проти Фінляндії* [ВП]). Такі випадки також пов'язані із правом на сімейне життя за статтею 8 (див. нижче), зокрема, наприклад, коли розумово відсталі матір не була поінформована про усиновлення її сина та не змогла прийняти участь у процесі усиновлення або оскаржити це (*А.К. і Л. проти Хорватії*).

73. У випадках, коли держави вводять юридичну недієздатність психічно хворих осіб, Суд визначив процесуальні вимоги, необхідні для захисту прав за статтею 8. Суд часто розглядає ці порушення за статтею 8 у поєднанні зі статтями 5 та 6. Суд наголошує на якості процедури прийняття рішень (*Salontaji-Drobnjak проти Сербії*, §§ 144-145). Суд визнав, що позбавлення дієздатності безперечно є серйозним втручанням у право на повагу до приватного життя особи, що захищається згідно зі статтею 8. Рішення національного суду про позбавлення заявниці можливості діяти самостійно практично у всіх сферах її життя: у відповідний час він більше не міг продавати чи купувати будь-яке майно самостійно, працювати, вибирати місце проживання, одружитися або подати позов до суду у Литві, було втручанням у її право на повагу до приватного життя (*А.М. проти Литви*, § 111. Так у цій справі Суд встановив, що заявниця була недієздатна протягом декількох років до того, як відбувся продаж квартири за рішенням суду і її виселення. Таким чином, вона не могла ані оскаржити рішення про стягнення, ані вдатися до засобів правового захисту, передбачених національним законодавством. До того моменту, коли влада дізналася про її недієздатність, у неї не залишилося ніяких можливостей для того, щоб б домогтися перегляду своєї справи, внаслідок абсолютного характеру строку для оскарження. Навіть якщо існування таких строків слугувало захисту правової визначеності, а також інтересів добросовісних набувачів, Суд дійшов висновку, що коли справа стосується недієздатних осіб, то, з огляду на їх уразливе становище, потрібна особлива вмотивованість. Однак національні суди не забезпечили таку вмотивованість рішення і не зважили інтереси набувача щодо інтересів заявниці. Що стосується питання про те, чи відповідає абсолютний граничний термін спільному інтересу правової визначеності, Суд нагадав, що цей принцип не був би порушений при обставинах істотного і нездоланного характеру. Відповідно, жодна із законних цілей, на які посилювалася влада держави-відповідача, не могла

переважити той факт, що заявниця була позбавлена житла за відсутності можливості ефективної участі в розгляді і під час відсутності оцінки пропорційності заходів, прийнятих судом. Ураховуючи викладене Суд дійшов одноголосного висновку про порушення ст. 8. Також Суд розглянув дану справу й у контексті статті 1 Протоколу № 1. Хоча справа заявниці стосувалося спору між приватними особами, держава була зобов'язана забезпечити сторонам судовий розгляд, забезпечене необхідними процесуальними гарантіями. У зв'язку з цим у Суду виникли сумніви в тому, що інтереси заявниці були взяті до уваги, оскільки в даному розгляді рішення про стягнення порівняно невеликої суми, прийняте в спрощеному порядку, послужило підставою для примусового продажу нерухомого майна, що мало значну цінність. Що стосується процесуального механізму, на який посилялася влада держави-відповідача як альтернативний засіб захисту майнових інтересів заявниці, Суд не був переконаний в тому, що така процедура, що вимагає порушення серії послідовних розглядів щодо кожного її кредитора, забезпечувала б належний захист для недієздатної особи. Отже Суд дійшов одноголосно висновку про порушення ст. 1 Протоколу 1 та присудив 30,000 євро в якості компенсації моральної шкоди). У процесах позбавлення дієздатності, рішеннях про розміщення в ізольованій установі, рішеннях про розпорядження майном та процедури, пов'язані з дітьми (див. вище), Суд постановив, що держави повинні забезпечити належні гарантії того, щоб люди з психічними вадами могли приймати участь у процесах і ці процеси повинні бути досить індивідуалізовані задля задоволення їх унікальних потреб (*Zehentner проти Австрії*, § 65; *Штукатуров проти Росії*, §§ 94-96; *Герцегфалви (Herczegfalvy) проти Австрії*, § 91).

е. Охорона здоров'я та лікування

74. Хоча право на здоров'я не є таким самим як права, які гарантуються Конвенцією або її протоколами, Високі Договірні Сторони паралельно зі своїми позитивними зобов'язаннями, передбаченими статтею 2 Конвенції, мають позитивний обов'язок відповідно до статті 8, по-перше, щоб мати в своєму розпорядженні нормативні акти, які примушують як державні, так і приватні лікарні вживати відповідних заходів для захисту фізичної недоторканності своїх пацієнтів, а по-друге, надавати жертвам медичної недбалості доступ до проваджень, в якому вони могли б у відповідних випадках отримати компенсацію за спричинену шкоду (*Vasileva проти Болгарії*, § 63).

75. Що стосується доступу до медичних послуг, Суд був обережним в поширенні вимог статті 8 таким чином, щоб застосовувати великі державні ресурси, оскільки враховуючи їхню обізнаність з вимогами до системи охорони здоров'я, а також з наявними коштами для задоволення цих вимог, національні органи влади мають кращі можливості для проведення цієї оцінки, ніж міжнародний суд (*Пентякова (Pentiacova) та інші проти Молдови (ухв.)*).

76. Суд постановив, що заява проти рішення органів влади у Великобританії про невиконання програми обміну голок для споживачів наркотиків у в'язницях була неприйнятною (*Shelley проти Сполученого Королівства (ухв.)*). У цій справі Суд постановив, що тут не було ніяких повноважень, які б відповідно до статті 8 зобов'язували Договірну Державу здійснювати будь-яку конкретну політику з профілактики охорони здоров'я. Також не було виявлено порушення статті 8 у справі про відмову Болгарії дозволити невиліковним хворим використовувати недозволені експериментальні медичні препарати (у справі *Христозов (Hristozov) та інші проти Болгарії* десятиро заявників, які страждали на рак, скаржились на те, що їм не було надано доступу до недозволеного експериментального медичного препарату. Після того, як були вичерпані численні способи стандартного лікування раку, приватна клініка повідомила заявників про існування експериментальних ліків, які розроблялися у Канаді та могли бути надані безкоштовно. Заявники домагалися від Уряду дозволу на використання цих ліків. Національне законодавство передбачало, що такий дозвіл міг бути наданий лише у разі, якщо відповідний лікарський засіб був дозволений у іншій країні. Хоча цей лікарський засіб був дозволений для «застосування зі співчуття» у низці країн, він не був офіційно легалізований у жодній країні. Як наслідок, у дозволі було відмовлено. *Право. Стаття 8*. Оскільки стаття 8 стосується питань особистої автономії та якості життя, саме в рамках цієї статті слід оцінювати межі, у яких Держави можуть використовувати свої повноваження із захисту людей від наслідків їх власної поведінки, навіть коли така поведінка становить загрозу для здоров'я чи є небезпечною для життя. Ключовим питанням було визначити, чи досягнуто справедливої рівноваги між конкуруючими інтересами особи та суспільства у цілому, з належним урахуванням свободи розсуду Держави. Інтерес заявників було визначено як «свободу обрати в якості засобу крайньої необхідності невипробуване лікування, що може тягнути за собою ризики, але розглядається заявниками та їх лікарями як доречне у їх ситуації, з метою врятування власного життя». Компенсаторний публічний інтерес складався з трьох частин: по-перше, захистити пацієнтів від ризиків недозволеного лікування; по-друге, забезпечити, щоби не можна було обійти нормативно-правову базу, яка

регламентує надання недозволених ліків; по-третє, забезпечити, щоби розробка нових ліків не була поставлена під загрозу, наприклад, зменшенням участі пацієнтів у клінічних випробуваннях. Суд зауважив, що питання політики у сфері охорони здоров'я зазвичай лежать у межах свободи розсуду Договірних Держав. До того ж, попри чітку тенденцію у Договірних Державах до надання дозволу на використання недозволених лікарських засобів, немає ані загальної згоди щодо конкретного способу регулювання цього питання, ані усталених принципів у законодавстві з цього приводу. З огляду на викладене, Суд зробив висновок, що досягнута у національному законодавстві рівновага, незалежно від того, чи могла бути ця рівновага справедливішою, не вийшла за межі наданої Державі широкої свободи розсуду. *Висновок*: немає порушення (чотири голоси проти трьох). *Стаття 2 § 1*. Суд врахував той факт, що Болгарія має нормативні документи, які регламентують доступ до недозволених лікарських засобів у випадках, коли стандартні методи лікування виявляються недостатніми. Було вирішено, що не існує позитивного зобов'язання за статтею 2 щодо формулювання таких нормативних актів у певний спосіб. *Висновок*: немає порушення (п'ять голосів проти двох). *Стаття 3*. Страждання від захворювання може охоплюватись статтею 3 тоді, коли воно загострилось внаслідок поведження, за яке органи влади можуть нести відповідальність. Однак поріг у подібних ситуаціях є високим, оскільки стверджувана шкода походить не від властей, а від захворювання. У даній справі причиною скарги було не неналежне лікування, а відмова у доступі до ймовірно рятівного для життя лікування, безпечність і ефективність якого все ще була під сумнівом. Суд не визнав, що така відмова могла розцінюватись як нелюдське чи таке, що принижує гідність, поведження. Хоча відмова могла завдати заявникам моральних страждань, вони не досягли достатнього рівня жорстокості, щоби потрапити до сфери дії статті 3. *Висновок*: немає порушення (п'ять голосів проти двох) (URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-126906>); *Durisotto проти Італії* (ухв.)). Крім того, Суд оголосив справу неприйнятною, коли особа з особливими потребами вимагала роботизовану руку, що сприяло б його мобільності (*Sentges проти Нідерландів* (ухв.)). Однак Суд дійшов висновку, що зниження рівня надання допомоги жінці з обмеженою мобільністю порушує статтю 8, але лише протягом обмеженого періоду, протягом якого Великобританія не виконувала свої власні закони (*McDonald проти Сполученого Королівства*).

f. Питання про припинення життя

77. У справі *Претті (Pretty) проти Сполученого Королівства* Суд вперше дійшов висновку, що право на вибір способу своєї смерті є елементом приватного життя відповідно до статті 8 (§ 67). Пізніше у світлі своєї прецедентної практики ЄСПЛ вказав, що право особи вирішувати, яким чином і в який час її життя повинно закінчитися за умови, що вона в змозі вільно висловити своє бажання на цей рахунок і діяти згодом, є одним з аспектів права на повагу до приватного життя за змістом статті 8 Конвенції (*Хаас (Haas) проти Швейцарії*, п. 51).

78. Суд дійшов висновку, що поміж державами-членами Ради Європи немає консенсусу щодо дозволу на припинення лікування, яке штучно підтримує життя, попри те, що більшість держав, схоже, дозволяють це. Хоча формальності, що супроводжують припинення лікування, є різними у різних державах, проте існує консенсус щодо визначальної ролі волевиявлення пацієнта в ухваленні рішення, яким би не був спосіб його висловлення (...). Тому Суд вважає, що у питаннях стосовно закінчення життя, як і стосовно початку життя, державам слід надати можливість розсуду не лише щодо дозволу або заборони на припинення лікування, яке штучно підтримує життя, і супутніх формальностей, але й стосовно способу врівноваження між захистом права на життя пацієнта і правом на повагу до його приватного життя і особистої автономності. Водночас ця можливість розсуду не є необмеженою, і Суд залишає за собою можливість слідкувати за дотриманням державою своїх зобов'язань за статтею 2 КЗПЛ (*Ламбер (Lambert) та інші проти Франції* [ВП], § 147, 148). Відповідні закони містять вимогу про те, що лікарські засоби, що призводять до смерті, повинні бути надані лише за призначенням лікаря (*Haas проти Швейцарії*, § 52). Дійсно, Суд прийняв різні рішення у справах "*Haas проти Швейцарії*" від "*Pretty проти Сполученого Королівства*". На відміну від справи «*Претті проти Сполученого Королівства*» Європейський Суд у справі *Хаас* зазначив, що заявник стверджував не тільки про те, що його життя було важким та болісним, але також про те, що, оскільки він не отримав зазначеної речовини, саме самогубство було позбавлене гідності. Крім того, також на відміну від справи «*Претті*» заявник дійсно не міг розглядатися як невиліковний хворий, оскільки він не перебував на завершальній стадії невиліковної хвороби, яка заважала йому самому покінчити з життям.

79. У справі "*Кох (Koch) проти Німеччини*" заявник скаржився, що відмова національних судів розглянути по суті його скаргу щодо відмови Федерального інституту дозволити дружині придбати смертельну дозу пентобарбіталу натрію порушила його право на повагу до приватного та сімейного життя за статтею 8 Конвенції. Суд визнав порушення статті 8 у зв'язку з відмовою національних судів

розглянути його клопотання по суті.

80. Суд не вважає за доцільне застосовувати статтю 8 для того, щоб покласти на Договірні держави процесуальні зобов'язання надавати засоби правового захисту, що вимагаються від національних судів при вирішенні по суті вимоги про те, що заборона на евтаназію суперечила б праву на приватне та сімейне життя (*Nicklinson and Lamb проти Сполученого Королівства* (ухв.), § 84).

g. Питання інвалідності

81. Щодо заявниці-інваліда, Суд постановив, що відсутність доступу до громадських місць та будинків, відкритих для суспільства, вплинуло на її життя таким чином, щоб перешкоджало її праву на особистий розвиток та праву встановлювати та розвивати відносини з іншими людьми та зовнішнім світом, і тому держави повинні нести обов'язок надавати доступ до громадських будівель. Однак Суд дійшов висновку, що заявниця не продемонструвала особливого зв'язку між відсутністю доступу до згаданих приміщень та особливими потребами її приватного життя (*Zehnalova and Zehnal проти Чехії* (ухв.); *Ботта (BOTTA) проти Італії*; *Mólka проти Польщі* (ухв.)).

82. Суд також встановив, що рішення про вилучення дітей від двох сліпих батьків через виявлення неналежного піклування не було виправдане обставинами та порушило право батьків на сімейне життя відповідно до статті 8 (*Савіні (Saviny) проти України*)¹⁷. З іншого боку, Суд не визнав порушення статті 8 щодо

---

¹⁷ У рішенні, ухваленому 18 грудня 2008 року у справі «Савіні проти України», Європейський суд з прав людини (далі – Суд) постановив, що: було порушено ст. 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя). Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд призначив сплатити кожному із заявників по 5 000 євро як компенсацію моральної шкоди. *Обставини справи.* Заявники, які є чоловіком та жінкою, відповідно 1957 та 1956 р. н., є громадянами України і проживають у м. Ромни. Вони є сліпими від народження. З 1990 до 2006 року п. Савін офіційно працював на підприємстві Українського товариства сліпих (далі – УТОС) – державної організації, яка дотується державою задля надання допомоги сліпим людям. Однак, протягом 2001 та 2006 років, за свідченням працедавця, заявник працював лише по кілька днів у році. У 2006 році п. Савін досягнув пенсійного віку та був звільнений з огляду на скорочення штатів. Заявниця перестала працювати ще на початку 1990-их років. З 1997 року сім'я заявників проживала у двох державних двокімнатних квартирах. У цих квартирах не було гарячої води та каналізації, а для опалення помешкання використовувалась піч. У сім'ї Савіних було семеро дітей (які народилися між 1991 та 2001 роками). У лютому 1998 року четверо перших дітей були взяті під опіку держави, з огляду на неспроможність заявників надати їм належну турботу та виховання. Троє з них навчаються та проживають у Роменській загальноосвітній школі-інтернаті I-III ступенів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування ім. О. Деревської (далі – школа-інтернат), а четверта дитина зі згоди заявників була усиновлена іншими людьми. У 1997 році найстарший син, який залишався під опікою батьків теж був прийнятий до школи-інтернату. Батьки забирали його додому на вихідні та святкові дні. Кілька разів адміністрація школи-інтернату скаржилась на

те, що цей хлопець часто втівав зі школи, тинявся по вулицях, збираючи порожні пляшки та жебракуючи. З 1998 до 2004 року представники місцевої служби у справах неповнолітніх і органу опіки та піклування разом із деякими іншими органами місцевої влади понад десять разів відвідували помешкання заявників і склали акти на предмет придатності житлових умов заявників для виховання інших дітей, які залишались на їхньому утриманні. Відповідно до цих актів, зазначені умови були вкрай незадовільними. Зокрема, помешкання потребувало ремонту, там було холодно, сиро, брудно, багато павутиння та тхнуло людськими екскрементами. Одяг був розкиданий по підлозі та на ліжках. Посуд був немитий. Постільна білизна була дуже брудною. Дитячий матрац через велику кількість сечі прогнив, дитяче ліжко не використовувалось. На кухні не було знайдено їжі. Діти були брудними та вдягненими не відповідно до пори року. В одному з актів вказувалось, що у найменшої дитини було запалення шкіри. Крім того, відзначалось, що «діти були хворими», хоча симптоми цієї хвороби не описувались. Кілька разів між 1998 та 2004 роком УТОС надавав заявникам допомогу дровами, одягом, взуттям та елементарними продуктами (цукром, картоплею, зерном, мукою). У 1998 році УТОС також організував кількох студентів-волонтерів, аби вони побілили стіни у помешканні Савіних та пофарбували вікна й підлогу. Заявники також звертались до місцевої влади з проханням провести до їхнього будинку природний газ, аби вони змогли встановити опалення та готувати їжу. 10 січня 2000 року Савіних сповістили, що їхні сусіди категорично висловились проти цього, зважаючи на сліпоту заявників та присутність маленьких дітей. Окрім того, це було неможливо зробити й з технічної точки зору. 22 лютого 2000 року сім'я Савіних звернулася до голови місцевого відділення соціальної допомоги з проханням посприяти заявникові знайти роботу, а 22 лютого 2000 року служба у справах неповнолітніх звернулася до голови місцевого жіночого комітету з проханням забезпечити сім'ю заявників гуманітарною допомогою. Однак інформації стосовно отриманих відповідей, Суду представлено не було. 16 лютого 2001 року один із синів Савіних був обстежений лікарем, який вказав, що його мовленнєві здібності були на низькому рівні, а також що він хворів на недокрів'я. 27 лютого 2001 року заявники отримали 150 гривень фінансової допомоги для оплати послуг з електропостачання. 8 липня 2003 року місцевий комітет з питань соціального захисту та з питань запобігання злочинності неповнолітніх попередив Савіних, що їм потрібно покращити умови, в яких проживали та виховувались їхні діти. Адміністрація дитячого садка, який відвідував один із синів заявників – К.С., надала довідку про те, що він регулярно відвідував цей заклад, а батьки вчасно приводили його туди та забирали додому. Заявниця активно цікавилась справами К.С. та прислуховувалась до порад вихователів і медсестер. К.С. характеризувався як дещо впертий та неактивний під час занять, проте охоче спілкувався з іншими дітьми. З іншого боку, одногрупники К.С. інколи лякались його неохайного вигляду та брудного одягу. У грудні 2003 року Роменський дитячий оздоровчий центр підтвердив, що двоє дітей заявників харчувалися у школі. Їм також надавались путівки у літні табори, оскільки вони хворіли на анемію. У невизначену дату заявник подав позов до свого працедавця, вимагаючи сплати заборгованості по заробітній платі та різноманітних компенсаційних виплат, включаючи виплату за час простою підприємства, який закінчився 31 листопада 2004 року. 3 листопада 2004 року Роменський районний суд зупинив відповідний судовий процес з огляду на досягнення сторонами мирової угоди, відповідно до якої, першому заявникові виплатили 1 500 грн. 5 січня 2006 року Роменський суд призначив сплатити заявнику ще 1 100 грн. різних компенсаційних виплат за час простою. 5 січня 2004 року Роменський прокурор на запит служби у справах неповнолітніх ініціював судовий процес про взяття трьох наймолодших дітей заявників під державну опіку. 2 грудня 2004 року суд, вислухавши сім'ю Савіних, службу у справах неповнолітніх та орган опіки і піклування, задовольнив позов прокурора. Заявники подали апеляційну скаргу на таке рішення. Вони зазначали, зокрема, що у Сімейному кодексі України передбачався виключний перелік підстав відібрання дітей від їхніх батьків, а саме: ухилення від виконання обов'язків по догляду за дітьми, жорстоке поводження з ними, хронічний алкоголізм чи наркотична залежність батьків, експлуатація дітей, примушування їх до жебракування та бродяжництва. Савіни наполягали на тому, що вони ніколи не робили нічого подібного, та пояснили, що єдиною причиною, через яку вони не змогли надати дітям кращий догляд, була їхня сліпота. При цьому вони стверджували, що їх, як людей із фізичними вадами, було дискриміновано та підкреслили, що державні органи влади мали би забезпечити їхню сім'ю належною підтримкою замість того, щоб відбирати від них дітей. Заявники також посилались на ст. 8 Конвенції. 14 лютого 2005 року Сумський апеляційний суд відхилив їхню скаргу, підтримавши рішення суду першої інстанції про те, що залишення дітей із заявниками ставить під загрозу їхнє життя, здоров'я та моральне виховання. 22 березня 2006 року касаційну скаргу заявників було відхилено Верховним Судом України. На жодному із судових розглядів дітей заявників не заслуховували. 23 червня 2006 року рішення суду набрало

чинності. К.С. було поміщено до школи у м. Ромни, а двох інших дітей до школи у м. Суми (на відстані близько ста кілометрів від м. Ромни). Відповідно до свідчень соціального педагога, один із синів заявників – О.С. часто втікав зі школи, бродяжив, його постійно доводилось розшукувати. *Зміст рішення Суду.* Заявники стверджували, що рішення суду порушувало їхнє право на повагу до приватного і сімейного життя, гарантованого ст. 8 Конвенції. Сторони не оспорювали того, що рішення про взяття трьох дітей Савіних під державну опіку було втручанням у їхні права, гарантовані ст. 8 Конвенції, а також що це втручання було здійснене відповідно до закону та мало на меті захист інтересів дітей. Суду було потрібно лише проаналізувати, чи таке втручання було «необхідним у демократичному суспільстві». У зв'язку з цим Суд насамперед зазначив, що заявники погодилися з твердженням Уряду про те, що з матеріальної точки зору поміщення їхніх дітей до спеціальних навчальних закладів – таких як школа-інтернат – було би корисним для них, особливо з огляду на обмеженість батьківських можливостей забезпечити їхні щоденні потреби. Однак вони не погоджувались з тим, що задля цього потрібно було відбирати у них дітей, оскільки це позбавляло їх можливості забирати дітей додому у позашкільний час, на канікулах чи на вихідні дні. Суд зауважив, що національні органи влади обґрунтовували своє рішення тим, що заявники, з огляду на нестачу фінансових засобів та особистих якостей, не мали можливості не лише забезпечити своїх дітей належним харчуванням, одягом, гігієнічними умовами та забезпечити охорону їхнього здоров'я, але й забезпечити їхню соціальну й освітню адаптацію, ставлячи таким чином під загрозу моральне виховання дітей, їхнє здоров'я та життя. Суд дійшов висновку, що такі підстави без сумніву зумовлювали необхідність прийняття відповідного рішення. Однак Суд поставив під сумнів достатність необхідної доказової бази для прийняття рішення про те, що умови життя дітей були насправді небезпечними для їхнього життя та здоров'я. Він зазначив, зокрема, що хоча процедура по відібранню дитини від батьків була розпочата у січні 2004 року, проте лише 23 червня 2006 року були застосовані запобіжні заходи, і протягом всього цього періоду ніякої шкоди дітям не було завдано. Більше того, декілька висновків (зокрема, про те, що дітям Савіних не вистачало належного харчування, що вони вдягались невідповідно до сезону та, що вони постійно залишались вдома наодинці) базувались лише на актах, складених муніципальними органами влади на підставі випадкових перевірок помешкання заявників. Жодних інших підтверджуючих свідчень, зокрема таких як-от: свідчення самих дітей, їхні медичні картки, думки педіатрів чи твердження сусідів, не брались до уваги. Єдиним об'єктивним свідченням про неналежний стан здоров'я дітей, на який міг послатися суд, була медична довідка річної давності, в якій стверджувалось, що двоє з дітей заявників хворіли на анемію першого ступеня. Стосовно ж неспроможності сім'ї Савіних забезпечити своїм дітям відповідну освіту та соціальну адаптацію суди посилались лише на твердження органів місцевого самоврядування про те, що один із синів заявників – О.С. бродяжив та жебракував (без зазначення у цих твердженнях часу, частоти цих діянь, імен свідків чи інших обставин). Крім того, з матеріалів справи не можна зробити висновку про те, що судові органи хоча б спробували проаналізувати залежність неадекватності виховання дітей заявниками від їх непоправної фізичної неспроможності забезпечити дітям належну опіку, а також визначити, чи могла би бути забезпечена належна батьківська опіка за умови цілеспрямованої фінансової та соціальної допомоги Савінам й надання їм ефективних порад. Стосовно недостатнього фінансового забезпечення заявників, Суд вказав, що визначення можливості надання сім'ї Савіних спеціальної матеріальної допомоги задля збереження цілісності цієї сім'ї є завданням, перш за все, відповідних державних органів влади та, зокрема, національних судів. Що ж до стверджуваного неналежного виховання дітей внаслідок безвідповідальності їхніх батьків, то не було зібрано жодних незалежних свідчень (зокрема таких як оцінка психолога), аби оцінити емоційну та розумову зрілість батьків та їхню мотивацію у вирішенні домашніх труднощів. Також, на думку Суду, національні суди, аналізуючи справу заявників, мали би звернути увагу на їхні неодноразові спроби покращити свої матеріально-побутові умови життя (зокрема, на їхні звернення про проведення природного газу до будинку, про повернення заборгованостей із заробітної плати та інших виплат, а також на клопотання про надання допомоги у працевлаштуванні). Національний суд, натомість, взяв на віру твердження органів місцевого самоврядування про те, що Савіни, попри надану їм фінансову та іншу допомогу, не спромоглися покращити умови свого життя. Окрім посилань на акти огляду помешкання заявників, суди не оцінювали цієї допомоги, також не було досліджено змісту інформації, яка їм надавалась в якості порад. Суд дійшов висновку про те, що аналіз такої інформації був би доречним при встановленні того, чи місцеві органи влади дотримувались Конвенційних зобов'язань із забезпечення цілісності сім'ї та чи вони вивчили можливість застосування інших альтернатив перед тим як відбирати дітей у заявників. Суд також нагадав, що на жодній стадії судових процесів не було заслухано думок дітей (зокрема, О.С., якому на

встановленої у Франції законодавчої схеми для компенсації батькам витрат на дітей-інвалідів, навіть якщо батьки вирішили не мати дитину за відсутності помилки Державної лікарні щодо діагностики генетичного дефекту (*Morice (Maurice) проти Франції* [ВП]; *Дрон (Draon) проти Франції*¹⁸ [ВП]). Суд також

момент судових засідань у грудні 2004 року було вже 13 років). Більше того, в результаті відібрання дітей вони не лише були відлучені від своєї сім'ї, а й були поміщені до різних навчально-виховних закладів. Внаслідок цього, двоє з дітей живуть навіть у іншому місті, що ускладнює підтримання постійних контактів між членами сім'ї. Відтак Суд дійшов висновку про те, що хоча причини відібрання у заявників їхніх дітей, вказані національними органами влади, були належними, вони, однак, не були достатніми задля виправдання такого серйозного втручання у сімейне життя сім'ї Савіних. Тому була порушена ст. 8 Конвенції. Також заявники скаржились на те, що рішення про відібрання у них дітей було прийняте з огляду на їхній статус неповносправних людей, а також що держава не спромоглася виконати свої зобов'язання щодо забезпечення їх адекватною допомогою, аби вберегти сім'ю. Суд зазначив, що хоча неповносправність Савіних могла створювати їм певні труднощі у вихованні дітей (зокрема такі як-от: пошук прийнятної роботи чи приведення до ладу будинку), проте у матеріалах справи немає жодних свідчень стосовно того, що із заявниками поводитись інакше, ніж з іншими особами в аналогічній ситуації. Відтак, така скарга заявників – з огляду на до ч. 3 та ч. 4 ст. 35 Конвенції – є явно необґрунтованою. Також заявники скаржились, що судовий розгляд їхньої справи був несправедливим. Суд, взявши до уваги свої висновки стосовно порушення ст. 8 Конвенції, постановив, що немає потреби окремо досліджувати порушення ст. 6 Конвенції (CASE OF SAVINY v. UKRAINE - [Ukrainian Translation] summary by the Lviv Laboratory of Human Rights. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-126109>).

18 У рішеннях, ухвалених 6 жовтня 2005 року у справах "*Дрон проти Франції*" та "*Моріс проти Франції*", Суд постановив, що: було порушено ст. 1 Першого протоколу до Конвенції; не було порушено ст. 13 Конвенції; не було порушено ст. 8 Конвенції; питання про компенсацію матеріальної та моральної шкоди не було готовим до вирішення. Суд призначив сплатити на відшкодування судових витрат панам Дрон 15 244 євро та панам Моріс 21 400 євро. *Обставини справ*. Заявники Крістіна Дрон, 1962 р.н., Лайнел Дрон, 1961 р.н., Сильвіа Моріс, 1965 р. н., Дід'є Моріс, 1962 р. н., є громадянами Франції і мешкають у Франції. Подружжя Моріс представляло у Суді також й інтереси своїх дочок. Подружжя Дрон та подружжя Моріс є батьками дітей, що мають вроджені фізичні вади, які через медичний недогляд не були вчасно виявлені під час допологових обстежень. Обидві пари звернулися до суду з позовами про відшкодування шкоди. Відповідно до рішень суду їм було присуджено компенсації за моральну шкоду, зокрема за розлад узвичаєного способу життя. Однак їм було відмовлено у задоволенні вимог щодо відшкодування матеріальної шкоди, яка виявилась, з-поміж іншого, у непередбачених витратах на догляд за хворими дітьми. Рішення суду у цій частині ґрунтувалось на законі від 4 березня 2002 року, який набув чинності під час розгляду справ заявників у суді. 11 лютого 2005 року було ухвалено новий закон, який покликаний змінити систему надання допомоги з інвалідності, що нині існує у Франції. Втім на час вирішення справи у Суді він ще не набув чинності. *Справа Дрон проти Франції*. На п'ятому місяці вагітності у пані Дрон під час проходження ультразвукового обстеження було виявлено аномалію розвитку плоду. Тоді ж заявниці було проведено додаткове амнеотичне обстеження у лікарні Святого Антуана, що є муніципальним закладом, підпорядкованим Паризькому департаменту охорони здоров'я. У процесі цього обстеження жодної аномалії виявлено не було. Втім після народження дитини у неї виявили серйозні церебральні вади розвитку, які зумовлювали її цілковиту фізичну неспроможність, а відтак потребу в отриманні щоденної допомоги спеціаліста. Лікарі згаданого медичного закладу визнали, що було допущено помилку в діагнозі, оскільки відповідна хромосомна аномалія могла бути виявлена під час амнеотичного обстеження. Заявники звернулися з позовом проти лікарні до адміністративного суду. Ще до завершення розгляду справи по суті суддя призначив заявникам компенсацію у розмірі приблизно 155 000 євро як проміжний захід у справі. Згаданий закон від 4 березня 2002 року набув чинності ще до постановлення остаточного рішення суду. Відтак рішення суду було ухвалено на підставі застосування цього закону, зокрема з огляду на його роз'яснення Державною Радою Франції. Отож, адміністративний суд визнав лікарню винною у серйозній небалості, внаслідок якої заявників було позбавлено можливості отримати дозвіл на переривання вагітності за медичними підставами. Відтак було визнано право заявників на компенсацію: їм було присуджено 180 000 євро на відшкодування моральної шкоди. Проте заявникам було відмовлено у відшкодуванні матеріальної шкоди,

пов'язаної з витратами на спеціальний догляд за хворою дитиною, що мав забезпечуватися їй упродовж усього життя. Апеляційну скаргу заявників ще не було вирішено по суті на час розгляду справи у Суді. *Справа Моріс проти Франції*. У 1990 році у панів Моріс народилася перша дитина. Одразу після народження у неї виявили вроджену спинномозкову атрофію м'язів – хворобу, що передається генетичним шляхом. Два роки по тому п. Моріс завагітніла вдруге. Втім вона вирішила позбутися цієї вагітності через ризик народження дитини з тією самою генетичною хворобою, яка була виявлена у першій дитини. У 1997 році п. Моріс завагітніла втретє. Вона пройшла допологове обстеження у лікарні Святого Антуана. У ході обстеження не було виявлено жодних відхилень. Дитина народилася у вересні 1997 року. Протягом наступних місяців однозначно виявилось, що вона хвора на ту ж саму генетичну хворобу, що й перша дитина. У процесі службового розслідування було встановлено, що з боку лікарів було допущено недбалість, а саме – результати обстеження п. Моріс були сплутані із результатами обстеження іншої жінки. Заявники звернулися з позовом проти лікарні до адміністративного суду. Ще до завершення розгляду справи по суті суддя признав заявникам компенсацію у розмірі приблизно 152 500 євро як проміжний захід у справі. Втім за підсумками апеляційного розгляду цю суму було зменшено до 15 245 євро, зокрема у зв'язку із застосуванням закону від 4 березня 2002 року, який, власне, і набув чинності у відповідний час. У своєму остаточному рішенні від 25 листопада 2003 року Адміністративний суд м. Парижа признав сплатити подружжю Моріс 224 500 євро як компенсацію моральної шкоди, зумовленої розладом узвичаєного способу їх життя. Однак заявникам було відмовлено у відшкодуванні матеріальної шкоди, пов'язаної з витратами на спеціальний догляд за хворою дитиною, що мав забезпечуватися їй упродовж її життя. Апеляція на це рішення перебуває на стадії розгляду в апеляційному суді. Подружжя Моріс також звернулося із позовом проти держави, оскаржуючи ухвалення закону від 4 березня 2002 року. Цей позов було відхилено першою інстанцією. Скарга на зазначене рішення першої інстанції також чекає розгляду в апеляційному суді. Зміст рішення Суду. Суд зауважив, що у справі Дрон Уряд визнав, що заявники могли підставно розраховувати на отримання компенсації шкоди, в тому числі додаткових витрат, пов'язаних із доглядом за хворою дитиною, оскільки ще до набуття чинності законом від 4 березня 2002 року адміністрація лікарні Святого Антуана визнала свою відповідальність перед заявниками. Відтак Уряд визнав, що мало місце втручання у право заявників на мирне володіння своїм майном у сенсі ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. У справі подружжя Моріс Уряд стверджував, що вина лікарні не є очевидною, оскільки навіть якби результати допологового діагнозу і не сплутали (тобто не підмінили одні результати іншими), все одно вони були нечіткими через наявність крові матері у зразку, взятому для дослідження. Відтак, на думку Уряду, сім'я Моріс не мала права на безумовну компенсацію і тому безпідставно вимагала задоволення своїх вимог. Суд, зі свого боку, зауважив, що національні суди недвозначно встановили наявність причинного зв'язку між недбалістю з боку лікарів та шкодою, про яку стверджували заявники. Відтак ще до набуття чинності законом від 4 березня 2002 року заявники звернулися з вимогою, задоволення якої вони цілком підставно очікували отримати. Тому цю вимогу можна вважати майном у сенсі ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. Стосовно питання про те, чи мало місце втручання держави у право заявників на мирне володіння майном, Суд відзначив, що закон від 4 березня 2002 року позбавив заявників можливості отримати повною мірою компенсацію шкоди, особливо тієї, що виникала у зв'язку із повсякденним необхідним доглядом за дитиною. Водночас Суд звернув увагу на те, що до набуття цим законом чинності, а саме у березні 1999 року у справі Дрон та у грудні 2001 року у справі Моріс, суди, котрі розглядали справи заявників, постановили проміжні рішення щодо виплати їм відповідачем у справах (лікарнею Святого Антуана) попередньої компенсації шкоди. Отож, Суд відзначив, що згаданий закон перешкодив заявникам реалізувати право на компенсацію шкоди, яке було підтверджене відповідно до законодавства, чинного на час заявлення компенсаційних вимог. Відтак цей закон становив втручання у право заявників на володіння своїм майном. Стосовно питання про те, чи можна вважати це втручання виправданим, Суд зауважив спочатку, що згаданий закон відповідав публічним інтересам, а саме: меті припинення неналежної, на думку Парламенту, судової практики щодо відповідальності медичних працівників. Закон був спрямований на встановлення нових чітких правил щодо відповідальності лікарів. Суд зауважив, що цей закон зобов'язував суди застосовувати нові правила навіть до тих справ, які вже перебували в їхніх провадженнях (такими, власне, були й справи заявників). Таким чином, він унеможлилював застосування запроваджених судовою практикою підходів, які існували на час встановлення інвалідності у дітей. Суд вказав, що ретроспективне застосування законодавства до справ, провадження яких вже розпочато у судах, само по собі не порушує вимогу справедливого балансу. Втім закон від 4 березня 2002 року ретроспективно усував можливість отримання компенсації за окремі види шкоди, зокрема такої,

надає широкі можливості для держав визначати розмір допомоги, наданої батькам дітей-інвалідів (*La Parola ma інші проти Італії* (ухв.)), і вважає, що коли держава надає належні внутрішні засоби захисту для інвалідів, спричинені недостатнім доглядом при народження дитини, то порушення статті 8 немає (*Spyra i Kranczkowski проти Польщі*, §§ 99-100).

h. Питання, пов'язані з похованням

83. Суд визнав, що захист приватного та сімейного життя статті 8 охоплює право

якої зазнали заявники. Отож, закон позбавляв заявників майнового права, яке їм належало до набуття чинності цим законом. Цим майновим правом була вимога щодо компенсації шкоди, на задоволення якої заявники цілком підставно могли розраховувати, зважаючи на прецедентне право Державної Ради Франції, чинне на час заявлення цієї вимоги. Суд відзначив, що сума компенсації, яку заявники могли отримати відповідно до закону від 4 березня 2002 року, була істотно меншою, аніж та, яка би підлягала виплаті відповідно до попередніх правил. Ця сума була вочевидь неадекватною. Зрештою це визнали й самі законодавці та Уряд, що підтверджувалось ухваленням 11 лютого 2005 року додаткового закону, який вносив зміни до закону від 4 березня 2002 року. Водночас, ухвалюючи рішення у цій справі, Суд взяв до уваги питання невизначеності застосування до справ заявників закону від 11 лютого 2005 року, зважаючи на дату набуття ним чинності. Тому Суд відзначив, що заявникам реально було відшкодовано лише моральну шкоду, зумовлену розладом узвичаєного способу їх життя, проте не було компенсовано шкоду, пов'язану із обов'язковим щоденним доглядом за хворими дітьми. Стосовно зауважень Уряду щодо необхідності врахування етичних міркувань, забезпечення справедливого лікування та належної організації системи медичної допомоги Суд відзначив, що ці аргументи не можуть виправдати ретроактивне позбавлення заявників значних сум компенсації, які закон від 4 березня 2002 року завадив їм отримати. Отож Суд дійшов висновку, що таке різке втручання у права заявників порушило справедливий баланс між вимогами загального інтересу, з одного боку, та правом особи на мирне володіння майном, з іншого. Відтак Суд постановив, що ст. 1 закону від 4 березня 2002 року, яка передбачала застосування його положень із 7 березня 2002 року (дата набуття ним чинності) до усіх справ, судовий розгляд яких вже був розпочатий, порушувала ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. З огляду на визнання Судом порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції він постановив, що не було необхідності розглядати скарги заявників стосовно порушення ст. 14 Конвенції, взятої у поєднанні зі ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. Суд також постановив, що не було необхідності розглядати питання про можливе порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції. Стосовно скарги на порушення ст. 13 Конвенції Суд постановив, що цю статтю порушено не було. Підставою для цього висновку був підхід Суду, відповідно до якого Конвенція не сягає настільки далеко, аби гарантувати особам можливість оскарження законів у національних інстанціях. Стосовно питання про порушення ст. 8 Конвенції Суд зауважив, що буремні дебати щодо зміни існуючої у Франції системи медичної відповідальності розпочалися після сенсаційного рішення Касаційного суду Франції у справі Перуш. Закон від 4 березня 2002 року виявився закономірним наслідком всеосяжного парламентського обговорення проблеми. Відтак цей закон враховував юридичні, етичні та соціальні аспекти щодо належної організації системи охорони здоров'я для надання справедливого лікування усім людям з обмеженими можливостями. З огляду на рішення про фінансування потреб дітей-інвалідів за рахунок державних коштів законодавець дійшов висновку про необхідність встановлення спеціальних умов медичної відповідальності, якими могли б керуватися суди у розгляді відповідних справ. Суд відзначив, що оцінка ефективності відповідної системи чи надання порад Уряду стосовно поліпшення державної політики з такого складного соціального питання не належали до його компетенції. Тому Суд постановив, що порушення ст. 8 Конвенції не було (Реферативний переклад з англійської мови та опрацювання рішення здійснено у Львівській лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України М.Ю. Пришляк та П.М. Рабіновичем. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-126261>).

поховати членів родини. Особи оскаржили відмову держави надати доступ до залишків померлих членів сім'ї в широкому контексті.

84. У справі "*Харді-Вйоне (Hadri-Vionnet) проти Швейцарії*"¹⁹ Суд встановив, що

19 У рішенні, ухваленому 14 лютого 2008 року у справі «*Харді-Вйоне проти Швейцарії*», Суд постановив, що було порушення ст. 8 Конвенції. Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд призначив заявнику 3 000 євро як компенсацію моральної шкоди та 5 000 євро на відшкодування судових витрат. *Обставини справи.* Заявниця п. Харді-Вйоне є громадянкою Алжиру, народилася 1970 року, проживає у Швейцарії. Справа стосується обставин поховання новонародженої дитини заявниці. Пані Харді-Вйоне приїхала до Швейцарії у липні 1996 року і відразу звернулася до відповідних органів стосовно надання їй політичного притулку. 4 квітня 1997 року під час перебування в осередку для шукачів притулку у заявниці почалися пологи. Дитина народилася мертвою. Жінка потрапила у стан глибокого шоку. На запитання акушерки заявниця та її чоловік відповіли, що не бажають бачити дитини. Після аутопсії тіло дитини було доправлено автомобілем-фургоном до цвинтаря і поховано у загальній могилі для мертвонароджених. Похорон відбувся без церемонії і без присутності батьків. Соціальний службовець та працівник реєстратури не повідомили заявницю та її чоловіка про час та місце поховання. Вони пояснили своє рішення, з одного боку, тим, що батьки відмовилися бачити дитину перед проведенням аутопсії, а, з іншого, тяжким психічним станом заявниці, який, вочевидь, перешкодив їй відвідати поховання. З огляду на ці факти заявниця звернулася із заявою про порушення кримінальної справи проти згаданих службовців. Справу було порушено, а заявницю – визнано потерпілою. Однак згодом провадження було закрито. Заявниця оскаржила рішення про закриття справи до суду. Втім суд визнав скаргу неприйнятною, мотивуючи це тим, що у діях згаданих службовців не було виявлено ознак відповідного злочину (порушення спокою мертвих), зокрема, був відсутній умисел. Стосовно факту транспортування тіла суд відзначив, що працівник реєстратури таки порушив нормативні вимоги, оскільки не було отримано спеціального дозволу, передбаченого для таких ситуацій. Однак суд вважав, що це упущення має бути відзначено радше попередженням, аніж застосуванням суворішого покарання з огляду на незначний досвід роботи згаданого працівника. Апеляційну скаргу заявниці на це рішення було також відхилено. На клопотання заявниці у березні 1998 року місцева рада санкціонувала проведення ексгумації тіла дитини. Ексгумацію було здійснено у травні 1998 року. Тіло перевезли до м. Женеви, де заявниця мешкала на той час, та провели поховання за католицьким обрядом. *Зміст рішення Суду.* Заявниця скаржилась на те, що від неї забрали тіло мертвонародженої дитини і поховали його без її відома у загальній могилі. Вона також стверджувала про те, що доправлення тіла до цвинтаря було здійснено у неналежний спосіб. Заявниця зазначала про порушення ст. 8 Конвенції. Суд передусім вказав, що ст. 8 Конвенції була застосовною до питання про те, чи мала право заявниця відвідати похорон своєї дитини та замовити відповідну церемонію, а також до питання про належність доправлення тіла до цвинтаря. Суд далі наголосив, що він жодним чином не бажав піддати сумніву добрі наміри згаданих службовців щодо вирішення таких делікатних питань, як доправлення тіла до цвинтаря та поховання дитини. Особливо з огляду на те, що тяжкий психічний стан матері зумовлював необхідність діяти швидко. Втім Суд також нагадав про те, що звільнення державного службовця від кримінальної відповідальності не обов'язково призводить до звільнення держави від виконання її зобов'язань відповідно до Конвенції. Відсутність злого умислу чи недбалості з боку відповідних працівників не позбавляє Швейцарію обов'язку виконати свої конвенційні зобов'язання. Тому Суд дійшов висновку, що транспортування тіла та поховання становили втручання у право заявниці на повагу до її приватного й сімейного життя. Стосовно питання про те, чи втручання було здійснено «відповідно до закону», Суд відзначив суперечність між законодавством, яке досить чітко регламентувало відповідні дії, та способи здійснення у справі заявниці. Суд вказав, що працівник реєстратури організував похорон, не порадившись із батьками померлої дитини. Хоча місцеві правила стосовно поховання передбачали у таких випадках необхідність співпраці з родичами померлого. До того ж, конкретні нормативні положення прямо вказували на те, що організаторами поховання мають бути родичі померлого. Стосовно способу доправлення тіла до цвинтаря Суд скористався висновками національних судів, які встановили, що таке доправлення відбулося із порушенням правил. Адже не було отримано спеціального дозволу на його здійснення. Зважаючи на ці обставини, Суд дійшов висновку, що втручання у право заявниці на повагу до її приватного та сімейного життя було здійснено

нездатність муніципалітету інформувати матір про місце та час поховання її мертвонародженої дитини, не було здійснено «відповідно до закону» та порушувало її право на приватне та сімейне життя в рамках статті 8 (*Pannullo ta Forte проти Франції*). Аналогічним чином, у справі "Зоріка Йовановіч (*Zorica Jovanović*) проти Сербії"²⁰ Суд постановив, що нездатність лікарні надати

без належних юридичних підстав. Тому мало місце порушення ст. 8 Конвенції ([URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-126308](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-126308)).

20 *Факти у справі Зоріка Йовановіч*. 28 жовтня 1983 року заявниця народила здорового хлопчика в державному лікарні. Через три дні, коли її та її дитина вже мали виписати з лікарні, її повідомили, що її син помер. Заявниця спробувала дістатися до кімнати для новонароджених, де її син провів ніч, проте їй перешкодили санітарі лікарні. Тіло дитини ніколи не видавалося заявницею чи її родиною і їй ніколи не надавали звіт про результати розтину і не повідомляли про те, де і коли її син імовірно був заарештований. Жодної пояснення щодо причин смерті не було надано і смерть не була зареєстрована в муніципальних записах. Заява чоловіка заявника про кримінальне правопорушення з боку медичного персоналу, подана на підставі повідомлень у засобах масової інформації про інші аналогічні випадки, була відхилена в жовтні 2003 року як необгрунтована. В період між 2003 і 2010 роками органи влади вжили заходів до вдосконалення процедур у лікарнях у випадках смерті новонародженої дитини та до розслідування тверджень тих сотень батьків, чий діти зникли після їх смерті в лікарняних стінах, переважно між 1970-м і 1990-х роками. Таким чином, з 2003 року батьки, представники по критеріям чи закону новонароджених, які померли в лікарні, були зобов'язані підписати спеціальну форму, яка засвідчувала, що вони були повідомлені про смерть і будуть особисто здійснювати поховання. Більше того, Омбудсмен, слідча комісія Парламенту та створена Парламентом робоча група підготували звіти, в яких оцінювали ситуацію та запропонували законодавчі зміни. Звіти Омбудсмена та слідчої комісії виявили серйозні недоліки як у діючому 1980-ті роки законодавства, так і в процедурах і нормативному регулюванні, які застосовувалися в разі смерті новонародженого в лікарні (пануюча думка медиків полягала в тому, що батьки слід захищати від душевного болю, пов'язаного з необхідністю поховання їхньої дитини). Тому вони вирішили, що сумніви батьків щодо того, що в дійсності трапилось з їхніми дітьми, були виправдані. Звіти також виявили, що реакція Держави на ситуацію була недостатньою. Проте у грудні 2010 року робоча група Парламенту зробила висновок, що жодних змін до чинного законодавства, яке до того часу було доповнено, не було потрібно вносити (за винятком тих, що стосуються збирання та використання медичних даних). Вона також зазначила, що стаття 34 Конституції Сербії не давала можливості поширювати існуючий термін давності на вчинені в минулому злочину або ввести відповідальність за нові, серйозніші кримінальні правопорушення або / та ввести суворіші покарання. *Право. Стаття 8. (а) Прийнятність. (i) Відповідність критерію ratione temporis*. Син заявниці, імовірно, закінчився 31 жовтня 1983 року, проте Конвенція не була чинною для Сербії до 3 березня 2004 року. Тим не менш, стверджувана нездатність Держави-відповідача надати заявнику будь-яку точну та / або правдоподібну інформацію про долю її сина тривала до цієї дати. За таких обставин скарга заявниці стосувалася триваючої ситуації та заперечення Уряду щодо браку юрисдикції ratione temporis мало бути відхиленою. В силу цього Суд був уповноважений розглянути скаргу заявниці в тій частині, в якій вона стосується стверджуваної нездатності Держави-відповідача виконати процедурні зобов'язання за Конвенцією від 3 березня 2004 року, проте він міг також враховувати факти, які передували ратифікації, в тій мірі, в якій вони могли створити триваючу ситуацію, яка тривала після цієї дати, могли б бути важливими для розуміння фактів, що відбувалися в подальшому. *(ii) Правило шести місяців*. Суд іншим способом повторює, що заявники не можуть чекати у справах про зникнення нескінченно довго перед тим, як подати свою заяву до Суду. Хоча необхідно враховувати непевність і розбещення, які досить часто є наслідком зникнення, у заявах можна відмовити через запізнілість у тому випадку, коли мала місце надмірна і не пояснена затримка з боку заявників з того часу, як вони дізналися чи повинні були дізнатися про те, що жодне розслідування не було розпочато чи ця розслідування перейшла в пасивні форми чи неефективні, і немає негайної і реалістичної перспективи ефективного розслідування в майбутньому. За край конкретних обставинах даної справи і за загальним періодом часу, який минув, не можна сказати, що заявниця не мала рації, очікуючи результату подій, які могли "розв'язати ключові фактичні та юридичні питання" стосовно її скарг, принаймні до подання звіту робочої

інформацію заявниці щодо смерті новонародженого сина та подальшого зникнення його тіла порушило статтю 8, навіть якщо дитина померла в 1983 році, з огляду на нездатність держави надати інформацію про те, що сталося. Суд також визнав, що відмова Росії дозволити мертвонародженій дитині присвоїти ім'я свого біологічного батька через правову презумпцію того, що чоловік матері є батьком, порушила право матері на поховання її дитини з ім'ям його справжнього батька

групи в грудні 2010 року, коли стало цілком очевидним, що жодної сатисфакції не очікується. В силу цього подано нею в квітні 2008 року заява вписана в шестимісячний строк. (iii) *Вичерпання національних засобів захисту права.* Заява про кримінальне правопорушення, подана чоловічою заявницею від свого імені та від її імені, була відхилена прокурором без будь-якої вказівки на те, чи попереднє розслідування з цього приводу проводилося. У будь-якому випадку будь-яке кримінальне провадження було припинено за давністю, строк якого закінчився в жовтні 2003 року, і тому не могло б забезпечити будь-яку сатисфакцію після цього. Цивільний позов також не зміг виправити ситуацію, оскільки хоча цивільні суди і могли визнати порушення "особистих прав" заявниці та судити компенсацію, вони не могли ефективно задовольнити те, що склав основу скарги заявниці, а саме потреба в наданні інформації про "справжню долю її сина". Тому попереднє заперечення Уряду щодо стверджуваного невичерпання національних засобів захисту прав було відхилено. Висновок: прийнятна (одноголосно). (б) *Суть. Стаття 8.* Міркування, висловлені Судом у справі «Варнава та інші проти Туреччини» [Варнава та інші проти Туреччини] стосовно позитивних зобов'язань Держави за статтею 3 Конвенції пояснити місце перебування та долю зниклих осіб, були визнані прямо застосовними, з урахуванням відповідних відмінностей, до дуже специфічного контексту позитивних зобов'язань за статтею 8 у даній справі *. Заявниця все ще не мала жодної достовірної інформації щодо того, що трапилось з її сином. Його тіло ніколи не передавалося заявниці або її родині і причина смерті ніколи не була встановлена. Їй ніколи не надавався звіт про результати розтину і не було повідомлено про те, коли і де її сина нібито була закладена; його смерть ніколи не була офіційно зареєстрована. Подана заявником заявка про кримінальне правопорушення була відхилена без належного розгляду. Сербські органи влади самі в різні часи визнали існування серйозних недоліків у законодавстві та процедурах, що стосуються смерті новонароджених дітей в лікарні, а також те, що сумніви батьків були обґрунтовані і що батьки мали право знати правду про долю своїх дітей. Проте, попри декілька, мабуть, багатообіцяючих офіційних ініціатив, звіту робочої групи Парламенту у грудні 2010 року, висновок про те, що ніяких змін до вже доповненої законодавства не було потрібно вносити, крім тих, що стосувалися збирання та використання медичних даних. За таких обставин цілком зрозуміло, що це тільки покращив ситуацію на майбутнє і по суті нічого не пропонував таким батькам як заявникові, які зазнали важких випробувань у минулому. Таким чином, заявниця постраждала від триваючого порушення права на повагу до сімейного життя з огляду на триваючу нездатність Держави-відповідача надати їй достовірну інформацію про долю її сина. Висновок: порушення (одноголосно). *Стаття 46 КЗПЛ.* Беручи до уваги значну кількість потенційних заявників, Держава-відповідач повинна протягом одного року з дати набуття цим рішенням вжити необхідних заходів, бажано шляхом прийняття спеціального закону [лекса спеціальності], щоб забезпечити введення механізму, спрямованого на надання індивідуальної сатисфакції всіх батькам у подібній до заявниці ситуації. Такий механізм має перебувати під наглядом незалежної органу з належними повноваженнями надати достовірні відповіді про долю кожного зниклого дитини та присудити адекватне компенсацію. Розгляд всіх аналогічних заяв, які вже перебувають у Суді, призупиняється на однорічний період, що не позбавляє Суд права визнати будь-який з цих заяв неприйнятним або вилучити його з списку справ. Стаття 41: 10000 євро в якості відшкодування моральної шкоди. (Дивись також: «Варнава та інші проти Туреччини» [Варнава та інші проти Туреччини] [Велика Палата], заяви № 16064/90 та інші, рішення від 18 вересня 2009 року, Інформаційне повідомлення № 122). * "Це порушення не обмежується випадками, коли Держава-відповідач визнається відповідальною за зникнення ..., але може виникати і тоді, коли нездатність влади реагувати на пошуки родичів інформації або перешкод, що виникають на їх шляху, змушує їх винести основний тягар спроб з'ясувати будь-які факти можуть розглядатися як демонстрація кричущого, триваючого та бездушного ігнорування зобов'язання пояснити місце перебування та долю зниклої особи" ("Варнава та інші проти Туреччини" [Варнава та інші проти Туреччини] [Велика Палата], пункт 200) (URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-140667>).

(*Знаменська проти Росії*²¹).

85. Члени сім'ї також оскаржували тривалість часу між смертю, похованням та доглядом за тілом покійного до повернення до родини. Наприклад, Суд дійшов висновку, що тривала затримка з поверненням зразків, взятих поліцією від тіла дочки заявників, що не дозволило їм своєчасно поховати її, порушило їх право за статтею 8 на приватне та сімейне життя (*Girard проти Франції*). Суд також встановив, що викид лікарнею органів померлого, без повідомлення та згоди його матері, було здійснено з порушенням закону та її права на приватне життя за статтею 8 (*Petrova v. Latvia*, §§ 97-98). Відповідно до цієї судової практики Суд також встановив порушення статті 8 при видаленні тканини покійної особи без повідомлення та згоди його подружжя через відсутність чіткості в національному законодавстві та відсутності юридичних гарантій проти свавілля (*Елберте (Elberte) v. Latvia*, § 115-116, у яких зазначається, що стосовно того, чи забезпечувало національне законодавство належним захистом від свавілля, то Суд зазначав, що вилучення тканин, про яке йдеться в цій справі, не було одиничним випадком, як це мало місце у згаданому вище вирішенні у справі «Петрова проти Латвії», але проводилося на підставі договору з іноземною фармацевтичною компанією, яка була погоджена з органом державної влади; такі вилучення були здійснені у значній кількості людей. За цих обставин дедалі важливішого значення

---

21 Обставини *справи Знаменської*. У 1997 році у заявниці народилася мертва дитина. У ЗАГСі їй було видано свідоцтво про смерть дитини, в якому було зазначено по батькові від імені її колишнього чоловіка З., шлюб з яким було розірвано за півроку до народження дитини. Заявник вказувала, що батьком дитини є Г., з яким вони жили в цивільному шлюбі з 1994 року і разом чекали дитини. Однак подати спільну заяву про запис дитини як дитини Г. вони не могли, оскільки Г. знаходився в місцях позбавлення волі. Заявниця відмовилася розмістити по-батькові дитини від імені колишнього чоловіка на могилі дитини і залишила це місце вільним. Вона звернулася до районного суду з позовом про внесення поправок до свідоцтва про смерть та надання батьком дитини Г. 21 листопада 2000 року колишній чоловік заявниці, З., помер. У своєму рішенні районний суд вказав, що мертворожденний дитина не набуває цивільних прав, в тому числі права на ім'я, і припинив провадження у справі. Касаційна інстанція залишила дане рішення в силі. Згодом Г. також помер. Заявниця скаржилася до Європейського суду з прав людини на те, що відмова національних судів у внесенні змін до документів порушує її право, гарантоване статтею 8 Конвенції, на повагу до сімейного та приватного життя. *Оцінка Суду*. Суд зазначає, що в ряді випадків він визнавав, що право на ім'я входить до сфери застосування статті 8 Конвенції. Суд вважав, що основною проблемою даної справи стала неможливість для заявника отримати офіційні документи, де батьком дитини було б зазначено саме біологічного батька, незважаючи на правову презумпцію в російському праві, що батьком дитини є чоловік матері. У цій справі відносини між заявницею та Г. і його батьківство ніким не оспорювалися. Відмовляючи заявниці в позові, національний суд не послався ні на одне правове обґрунтування своїх дій, крім того, Уряд визнав, що національні суди невірно оцінили обставини справи, не приділяючи уваги правам матері на те, щоб називати дитину з використанням по-батькові біологічного батька. Виходячи з практики Суду, ситуація, коли існуюча в національному праві презумпція превалює над біологічною та соціальною дійсністю і суперечить інтересам і бажанням зацікавлених сторін, не можна порівняти з повагою до приватного і сімейного життя, навіть якщо допускати певний ступінь розсуду держави в цій сфері. Європейський суд дійшов висновку про порушення статті 8 Конвенції і присудив заявниці справедливую компенсацію 1000 євро.

набувають забезпечення відповідних механізмів рівноваги широкої свободи розсуду, наданої експертам при проведенні операцій з вилучення органів і тканин з власної ініціативи, але цього не було. Що стосується доводу Уряду про те, що ніщо не завадило заявникам висловити свою згоду або незгоду на вилучення тканин, то Суд вказує на відсутність адміністративного та правового регулювання таких питань. Отже, заявниця не змогла передбачити, як їй слід було вчинити в разі, якщо вона мала намір скористатися цим правом. Беручи до уваги зазначене вище, Суд не зміг визнати, що застосовні норми законодавства Латвії були сформульовані достатньо чітко та забезпечили належний захист від свавільного втручання).

86. Проте в справі "*Elli Poluhas Dödsbo проти Швеції*", хоча Суд і визнав, що було застосовано право заявника на приватне життя за статтею 8, він визнав, що відмова Швеції передати урну з однієї поховальної ділянки в іншу для того, щоб залишки померлої особи бути з його сім'єю, не порушила вимоги статті 8, оскільки це рішення було зроблено з належним врахуванням інтересів дружини загиблого та підпадало під широкі межі оцінки, доступні в таких випадках. Суд також встановив, що представник загиблої особи, який намагався запобігти державним органам використати ДНК померлого у справі про батьківство, не мав скарги, яка б належала до сфери приватного життя, і не мав права подавати позов від імені померлого (*Estate of Kresten Filtenborg Mortensen проти Данії* (ухв.)).

87. Суд також розглянув державну політику щодо відмови повернути тіла обвинувачених терористів для поховання. Визнаючи, що держава зацікавлена в захисті громадської безпеки, зокрема, коли це стосується національної безпеки, Суд визнав, що абсолютна заборона повернення тіл ймовірних терористів не забезпечує належного балансу між державою та правами членів сім'ї загиблого за статтею 8. Як підсумок, взявши до уваги автоматичну природу заходу з втручання у право заявників, не дотримання принципу пропорційності органів влади, Суд вважає, що захід, про який ідеться, порушує справедливую рівновагу між правом заявників на захист приватного та сімейного життя, з одного боку, та законні цілі захисту громадської безпеки, запобігання заворушенням та захисту прав та свобод інших осіб, з іншого боку. Держава-відповідач вийшла за межі будь-якої прийнятної свободи розсуду у цьому питанні (*Сабанчієва (Sabanchiyeva) та інші проти Росії*, § 146).

88. Хоча немає прямого права на здоровий навколишнє середовище в рамках Конвенції (*Ксаттон (Hatton) та інші проти Сполученого Королівства* [ВП]²², §

22 У рішенні, ухваленому 8 липня 2003 року у справі «*Ксаттон та інші проти Сполученого Королівства*», Суд постановив, що не було порушення ст. 8 Конвенції; мало місце порушення ст. 13 Конвенції. Суд ухвалив, що сам факт визнання порушення становить собою достатню компенсацію моральної шкоди, і призначив сплатити заявникам 50 000 євро у відшкодування судових витрат. *Обставини справ*. Заявники, Рут Ксаттон, 1963 р. н., Пітер Тейк, 1965 р. н., Джон Хартлі, 1948 р. н., Філіппа Едмундс, 1954 р. н., Джон Кавалла, 1925 р. н., Джефрі Томас, 1928 р. н., Річард Берд, 1933 р. н., Тоні Андерсон, 1932 р. н., є підданими Сполученого Королівства. До 1993 р. для обмеження рівня шуму в межах аеропорту Хітроу діяла система, відповідно до якої була визначена загальна кількість нічних авіарейсів. Після 1993 року питання щодо регулювання шуму в межах згаданого аеропорту було вирішене через запровадження нормативної схеми квотування авіашуму. Відповідно до вказаної схеми кожному авіалайнеру присвоювалось число, котре було коефіцієнтом рівня шуму, що відповідний авіалайнер створював. Така система давала можливість авіаоператорам складати розклад відльотів і прильотів літаків таким чином, щоб загальний рівень шуму, котрий вони в сукупності створювали, не перевищував встановленої допустимої квоти. Вказані обмеження діяли у нічний час, а саме з 23 год. 30 хв. до 6 год., а у періоди з 23 год. до 23 год. 30 хв. та з 6 год. до 7 год. ці обмеження діяли у дещо послабленому варіанті. За заявами окремих органів місцевої самоврядування згадана схема регулювання рівня авіашуму в аеропорту Хітроу була визнана судом невідповідною до законодавчого положення, що передбачало нормативне точне визначення дозволеної кількості авіарейсів у нічний час. Згодом Уряд виконав цю вимогу, встановивши максимальну кількість дозволених у нічний час авіарейсів. Органи місцевого самоврядування вдруге оскаржили незаконність дій Уряду. За підсумками розгляду справи суд ухвалив, що Уряд порушив вимоги закону в тому, що не дотримав відповідної попередньої консультативної процедури перед ухваленням кінцевого рішення щодо схеми регулювання допустимого рівня шуму в аеропорту Хітроу. У березні й червні 1995 року Уряд провів необхідні консультації. 16 серпня 1995 року Держсекретар з питань транспортної політики заявив, що нова схема була вже готова, а її деталі мали бути оприлюднені згодом. Зацікавлені місцеві організації знову оскаржили рішення Уряду, відповідно до котрого запроваджувалась нова схема регулювання шуму в аеропорту Хітроу, проте їх позов не було задоволено. *Зміст рішення Суду*. Заявники стверджували, що політика уряду стосовно регулювання нічних польотів в межах аеропорту Хітроу призводила до порушення їхніх прав, передбачених у ст. 8 Конвенції, а також що їм було відмовлено в ефективному засобі вирішення їх скарги на порушення ст. 13 Конвенції. Суд зазначив, що основне питання, котре слід було вирішити, полягало в з'ясуванні того, чи запровадження Урядом у 1993 році схеми регулювання нічних польотів у аеропорту Хітроу забезпечило досягнення справедливої рівноваги між інтересами окремих осіб та інтересами суспільства в цілому. Відповідно до ч. 2 ст. 8 Конвенції обмеження права на повагу до приватного життя допускаються, крім інших випадків, в інтересах економічного добробуту країни та для захисту прав і свобод інших осіб. Отож, Уряд діяв цілком легітимно, беручи у цій справі до уваги інтереси авіаоператорів, зацікавлених підприємств та економічні інтереси країни в цілому. У попередніх справах, у яких проблеми, пов'язані з охороною довкілля, призводили до порушення Конвенції, національні органи виявлялися неспроможними виконати відповідні вимоги внутрішньодержавного права. Натомість у цій справі запроваджена схема регулювання авіарейсів у аеропорту Хітроу узгоджувалась з вимогами національного законодавства. Уряд повинен зважати на проблему охорони довкілля, ухвалюючи рішення в межах своєї свободи розсуду, а Суд зі свого боку враховує стан цієї проблеми, оцінюючи реалізацію державою свободи розсуду в конкретній справі. На думку Суду, було б неправильно, якщо б він вирішив сформулювати особливий підхід до проблеми охорони довкілля, виходячи зі специфіки прав людини на безпечне навколишнє середовище (екологічних прав). Суд зазначив, що впровадження в 1993 році нової схеми регулювання рівня шуму в аеропорту Хітроу було радше заходом загального характеру, аніж окремими діями, спрямованими на задоволення вимог заявників. Отож, за таких обставин державі повинні бути надані ширші можливості вибору тих конкретних способів, завдяки яким вона виконуватиме своє зобов'язання, передбачене у ст. 8 Конвенції, із врахуванням потреб окремих осіб чи груп осіб, інтереси котрих зачіпатимуться. Суд зауважив, що було досить важко визначити, чи запровадження згаданої схеми 1993 року призвело до підвищення авіашуму в нічний час, тому Суд не ухвалив жодного конкретного рішення саме щодо цього питання. З іншого боку, не було підстав стверджувати, що запровадження владою нової схеми за принципом

96), Суд вирішував різні випадки, коли мова йде про якість навколишнього оточення людини, посиляючись на те, що на благополуччя людини можуть негативно впливати небезпечні або руйнівні умови навколишнього середовища. Стаття 8 може застосовуватись до екологічних справ, незалежно від того, чи забруднення безпосередньо спричинено державою, або ж відповідальність держави виникає внаслідок неспроможності належним чином регулювати діяльність приватного сектору. Слід враховувати справедливий баланс, який має бути досягнутий між конкуруючими інтересами особи та спільноти в цілому; і в обох контекстах держава користується певною свободою розсуду у визначенні заходів, які необхідно вжити для забезпечення дотримання Конвенції (*Пауел (Powell) і Рейнер (Rayner) проти Сполученого Королівства; Лопез Остра (López Ostra) проти Іспанії*, у § 51 зазначається, що сильне забруднення навколишнього

квотування було несумісним з вимогами ст. 8 Конвенції. Зважаючи на економічні інтереси, котрі зіштовхувались з вимогами обмежити чи скоротити загальну кількість нічних авіарейсів, Суд зважив за доцільне прийняти аргумент, що такі авіарейси принаймні певною мірою впливали на економіку країни в цілому. Суд вказав, що з досліджень Уряду щодо оцінки економічної корисності нічних авіарейсів можна дійти висновку, що існує безпосередній зв'язок між загальним авіасполученням і нічними рейсами. Урядові дослідження також свідчать про те, що економічні інтереси схиляють до збереження повного спектру тих авіапослуг, котрі забезпечують авіазв'язок між віддаленими аеропортами та аеропортом Хітороу. Суд зазначив, що було досить важко провести чітку межу між інтересами авіаційної галузі й економічними інтересами держави в цілому. Крім регулювання нічних польотів, на авіаоператорів покладалась й інші істотні обмеження в реалізації їх свободи підприємництва. Нова схема 1993 року обмежувала авіаоператорів ще більшою мірою. Далі Суд розглянув питання про те, чи були у заявників інші можливі способи уникнути негативних наслідків від створюваного літаками шуму. Суд зауважив, що заявники не стверджували, що ціни на нерухомість у відповідних житлових районах були нижчими внаслідок впливу авіашуму на населення. Соціологічні дослідження 1992 року свідчать, що лише 2-3% людей скаржились на поганий сон як наслідок шуму від нічних польотів. Той факт, що заявники мали можливість поміняти місце проживання без фінансових втрат, був важливим фактором в оцінці ситуації в цілому. Зважаючи на триваючий характер проблеми, що є предметом справи, Уряд періодично відстежував ситуацію та аналізував можливості її поліпшення, проводячи ще з 1962 року регулярні дослідження. Нові заходи стосовно регулювання рівня авіашуму в аеропорту Хітороу були доведені до відома громадськості через публікацію у січні 1995 року матеріалів проведених консультацій з відповідного питання. Заявники, зрештою, могли подати свої пропозиції через належних представників, а відтак оскаржити рішення Уряду в разі, якщо б їх пропозиції не були враховані. Тому Суд постановив, що органи влади не переступили межі наданої їм свободи розсуду стосовно встановлення справедливої рівноваги між загальним інтересом і потребами окремих осіб. Відтак порушення ст. 8 Конвенції не було. Питання, котре повинен був вирішити суд, розглядаючи скаргу стосовно можливого порушення ст. 13 Конвенції, полягало в тому, аби з'ясувати, чи заявники володіли належними засобами на національному рівні для реалізації прав, передбачених у Конвенції. Судом було з'ясовано, що на час слухання справи на національному рівні обсяг перевірки судами дій державних органів обмежувався встановленням відповідності чи невідповідності вказаних дій критеріям раціональності, законності й належної розумності, котрі є класичними принципами публічного права Англії. До набуття чинності Актом про права людини 1998 року національні суди не були уповноважені вирішувати скаргу заявників на те, що збільшення кількості нічних авіарейсів призвело до невинного обмеження прав на повагу до приватного і сімейного життя тих осіб, котрі проживали поблизу аеропорту Хітроу. Відтак Суд постановив, що мало місце порушення ст. 13 Конвенції (Реферативний переклад з англійської мови та опрацювання рішення здійснено у Львівській лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПРн України О. О. Бекетовим, Р. М. Москалем, Н. П. Ничай, М. Ю. Пришляк, Т. І. Пашуком, М. Б. Рісним, А. -М. Я. Хом'як. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-126066>).

середовища може позначитися на благополуччі людей до такого ступеня, що вкрай негативно вплине на їх приватне та сімейне життя, не піддаючи, однак, небезпеці їх здоров'я. Незалежно від того чи розглядається це питання в світлі позитивних обов'язків держави, тобто вживати розумні й адекватні заходи для забезпечення прав передбачених п. 1 ст. 8, або в контексті "втручання публічної влади", що виправдано згідно з п. 2 ст. 8, в обох цих випадках принципи, що використовуються державою є доволі близькими за своєю суттю. В будь-якому разі необхідно прагнути до пошуку балансу між інтересами індивідуума та суспільства в цілому. І в тому і в іншому випадках за державою зберігається певні межі розсуду. Більш того, навіть з точки зору позитивних обов'язків держави, що випливають з п. 1 ст. 8, при визначенні необхідного балансу можуть виявитися до деякого ступеня обгрунтованими та виправдані ті цілі, про які згадується в п. 2 ст. 8 Конвенції; *Джакомеллі (Giacomelli) проти Італії*²³, § 78).

---

23 У рішенні, ухваленому 2 листопада 2006 року у справі "*Джакомеллі проти Італії*", Суд постановив, що було порушено ст. 8 Конвенції щодо права на повагу до приватного та сімейного життя. Відповідно до ст. 41 Конвенція Суд признав сплатити заявника 12 000 євро як компенсацію моральної шкоди та 8 598 євро на відшкодування судових витрат. *Обставини справи.* Пані П'єра Джакомеллі є громадянкою Італії, народилася в 1935 році і мешкає у м. Брески (Італія). У 1950 році заявниця оселилася в приватному будинку на околиці міста і відтоді там проживає. Її помешкання знаходиться на відстані 30 метрів від заводу з переробки "спеціальних відходів", частина з яких кваліфікується як небезпечні. Завод почав діяти в 1982 році. Заводом керує компанія «Екосервіс», яка отримала той же рік ліцензію на сміттєпереробну діяльність. Починаючи з 1994 року, компанія проходить переліцензування кожних п'яти років (поновлення ліцензій мало місце в 1999 і 2004 роках). У 1989 році компанія «Екосервіс» отримала дозвіл на перероблення шкідливих та токсичних відходів шляхом їх «детоксикації» - процесу, що здійснюється через застосування хімічних речовин. До того ж, в 1991 році компанії дозволили збільшити річний загальний обсяг відходів для переробки (обсяг звичайного сміття зріс до 192 000 м³ [3], а обсяг токсичних відходів - від 30 000 м³ до 75 000 м³ [3]). Заявниця тричі зверталася до суду, вимагаючи скасування рішення регіональної ради про надання компанії ліцензії на сміттєпереробну діяльність. У першому позові заявниці було відмовлено. Друге провадження завершено постановленням рішення про зупинення діяльності заводу. Однак воно не виконано. Розгляд третього звернення п. Джакомеллі триває й досі. У 1994 році регіональна рада наказала компанії «Екосервіс» замовити експертизу щодо впливу на навколишнє середовище діяльності з детоксикації відходів. Під час розгляду справи заявниці Міністерство охорони навколишнього середовища (далі - Міністерство) також тричі поклала на компанію обов'язок пройти зазначену експедицію. У висновку першої експертизи (травень 2000 року) зазначено, що хімічний осад, який залишається в результаті детоксикації, може потрапляти в ґрунтові води і заражати їх. Грендові води є джерелом питної води для мешканців прилеглих містечок. Отож Міністерство ухвалило рішення про те, що діяльність заводу не відповідає екологічним вимогам. У квітні 2001 року Міністерство видала другу постанову про несумісність роботи заводу з законодавчими правилами. У третій постанові Міністерства (квітень 2004 року) зазначено, зокрема, що компанія «Екосервіс» здійснює переробку 27% всіх відходів, які накопичуються в північній частині Італії, і 23% загальної кількості всіх відходів у країні. Отож, було вирішено не закрити завод. Натомість компанія повинна була виконати вимоги (введені регіональною радою) щодо вдосконалення процесу первинних витоків та здійснення моніторингу діяльності заводу. Впродовж того часу, поки заявниця та інші мешканці зверталися з численними скаргами, багато експертних висновків щодо діяльності компанії було підготовлено Управлінням охорони навколишнього середовища та охорони здоров'я (далі - Департамент) м. Брескої та Регіональним управлінням охорони навколишнього середовища. Зокрема в жовтні 2003 року Департамент подав до регіональної ради висновок щодо відповідності

89. Суд постановив, що суттєве забруднення навколишнього середовища може поставити під загрозу право на повагу до приватного і сімейного життя (і дому), потенційно впливаючи на добробут людей та перешкоджати їм користуватися їхніми будинками, таким чином, негативно впливаючи на їхні приватне та сімейне життя У справі "*López Ostra проти Іспанії*", п. 51, заявник стверджував, що сімейний дім був спричинений серйозним забрудненням від приватного заводу з переробки рідких та твердих відходів шкіряних заводів, побудованого за державними субсидіями на території муніципалітету в 12 метрах від квартири заявника. У справі "*Giacomelli проти Італії*", §§ 97-98, забруднення від приватної станції очищення токсичних відходів в 30 метрах від будинку заявника було встановлено порушенням статті 8. У справі "*Фадєєва проти Росії*", §§ 133- 134,

---

діяльності компанії "Екосервіс" законодавчими приписами в галузі охорони навколишнього середовища. Департамент, встановивши надмірно високу концентрацію вуглецю та інших органічних сполук у атмосфері, висловив думку, що продовження функціонування заводу може викликати проблеми з здоров'ям у людей, які живуть поблизу заводу. У травні 2002 року Департамент встановив у відходах надмірно високий рівень аміаку і зробив висновок, що це було наслідком помилок у процесі детоксикації. Зокрема, не було передбачено передбачені наслідки проходження конкретних токсичних відходів через очисні установки. У грудні 2002 року районна рада м. Березки ухвалило рішення про тимчасове переселення сім'ї Джакомеллі (до завершення розгляду справи по суті). Це було зроблено задля послаблення занепокоєння заявниці, яка зросла через її проживання поруч із заводом. *Зміст рішення суду.* Спираючись на ст. 8 Конвенції, заявниця стверджувала, що невинний шум заводу та викиди шкідливих речовин заподіють істотну шкоду навколишньому середовищу та є джерелом постійної небезпеки для неї та її сім'ї. Суд відзначив, що надання компанії «Екосервіс» ліцензій на відкриття заводу, а також надання їй згодом дозволу на переробку промислових відходів у способі їх детоксикації не супроводжувалися проведенням жодного практичного або наукового дослідження щодо наслідків впливу відповідної діяльності на навколишнє середовище. Однак національний закон містить чіткий припис щодо необхідності проведення Міністерством попередньої оцінки впливу на навколишнє середовище будь-якого з установок, функціонування яких може викликати шкідливі наслідки. До таких установок належать передусім ті, що призначені для переробки шкідливих та токсичних відходів шляхом використання хімічних речовин. Компанії «Екосервіс» не було вчасно зобов'язане провести згадані дослідження. Це було зроблено тільки в 1996 році, тобто після закінчення семи років від початку процесу детоксикації токсичних відходів на заводі. Суд зауважив, що в ході експедиції, яка проводилася під наглядом Міністерства, було двічі встановлено невідповідність діяльності компанії законодавчим вимогам. Зокрема, вказувалося на непридатне для такої діяльності географічне розташування заводу, а також на конкретні ризики для здоров'я населення внаслідок його функціонування. Суд також аналізував хід розгляду скарг заявниці відповідно відповідними національними інстанціями. Суд відзначив, що здійснення за іншим судовим зверненням завершено прийняттям рішення суду про негайне припинення діяльності заводу на тій підставі, що його діяльність не відповідає вимогам законодавства. Відповідно до національного законодавства Італії зупинення роботи заводу тривало до того, доки компанія не привела до виробничого процесу відповідно до екологічних правил, а Міністерство не надавала позитивного експертного висновку. Проте виконавчі органи так і не забрали про зупинення роботи заводу. Суд погодився з тим, що після прийняття Міністерством постанови за наслідками експертизи 2004 року компанією були вжиті необхідні заходи для забезпечення прав заявників. Однак головним залишалося те, що протягом багатьох років заявниця постраждала від порушення права на житло внаслідок небезпечного виробничого процесу, який здійснювався на заводі поруч з її будинком. Суд зрештою дійшов висновку, що держава виявилася неспроможною досягти справедливого балансу між громадськими інтересами в тому, щоб зберегти функціонування заводу з переробки токсичних відходів, а також інтересу заявниці в ефективному здійсненні її права на повагу до житла, до приватного та сімейного життя. Тому Суд постановив, що мало місце порушення ст. 8 Конвенції (URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-126090>).

ЄСПЛ зазначив, що було б неправомірно заявляти, що держава або підприємство, що забруднює навколишнє середовище, зобов'язані за свій рахунок забезпечити заявника новим житлом, і, у всякому разі, не в компетенції Європейського суду диктувати конкретні заходи, які повинні бути вжиті державою на виконання його позитивних обов'язків відповідно до статті 8 Конвенції. Однак в цій справі, хоча ситуація з підприємством вимагала особливого підходу до тих, хто проживає в межах санітарно-захисної зони, держава не запропонувала заявникові ніякого ефективного рішення, яке б сприяло її переїзду з небезпечного району. Крім того, хоча підприємство здійснювало свою господарську діяльність з серйозними порушеннями природоохоронного законодавства, немає ніяких вказівок на те, що держава розробила або застосувало ефективні заходи, які враховували б інтереси місцевого населення, яке зазнає впливу токсичних викидів підприємства, і які були б здатні привести до скорочення промислових забруднень до прийнятних рівнів. Європейський суд дійшов висновку, що незважаючи на наявні в розпорядженні держави великі повноваження, воно не змогло знайти справедливий баланс між інтересами суспільства і ефективного задоволення прав заявника на повагу її будинку і її приватного життя. Відповідно, мало місце порушення статті 8 Конвенції.

90. У кількох справах невідповідність інформації про екологічні ризики чи безпеку були визнані порушенням статті 8. Так, в справі "*Tatar (Tătar) проти Румунії*"²⁴, § 97, органи влади не надали належної оцінки ризикам безпеки для

---

24 Обставини справи *Tatar (Tătar) проти Румунії*. У період, що відноситься до обставин справи, заявники проживали в м Бая-Маре в житловій зоні, розташованій поблизу від шахти і ставка Сесар, переданих компанії «Аурул» в концесію. Компанія добувала золото і срібло з низькосортної руди, обприскуючи її ціанідом натрію. У 1993 році з метою отримання екологічного сертифікату була проведена експертиза впливу виробництва на навколишнє середовище. Бая-Маре був описаний як індустріальне місто, яке вже постраждало від забруднення, що заподіяно активною промисловою діяльністю особливо в галузі гірничого видобування. При аналізі впливу ціаніду натрію на здоров'я людей фахівці інституту, який проводив експертизу, заявили, що за умови дотримання відповідних норм та відсутності аварій безпека отруєння відсутня, однак не змогли оцінити вплив виробництва на навколишнє середовище. Висновки фахівців були сформульовані з урахуванням економічної і соціальної вигоди, а також того факту, що виробництво не може вплинути «в значній мірі на поточні характеристики регіону». У 1998 р Міністерство праці та Міністерство охорони здоров'я дозволили компанії «Аурул» використовувати ціанід натрію і інші хімічні речовини при видобутку руди. У 1999 р муніципалітет Бая-Маре дозволив компанії здійснювати свою діяльність за умов отримання сертифікату про екологічну відповідність. Так сертифікат був виданий у грудні 1999 р, і компанія «Аурул» офіційно почала своє виробництво. Суду були представлені копії двох доповідей від листопада і грудня 1999 року про громадські дебати з питання відповідності законодавству. В ході першого обговорення були задані питання про вплив виробництва на здоров'я і навколишнє природне середовище, однак, як видається, організатори не дали на них відповідей. Друга доповідь вказувала на те, що представники природоохоронного органу запевнили учасників в тому, що докази наявності зважених часток в атмосфері були відсутні. В ході дебатів оцінка впливу виробництва на навколишнє середовище представлена не була. 30 січня 2000 р велика кількість забрудненої води, яка мала ціанід натрію і інші хімічні речовини, вилилося в кілька річок,

перемістилося на 800 км за чотирнадцять днів і перетнуло кілька кордонів. У 2000 р на вимогу комісара Європейського союзу з питань навколишнього природного середовища був підготовлений ряд доповідей, в тому числі спеціальною групою експертів Бая-Маре. Аварія мала значний вплив на навколишнє природне середовище та соціально-економічну ситуацію. Після аварії в 2000 р перший заявник звернувся в різні адміністративні органи зі скаргами, в яких посилався на небезпеку для нього та його сім'ї, що виникла внаслідок використання компанією "Аурул" ціаніду натрію при видобутку руди. Він отримав кілька відповідей, в тому числі від Міністерства охорони навколишнього природного середовища, яке повідомило його, що діяльність компанії не становить загрози для здоров'я, і що така технологія застосовується і в інших країнах. Перший заявник також звернувся за порушенням кримінальної справи. У 2001 р. прокурор окружного суду постановив, що підстав для задоволення заяви в зв'язку з аварією 30 січня 2000 р. там немає, оскільки, відповідно до Кримінального кодексу Румунії, ніякого злочину скоєно не було. У 2002 р. Верховний суд встановив відсутність юрисдикції для розгляду справи і відхилив скарги. Двома постановами від 2002 р. прокурор при Верховному суді передав скарги першого заявника прокурору при апеляційному суді для розгляду. У 2005 р. перший заявник подав нову скаргу з приводу небезпеки, яку представляє для здоров'я і безпеки населення процес видобутку руди, проте ніякої постанови в зв'язку з цим винесено не було. Тим часом в 2002 р. прокурор окружного суду почав розслідування аварії за власною ініціативою. Прокурор при Верховному суді скасував постанову 2001 року. про припинення провадження у справі і наказав прокурору при апеляційному суді повторно його розглянути. У 2002 р. прокурор при апеляційному суді встановив, що керуючий директор компанії «Аурул» не підлягає притягненню до відповідальності, оскільки аварія була викликана обставинами непереборної сили, пов'язаними з поганими погодними умовами. У 2003 р. головний прокурор при Верховному суді скасував це рішення і запропонував відновити розгляд у справі. У 2001 р. Клузький центр екології та здоров'я, Бухарестський інститут суспільної охорони здоров'я, Бухарестський інститут по дослідженню і розвитку промислової екології та Клуж-Напоксское управління з медицини і навколишнього середовища на прохання компанії «Аурул» провели другу природоохоронну експертизу. Тим часом, в грудні 2001 р. Національне агентство з мінеральних ресурсів внесло поправку до первісної ліцензії, змінивши найменування ліцензіата на «С.Ц. Трансголд С.А.». Цій компанії Міністерство охорони навколишнього середовища видало три сертифікати відповідності. У 1996 р. у другого заявника розвинулися перші ознаки астми. Заявники стверджують, що в 2001 році у зв'язку з забрудненням, заподіяною компанією «Аурул», його стан погіршився. *Право.* Висновки офіційних доповідей і вищевказаних екологічних експертиз вказують на те, що забруднення, викликане діяльністю підприємства, можливо, спричинило погіршення якості життя місцевого населення, зокрема, позначилося на добробуті заявників і порушило їх право на користування житлом, торкнувшись тим самим їхнього приватного та сімейного життя. Існування значної і серйозної небезпеки для здоров'я і благополуччя заявників поклало на державу обов'язок щодо прийняття розумних і адекватних заходів для захисту їх права на повагу до приватного життя і житла, а також право на здорове і безпечне середовище в цілому. Влада була пов'язана даним обов'язком і до відкриття виробництва, і після аварії в січні 2000 р. Згідно з румунським законодавством право на здорове навколишнє середовище гарантовано Конституцією. Крім того, принцип обережності рекомендує державам не зволікати з прийняттям ефективних і пропорційних заходів, спрямованих на усунення ризику настання серйозного незворотного збитку для навколишнього природного середовища під час відсутності наукової або технічної впевненості. Однак ніщо в матеріалах справи не вказує на те, що румунська влада обговорювали ризики, які промислова діяльність створювала для навколишнього середовища і здоров'я місцевого населення. Крім того, у справі заявників загроза довкіллю і благополуччя місцевого населення була передбачувана. На додаток до національних правових механізмів, встановленим законом про охорону навколишнього природного середовища, існували також спеціальні міжнародні правила, які могли застосовуватися румунською владою. Проте, влада не провела задовільної попередньої оцінки можливих ризиків, властивих даній діяльності, і не вжила адекватних заходів для захисту права заявників на повагу їх приватного життя і житла і в цілому права на здорове та безпечне навколишнє середовище. Що стосується позитивних зобов'язань держави, що випливають зі статті 8 Конвенції, право громадськості на інформацію має першорядне значення. У зв'язку з цим було допущено недотримання національних правил про публічні дебати, тому що особи, які брали участь в них в листопаді і грудні 1999 року, не були ознайомлені з висновками дослідження, що послужило підставою для видачі компанії сертифікатів відповідності, а також з іншою офіційною інформацією з даного питання. Що стосується подій, що мали місце після аварії в січні 2000 р, матеріали, представлені Суду, вказують на те, що влада не зупинила вказану промислову

навколишнього середовища, викликаної гірничодобувною компанією; а в "*Guerra ta інші проти Італії*" місцеве населення не мало необхідної інформації, яка дала б змогу оцінити ризики, які можуть бути завдані їм та їхнім сім'ям, якщо вони продовжуватимуть жити поблизу хімічного заводу, аж до припинення виробництва мінеральних добрив у 1994 році.

91. Суд також визнав образливим сморід від сміттєзвалища біля в'язниці, що досягав камери ув'язненого, яка протягом кількох років вважалася його єдиним "житловим простором", що негативно впливало на якість його життя та самопочуття і що підпадало під дію приватного та сімейного життя (*Брендуше (Brândușe) проти Румунії*²⁵, §§ 64-67), а також тривала відмова органів влади по

діяльність, і що використання тих же процесів продовжилося. Позитивне зобов'язання влади країни щодо забезпечення ефективної поваги до приватного і сімейного життя після аварії зберігалось і навіть зросло. В результаті наслідків екологічної аварії для здоров'я і навколишнього середовища, зазначених в міжнародних дослідженнях і доповідях, заявники, як і інші жителі Бая-Маре, мабуть, знаходилися в стані тривоги і невизначеності. Його посилювала інертність національних властей, які були зобов'язані подати вичерпну інформацію про минулі, нинішні і майбутні наслідки для їх здоров'я і навколишнього середовища і про заходи з профілактики, а також підтримки, яка може бути надана населенню в разі подібних інцидентів в майбутньому. Ситуація погіршилася у зв'язку з побоюваннями, які викликали тривала діяльність і загроза повторення аварії в майбутньому. Перший заявник порушив ряд безрезультатних адміністративних і кримінально-правових проваджень, намагаючись встановити потенційний ризик, якому він і його сім'я піддавалися внаслідок аварії, що сталася в січні 2000 р, і притягнути винних до відповідальності. Матеріали, представлені Суду, вказували на те, що в тому ж контексті національна влада не виконала свого обов'язку за поданням необхідної інформації місцевому населенню і, зокрема, заявникам. Останні не могли встановити, які заходи були прийняті і були прийняті взагалі для попередження аналогічних інцидентів, або які дії вони повинні будуть зробити в разі повторення їх в майбутньому. Відповідно, держава-відповідач не виконала свого зобов'язання щодо захисту права заявників на повагу їх приватного і сімейного життя в значенні статті 8 Конвенції. Висновок: порушення (одноголосно) (URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117147>).

25 Обставини *справи Брендуше*. Заявник був засуджений до десяти років позбавлення волі за шахрайство. В період попереднього утримання під вартою він спочатку знаходився в управлінні поліції. Після того, як вирок суду набрав законної сили, він був переведений до в'язниці Тімішоари, а потім Арада, де на момент розгляду його справи відбув більшу частину строку. Заявник звернувся до суду зі скаргою на умови утримання під вартою, вказуючи на те, що в тюрмі Арада він був змушений терпіти спертє повітря і нудотний сморід, що доносився з майданчика, розташованого в 20 метрах від в'язниці, яка раніше використовувалася для викиду побутових відходів. Це колишнє звалище діяло з 1998. по 2003 р і перебувала в управлінні компанії С., яка в свою чергу перебувала в управлінні міської ради Арада. Національні суди відхилили скарги заявника. *Право. Стаття 3 КЗПЛ*. Заявник скаржився на умови, в яких містився в управлінні поліції Арада і в'язницях Тімішоари і Арада, зокрема на переповненість в'язниць, погана якість їжі і погані санітарні умови. Незважаючи на те, що в цій справі немає даних, що вказують на конкретне бажання принизити заявника, відсутність подібного наміру не може виключити визнання порушення статті 3. Розглянуті умови утримання, які заявник був змушений терпіти кілька років, заподіяли йому страждання такої інтенсивності, які виходили за межі переживань, пов'язаних з позбавленням волі. Висновок: порушення (одноголосно). *Стаття 8 КЗПЛ*. Застосування: В даному випадку твердження заявника про вкрай огидні запахи, які він був змушений терпіти, підтверджувалися кількома обставинами, включаючи екологічну експертизу, підготовлену фахівцями на прохання влади, яка вказувала на дуже високий рівень забруднення по периметру звалища і «надзвичайно неприємні відчуття», які відчували мешканці будинків, розташованих по сусідству. Хоча здоров'я заявника не погіршилося в зв'язку з знаходженням поблизу колишнього звалища, необхідно

забезпеченню збирання, обробки та утилізації сміття (*Ді Сарно (Di Sarno) та інші проти Італії*²⁶, § 112).

відзначити, що, з огляду на висновки вищевказаної експертизи, а також тривалість терміну, протягом якого заявник страждав від цієї незручності, якість його життя і благополуччя були порушені настільки, що його приватному життю було завдано шкоди, яка не може вважатися лише наслідком позбавлення волі. Скарга заявника стосувалася обставин, які виходили за межі поняття утримання під вартою як такого і які, більш того, стосувалися єдиного «життєвого простору», який мав заявник протягом декількох років. Стаття 8 у цій справі може бути застосована. Суть. Румунська влада несла відповідальність за огидні випари і запахи, на які скаржився заявник, оскільки компанія С. перебувала в управлінні міської ради Арада. Крім того, рада передала звалище у відання С. тільки в лютому 2006 р, і навіть після цієї дати природоохоронні органи поклали на міську раду безпосередню відповідальність за закриття звалища. Більш того, матеріали справи свідчать, що дане звалище діяло з 1998 по 2003 рік, а оскільки влада не вжила ефективних заходів щодо її закриття, вона продовжувала використовуватися приватними особами. Однак протягом цього періоду ні для використання сміттєзвалища, ні для її закриття там ні належного дозволу. Поступившись дотриманням встановленої процедури, місцева влада не виконала свої зобов'язання. Незважаючи на те, що відповідні органи повинні були заздалегідь замовити експертизу, покликану оцінити вплив даного забруднюючого звалища з тим, щоб забезпечити справедливий баланс між різними конкуруючими інтересами, це зобов'язання було виконано тільки апостеріорі. Зазначені дослідження показали, що діяльність з використання сміттєзвалища не відповідала екологічним вимогам, що був високий рівень забруднення, що перевищує встановлені норми, і що особи, які проживають поблизу, мали відчувати суттєві незручності, заподіяні огидними запахами. Зокрема, уповноважені органи покарали міську раду Арада за відсутність на майданчику будь-яких знаків, які інформують громадськість про загрозу навколишньому природному середовищу та здоров'ю населення у зв'язку з існуванням звалища, щодо якої роботи по закриттю і екологічному відновленню не проводилися. Нарешті, розгляди, пов'язані з роботою по закриттю звалища поблизу в'язниці Арада, ще не завершені, і Уряд не надав жодної інформації про прогрес або хоча б початок робіт по закриттю і відновленню майданчика, які передбачалося завершити до 2009 р. Відповідно, слід дійти висновку, що держава-відповідач не виконала свої зобов'язання за статтею 8 Конвенції, і що мало місце порушення права заявника на повагу до його приватного життя за змістом цієї статті. Висновок: порушення (одноголосно). Стаття 41 КЗПЛ: 8,000 євро в якості компенсації за заподіяну моральну шкоду (URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117222>).

26 Обставини *справи Ді Сарно*. Місто в провінції Неаполя, Італія, в якому жили або працювали заявники, був охоплений "сміттевою кризою". Регіон знаходився в стані надзвичайного стану з 11 лютого 1994 року до 31 грудня 2009 р і заявники змушені були проживати в навколишньому середовищі, забрудненому скупченням на вулицях неприбранних відходів як мінімум з кінця 2007 року по травень 2008 року. *Право. Стаття 8 КЗПЛ*. Ця правова норма може бути застосована, так як ситуація, пережита заявниками в їхньому місті, могла б потягнути за собою погіршення їх якості життя та, особливо, несприятливо вплинути на їх право на повагу до приватного життя і житла. У той же час Суд не зміг дійти до висновку про те, що життя і здоров'я заявників були поставлені під загрозу, з огляду на те, що вони не стверджували появи будь-яких захворювань, пов'язаних з впливом відходів, хоча Суд Європейського союзу визнав, що скупчення великої кількості відходів на вулицях і в тимчасових місцях зберігання може становити небезпеку для здоров'я місцевого населення. Ця справа стосується передбачуваної бездіяльності з боку органів державної влади щодо прийняття необхідних заходів для забезпечення належного функціонування служби збору, переробки та видалення відходів у місті. У зв'язку з цим Суд вважав обґрунтованим розглянути справу у світлі позитивних зобов'язань, що випливають із статті 8 КЗПЛ. З 2000 року по 2008 рік переробка і видалення відходів були довірені приватним компаніям, в той час як збором відходів в місті займалося кілька акціонерних товариств. Той факт, що італійська влада залучили третіх осіб для виконання комунальних послуг, в той же час не звільняє їх від покладених на них обов'язків проявляти пильність на підставі статті 8. Крім того, обставини, на які посилається італійська Держава, не можуть розглядатися як форс мажор, визначення якого в міжнародному праві таке: "непереборна сила або (...) така, що не піддається контролю держави непередбачувана зовнішня подія, яка у зв'язку з обставинами зробило для держави матеріально неможливим виконання [міжнародного] зобов'язання". а) *Матеріально-правовий аспект*. Навіть якщо зважити на твердження Уряду, що

92. Суд встановив, що процес прийняття рішень, що веде до заходів втручання, повинен бути справедливим та забезпечувати належну повагу до інтересів особи, як це передбачено статтею 8 (*Ташкін (Taşkın) та інші проти Туреччини*²⁷, п. 118, коли адміністративні органи влади відмовилися надати заявникам ефективний процесуальний захист, пов'язаний із функціонуванням родовищ золотої руди (*Hardy і Maile проти Сполученого Королівства*, § 217).

екстремальний кризовий період тривав всього п'ять місяців з кінця 2007 року по травень 2008 року, а також незважаючи на свободу розсуду, надану Державі-відповідачу, не можна не відзначити, що тривала бездіяльність італійської влади щодо забезпечення належного функціонування служби збору, переробки та видалення відходів порушило право заявників на повагу їх приватного життя і житла. Висновок: порушення (шість голосів проти одного). б) *Процесуальний аспект*. У своєму позові заявники вказали на брак інформації, що дозволяла їм оцінити небезпеку, якій вони піддавалися. Проте дослідження, призначені службою громадської безпеки, були опубліковані в 2005 і 2008 роках. Таким чином, італійська влада виконали своє зобов'язання про поінформування зацікавлених осіб, в тому числі заявників, щодо потенційної небезпеки, якій вони піддавалися в разі подальшого проживання в регіоні. Висновок: відсутність порушення (одноголосно). Суд також виніс рішення, шістьма голосами проти одного, про порушення статті 13 щодо позову заявників, що стосується відсутності в італійській правовій системі ефективних способів оскарження, які дозволили б їм отримати відшкодування за завдані збитки. Стаття 41: сама констатація факту порушення є достатньою щодо моральної шкоди. (URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-119732>).

27 Обставини *справи Ташкіна та ін. проти Туреччини*. У 1994 році міністерство охорони навколишнього середовища Туреччини схвалило використання техніки вилуговування ціаніду натрію для вилучення золота на родовищі поблизу м. Ізмір. Заявники, які жили в околицях родовища, звернулися до влади з проханням відкласти виконання цього рішення міністерства на тій підставі, що нова технологія добування золота з породи ставить в небезпеку їх здоров'я і благополуччя. У травні 1997 року Державна рада Туреччини [1] прийшов до висновку на основі проведених експертиз, що нова технологія дійсно несла в собі небезпеку шкоди навколишньому середовищу і заподіяння шкоди людським життям і що заходи по забезпеченню безпеки, які прийняла компанія, що експлуатує родовище, що не були достатні, щоб запобігти зазначену небезпеку. Зважаючи на це в жовтні 1997 року Адміністративний суд анулював ліцензію компанії на розробку родовища. Заявники звернулися до відповідних властей з проханням забезпечити виконання даної постанови суду. В експертному висновку, представленому в жовтні 1999 року за запитом прем'єр-міністра Туреччини, вказувалося, що небезпеки для людського життя і навколишнього середовища, що криються в новій технології, які були відзначені в постанові Державної ради, зведені компанією до прийнятного рівня. З урахуванням, зокрема, цього експертного висновку канцелярія прем'єр-міністра у квітні 2000 року зробила висновок, що розробка родовища золота може бути дозволена на ділянці, про яку йде мова в справі. Пізніше в тому ж році влада дала дозвіл на продовження - на тимчасовій основі - використання ціаніду для вилучення золота з породи і продовжили дію ліцензії на розробку родовища. У березні 2002 року Кабінет міністрів вирішив, що експлуатація золотого рудника могла бути продовжена. Тим часом, у вересні 2001 року, після розгляду позовних вимог заявників про відшкодування шкоди Касаційний суд вказав, що відповідні міністри кабінету не вжили жодних кроків, щоб перешкодити компанії використовувати технологічний процес вилуговування ціаніду, незважаючи на те, що міністри були повідомлені про те, що ліцензія компанії на розробку родовища була анульована. Згодом, в жовтні 2002 року, суд першої інстанції прийняв рішення про присудження заявникам компенсації за шкоду, заподіяну їм неправильними діями влади.

Рішення. Скарга визнана прийнятною, що стосується Статей 2 (Право на життя), 6 (Право на справедливий суд), 8 (Право на повагу до приватного і сімейного життя) та 13 (Право на ефективний засіб юридичного захисту) Конвенції. Скарга визнана непринятною, що стосується статті 1 (Захист власності) Протоколу № 1 до Конвенції. [1] На той час у Туреччині систему органів адміністративної юстиції очолював орган, іменованій «Державна рада» (Даништай), що функціонував як вища касаційна інстанція і як суд першої інстанції по визначеній законом категорії справ (URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170417>).

93. Суд оголосив Статтю 8 застосовною, якщо негативні екологічні умови спричинені тим, що особи живуть під маршрутами польотів літаків авіакомпаній, які використовують аеропорт “Хітроу”. Оскільки в кожній з цих справ, хоч вони й значною мірою відрізняються одна від одної, слід враховувати вплив на якість життя заявників та на ступінь користування зручностями їх житла, на які негативно впливає шум, спричинений повітряними суднами, що використовують аеропорт Хітроу. Тому за відповідних обставин екологічні претензії заявників могли бути суттєвою підставою для передбачуваного порушення статті 8 Конвенції (*Пауелл та Рейнер проти Сполученого Королівства*, § 40). У кінцевому підсумку, Суд дійшов висновку, що нездатність уряду скоротити нічні рейси з аеропорту Хітроу в інтересах економічного добробуту країни не порушила прав, передбачених статтею 8, тих, хто живе під траєкторією польоту, беручи до уваги невелика кількість людей, постраждалих від порушення сну (див. також *Hatton та інші проти Сполученого Королівства* [ВП], §§ 129-130).

94. У кількох більш пізніх випадках забруднення шумом Суд визнав, що держава-відповідач не виконала свого позитивного обов'язку гарантувати право заявника на повагу до свого житла та особистого життя. Наприклад, нездатність регулювати рівні шуму в нічному клубі біля будинку заявника у Валенсії порушує статтю 8 Конвенції (*Moreno Gómez проти Іспанії*, §§ 62-63), оскільки не вдалося вирішити надмірне шумове порушення від великого трафіку на вулиці заявника внаслідок змін у дорожньому русі (*Dees проти Угорщини*, § 23) або щодо шуму, викликаного комп'ютерним клубом у багатоквартирному будинку (*Mileva та інші проти Болгарії*, § 97).

j. Сексуальна орієнтація та сексуальне життя

95. Суд визнав, що такі елементи, як гендерна ідентифікація, ім'я та сексуальна орієнтація і сексуальне життя є важливими елементами приватної сфери, захищеної статтею 8 (*В. проти Франції*, § 63; *Бургарц (Burghartz) проти Швейцарії*, § 24, *Даджен (Dudgeon) проти Сполученого Королівства*, § 41, *Ласкей, Яггерд та Броун (Laskey, Jaggard and Brown) проти Сполученого Королівства*, § 36; *P.G. and J.H. проти Сполученого Королівства*). Законодавство, що передбачає кримінальне покарання за сексуальні акти за згодою між гомосексуалістами, було визнано порушенням Статті 8 (*A.D.T. v. Об'єднане Королівство*, §§ 36-39, *Даджен (Dudgeon) проти Сполученого Королівства*, § 41). Тим не менше стаття 8 не забороняє криміналізацію всієї приватної сексуальної

активності, такої як інцест (*Stübing проти Німеччини*), або садомазохістські сексуальні дії (*Ласкей, Йаггерд та Броун (Laskey, Jaggard and Brown) проти Сполученого Королівства*).

96. Важливим питанням є доступ до операції по зміні статі та інших методів лікування транссексуалів. Незважаючи на те, що Суд не визнав загального права на доступ до такої процедури, він встановив, що процедури для такого лікування, які не покриває страхова компанія, можуть порушувати статтю 8 (*Schlumpf v. Швейцарія; Van Kuck проти Німеччини*). Аналогічним чином, Суд встановив порушення, коли відсутність закону, що регулює операцію зі зміни статі, перешкоджає медичним установам надавати доступ до таких процедур (*L. проти Литви*, у § 57 ЄСПЛ зазначив, що дана справа стосується іншого аспекту проблеми, з яким стикаються транссексуали: литовське законодавство визнає їхнє право на зміну не лише статі, але й їхнього громадянського стану. Водночас, у відповідному законодавстві існує прогалина, оскільки немає положень, які б регулювали здійснення повної хірургічної корекції статі. До прийняття такого закону в Литві, як вбачається, належні медичні можливості не будуть забезпечені. Як результат, заявник потрапляє в проміжне положення передопераційного транссексуала, який здійснив часткову операцію та змінив деякі важливі документи стосовно свого громадянського стану. Тим не менш, доки він не пройде повну корекцію статі, його особистий код не буде змінено, а тому в деяких важливих ситуаціях у його приватному житті, зокрема, в питаннях працевлаштування або подорожей за кордон, він залишатиметься жінкою).

97. У ряді справ Суд постановив, що будь-яка заборона на працевлаштування гомосексуалістів у військовій сфері є порушенням права на повагу до приватного життя, як це гарантовано статтею 8 (*Lustig-Prean та Beckett проти Сполученого Королівства; Smith and Grady проти Сполученого Королівства; Perkins та R. проти Сполученого Королівства; Беск та інші проти Сполученого Королівства*).

к. Професійна або ділова діяльність

98. Поняття "приватне життя" не виключає, в принципі, діяльності професійного або ділового характеру. Дійсно, приватне життя охоплює право людини формувати та розвивати відносини з іншими людьми, включаючи стосунки професійного та ділового характеру (*C. проти Бельгії*, § 25; *Олександр Волков проти України*, у §. 165 ЄСПЛ зазначає, що сторони погодилися, що мало місце втручання у право

заявника на повагу до приватного життя. Суд не вбачає підстав для того, аби зайняти іншу позицію. Він зазначає, що приватне життя «охоплює право особи формувати та розвивати відносини з іншими людьми, включаючи відносини професійного чи ділового характеру». Стаття 8 Конвенції «захищає право на розвиток особистості та право формувати і розвивати відносини з іншими людьми та навколишнім світом». Поняття «приватне життя» не виключає в принципі діяльність професійного чи ділового характеру. Адже саме у діловому житті більшість людей мають неабияку можливість розвивати відносини із зовнішнім світом. Таким чином, обмеження, встановлені щодо доступу до професії, були визнані такими, що впливають на «приватне життя». Крім того, було встановлено, що звільнення з посади становило втручання у право на повагу до приватного життя. Зрештою, у ст. 8 Конвенції йдеться про захист честі та репутації як частину права на повагу до приватного життя). Врешті-решт, впродовж свого робочого життя більшість людей мають значну можливість розвивати відносини із зовнішнім світом (Німітц проти Німеччини, § 29).

99. Таким чином, обмеження, що накладаються на доступ до професії, зачіпають "приватне життя" (*Sidaabras i Džiautas (Sidabras i Džiautas) проти Литви*, у § 47 зазначає, що враховуючи принципи, що наразі переважають у демократичних державах, Суд вважає, що широка заборона на роботу у приватному секторі все ж таки стосується сфери "особистого життя". В цьому відношенні Суд приділяє особливу важливість пункту 2 статті 1 Європейської соціальної хартії та її роз'ясненням Європейським комітетом з соціальних прав, рівно як і відповідним документам Міжнародної організації праці. Суд також нагадав, що не існує жодної жорсткої межі між сферою соціально-економічних прав і тією сферою, на яку поширюється Конвенція; *Bigaeva проти Греції*, у §§ 22-25 Європейський Суд нагадав, що "приватне життя" - широке поняття, якому неможливо дати вичерпне визначення. Дійсно, стаття 8 Конвенції захищає право на вдосконалення особистості, чи то в формі особистісного розвитку або же в аспекте самостійності особистості, що відображає важливий принцип, який покладено в основу тлумачення гарантій статті 8. Якщо, з одного боку, Суд визнає, що кожен має право жити приватним чином, вдалині від небажаної уваги. То з іншого боку, Суд вважає надмірно обмежувальним зведення поняття "приватне життя" до "інтимного кола", де кожен може вести особисте життя бажаним йому чином. Стаття 8 Конвенції гарантує також "приватне життя" у широкому сенсі даного виразу, включаючи право вести "приватне соціальне життя", тобто можливість для індивідуума розвивати свою соціальну ідентичність. У цьому аспекте зазначене право включає в себе можливість звернення до інших з тим, щоб встановлювати

та розвивати відносини з собі подібними. У світлі викладеного, ЄСПЛ підтверджує, що немає ніяких принципових підстав вважати, що “приватне життя” виключає професійну діяльність. На обмеження, що покладаються на професійну діяльність, може поширювати свою дію ст. 8 Конвенції, якщо вони впливають на те, яким чином індивідуум формує свою соціальну ідентичність, розвиває спілкування з іншими людьми. У зв'язку з цим достатньо вказати, що саме в рамках своєї роботи більшість людей мають можливість зміцнювати безліч, тобто максимум, своїх зв'язків з зовнішнім світом. Крім того, професійне життя дуже часто переплетене з приватним життям в суворому сенсі цього поняття таким чином, що завжди важко розрізнити, в якій якості виступає індивідуум у даний момент. Коротше кажучи, професійне життя, будучи частиною зони взаємодії одних індивідуумів з іншими, навіть в публічному контексті може підпадати під поняття «приватне життя». За цих обставин Європейський Суд зазначає, що заявниця оселилася в Греції у віці двадцяти трьох років. Вона вивчила там грецьку мову, закінчила університет і пройшла постуніверситетській курс юридичних наук. У цьому контексті її подальший вибір проходження стажування для того, щоб скласти іспити, організовані Колегією адвокатів, був тісно пов'язаний з її особистими рішеннями, прийнятими в певний час і відбилися на її приватному життя більше, ніж на професійному. Дійсно, проходження стажування і перспектива здати відповідні іспити повинні були стати кульмінацією тривалого особистого і навчального шляху, що підтверджує її бажання увійти в суспільство країни, яка її прийняла, здійснюючи діяльність за фахом, який відповідає її професійної кваліфікації. З урахуванням викладеного, Європейський Суд вважає, що оспорюване у справі обмеження спричинило наслідки щодо здійснення заявницею права на захист «приватного життя» за змістом положень статті 8 Конвенції. Таким чином, слід відхилити наведені заперечення держави-відповідача з посиланням на правило *ratione materiae*, і зробити висновок, що стаття 8 Конвенції може бути застосована в цій справі). Аналогічно було встановлено, що звільнення з посади перешкоджає праву на повагу до приватного життя (*Özpinar проти Туреччини*, §§ 43-48). У справі "*Олександр Волков проти України*" Суд зазначив, що сторони погодилися, що має місце втручання у право заявника на повагу до приватного життя. Суд не вбачає підстав для того, щоб зайняти іншу позицію. Він зазначає, що приватне життя "охоплює право особи формувати та розвивати відносини з іншими людьми, включаючи відносини професійного чи ділового характеру". Стаття 8 Конвенції «захищає право на розвиток особистості та право формувати та розвивати відносини з іншими людьми та навколишнім світом». Поняття «приватне життя»

не виключає в принципі діяльність професійного чи ділового характеру. Адже саме в діловому житті більшість людей мають неабияку можливість розвивати відносини з зовнішнім світом. Таким чином, обмеження, встановлені щодо доступу до професії, були визнані такими, що впливають на "приватне життя". Крім того, було встановлено, що звільнення з посади стало втручанням у право на повагу до приватного життя. Зрештою, ст. 8 Конвенція стосується захисту волі та репутації як частини права на повагу до приватного життя. Звільнення від посади судді заявника вплинуло на значне коло його відносин з іншими особами, включаючи відносини професійного характеру. Крім того, це мало вплив на його «близьке оточення», оскільки втрата роботи мала істотні наслідки для матеріального добробуту заявника та його сім'ї. Більше того, підстава для звільнення заявника з посади, а саме порушення вироку суду, не могло не вплинути на його професійну репутацію. Звідси випливає, що звільнення заявника з посади стало втручанням у його право на повагу до приватного життя в розумінні ст. 8 Конвенції (§§ 165-167). Суд встановив порушення статті 8 у справі, в якій заявник був переведений на менш важливу посаду у місті, яке було менш важливим в адміністративному плані, після повідомлення про те, що він мав певні релігійні переконання, і що його дружина носила ісламську чадру (*Sodan v. Туреччина*, §§ 57-60). Ще одне порушення було виявлено у справі, в якій заявник був знятий зі своєї викладацької посади після змін, що вплинули на рівнозначність його ступеня, отриманого за кордоном (*Şahin Kuş проти Туреччини*, §§ 51-52).

100. Суд також зазначив, що, хоча заявник не міг довести, що було втручання, в принципі стаття 8 поширюється на приватні повідомлення, зроблені у зв'язку з робочим місцем (*Halford проти Сполученого Королівства*). У справі **Фернандеза Мартінеза** (*Fernández Martínez проти Іспанії*) [ВП] Суд зазначив, що взаємодія між у суворому сенсі приватним життям та професійним життям особливо вражає, оскільки вимоги до такого специфічного трудового набору мали не тільки технічні навички, але й здатність мати "бездоганність у справжній доктрині, підтвердження ... християнського життя і ... здатність до викладання "..., які встановлюють безпосередній зв'язок між поведінкою особи в приватному житті та її професійною діяльністю (§ 111).